

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri: Finansal Sorunları, Çözüm Önerileri

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Demir

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri: Finansal Sorunları, Çözüm Önerileri

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Demir

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri: Finansal Sorunları, Çözüm Önerileri

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Demir

Language: Turkish

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5958-03-7

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub624>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Demir, H., (2024). *Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri: Finansal Sorunları, Çözüm Önerileri*.

Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub624>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Önsöz

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri (KOBİ'ler), ekonomilerin can damarı olmasının ötesinde, toplumsal refahın artırılmasında da kritik bir rol oynamaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de işletmelerin büyük bir kısmını oluşturan KOBİ'ler, özellikle yerel kalkınmanın sağlanması ve istihdam oluşturulması açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu işletmelerin karşılaştığı finansal ve ekonomik sorunlar, sürdürülebilirliklerini ve rekabet güçlerini doğrudan etkileyen önemli bir engel oluşturmaktadır.

Bu kitap, Bolu ili özelinde KOBİ'lerin mevcut durumunu analiz etmek, karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara çözümünde hem bölgesel hem de ulusal ölçekte katkı sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan veriler, Bolu ili genelinde faaliyet gösteren 200 işletme ile yapılan anket çalışması ve bu anketten elde edilen bulgular üzerine inşa edilmiştir.

Kitabın hem akademik çevrelerde hem de iş dünyasında KOBİ'lerle ilgili çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar, girişimciler ve politika yapıcılar için faydalı bir rehber olmasını umuyorum. Bu çalışmanın, KOBİ'lerin karşılaştıkları sorunları aşmalarına ve daha sürdürülebilir bir geleceğe adım atmaları için bir ışık olmasını diler, başta ailem emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Hasan DEMİR

Sakarya, Aralık 2024

Bu alışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri ve Bolu Bölgesinde Bir Uygulama” adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

İçindekiler

Önsöz	iii
Giriş	1
1 Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Tanımı ve Nitelikleri	5
Küçük İşletme Kavramı ve Tanımlama Gereği	5
Dünyada ve Türkiye’de Küçük İşletmelerin Tanımlanması ve Kullanılan Ölçütler	9
Küçük İşletmelerin Türleri	20
2 Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ekonomik Sistemdeki Yeri ve Önemi	29
Genel Olarak Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ekonomideki Önemleri ve Ekonomik Sisteme Katkıları	29
Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi	40
Başka Ülkelerde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Durumu	51
3 Bolu’da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	57
Bolu İli ile İlgili Genel Bilgiler	57
4 Bolu’da Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Ekonomik ve Finansal Yönden Değerlendirilmesine Yönelik Uygulama	75
Araştırmanın Amacı	75
Kapsam	75
Yöntem	76
Araştırma Bulguları	76
5 Özet, Öneriler ve Sonuç	103
Özet	103
Öneriler	106
Sonuç	107
Kaynakça	109

Giriş

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ), gelişme düzeyi ne olursa olsun her ekonomik sistemde önemli bir yere sahiptir. Gelişmiş ekonomilerde, gelişmenin sağlanmasında ve ekonomik refah içinde önemli roller olan KOBİ'ler; özellikle gelişme sürecindeki ekonomilerde, ekonomik gelişmenin ve hareketliliğin temelini oluşturarak önemli bir işlev görmektedirler. Öte yandan ekonomik alanda olduğu kadar, bu işletmelerin sosyal ve politik alanlarda taşıdığı önem yadsınmayacak kadar büyüktür.

Günümüzde küçük işletmeler ıskallığın ve az gelişmişliğin bir simgesi ve sonucu değildir; aksine, büyük işletmelere hizmet götüren ve onlarla sanayileşme sürecinde işbirliği yapan ve üretim zincirinin önemli bir halkasını oluşturan kuruluşlardır. Artık küçük işletmeler başarısız olduğu için büyüyememiş, küçük ölçeklerde kalmaya mahkûm, ekonominin kamburu, sürekli yardıma muhtaç işletmeler olarak anlaşılmalıdır. Tam tersine, sahip oldukları esneklikleriyle dinamik, değişen koşullara süratle uyabilen, bürokratik olmayan yapılarıyla yaratıcı, yenilikçi, talep boşluklarını süratle görüp fırsatları zamanında değerlendirebilen işletmeler olarak algılanmalıdır.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler, bünyesinde buldukları ülke ekonomilerinde teknelci eğilimlere engel olmak, serbest piyasa ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmak, büyük ölçekli işletmelerin faaliyet göstermediği bölgelerdeki ekonomik faaliyetlere canlılık kazandırarak az gelişmiş bölgelerin gelişmesini hızlandırmak, konjonktürel dalgalanmalardan daha az etkilenerek kaynakların etkin kullanılmasını sağlamak, girişimcilik ruhunu teşvik etmek, istihdam düzeyini ucuz ve etkin olarak arttırmak, işgücünü kalifiye hale getirmek, sahip-yönetici, onların yakınları ve ücretle çalışanlar için bir tür işsizlik sigortası görevi görmek ve güçlü bir orta sınıf oluşturarak, demokratikleşmeye destek olmak gibi ekonomik, sosyal ve politik fonksiyonlarıyla hayati bir önem taşımaktadır.

Gerçekten küçük ve orta ölçekli işletmeler ekonomideki önemleri doğrultusunda, tüm işletmeler içinde ezici çoğunluğa sahiptir. Örneğin, bu işletmelerin tüm işyerleri içindeki oranı ABD’de %97,2, Kanada’da %98, Japonya’da %94,4, B. Almanya’da %99,8’dir. Gelişmekte olan Tayland, Sri Lanka ve Şili gibi ülkelerde ise bu oran sırasıyla %89, %90 ve %99,4’tür. Ülkemizde ise bu oran 1980 istatistikleriyle %98,8 olarak belirlenmiştir.

Öte yandan, toplam istihdam içinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin payları; ABD’de %50,4, Kanada’da %42, Japonya’da %81, B. Almanya’da %64, Şili’de %51,6, Sri Lanka’da %95, Tayland’da %40 ve ülkemizde %45,4’tür.

Gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkeler gibi, Türkiye’nin de ekonomik ve sosyal hayatında küçük işletmelerin önemli bir yeri vardır. Türkiye’nin bugünkü durumuna ulaşmasında, özellikle küçük sanayi işletmelerinin katkısı geçiştirilemeyecek kadar değerlidir. Ekonomik ve sosyal yönleriyle ülkemiz gerçeklerine son derece uygun olan küçük işletmelerin, ekonomik ve sosyal hayatta daha etkin hale getirilmesi ülke çıkarları için zorunludur. Bu konuda gerekli politikaların geliştirilmesi özellikle sanayileşme ve istihdam açısından önem taşımaktadır.

Ancak, küçük işletmelerin ekonomide ve sosyal hayatta taşıdıkları öneme karşılık yeterli desteği görmedikleri söylenebilir. Devletin sağladığı teşvikler, ekonomik konjonktür ve piyasa dengeleri, genelde büyük işletmeler lehine ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Sanayileşme gayretleri ile birlikte, sağlam bir sanayi temelinin oluşturulmasındaki ve büyük sanayi işletmelerinin gelişmesinin hızlandırılmasındaki rolü dikkate alındığında, küçük ve orta sanayi işletmelerine çok yönlü destek hizmetlerinin götürülmesi gereklidir. Unutulmamalıdır ki, sağlam ve sağlıklı bir küçük ve orta ölçekli işletme yapısı, ekonomik gelişmenin, politik istikrarın ve sosyal barışın vazgeçilmez şartı, başta gelen güvencesi ve temel taşıdır.

Kitap genel olarak bütün küçük ve orta büyüklükte işletmeleri kapsamasına karşın, özellikle, önemleri doğrultusunda ağırlıkla imalat sektöründe faaliyetini sürdüren sanayi işletmeleri ele alınacaktır. Uygulama aşamasında ise herhangi bir sektör ayrımı gözetilmeden Bolu’da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri konu edilmiştir.

Kitap beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, küçük işletme kavramı ile bu işletmeleri tanımlamada esas alınan niceliksel ve niteliksel ölçütler açıklanarak dünyada ve Türkiye’de kullanılan ölçütler ve geliştirilen tanımlar verilmiştir. Daha sonra da küçük ve orta ölçekli işletmeler, çalışma

alanlarına ve ekonomik açıdan küçük işletmelerin büyüme gereği ve potansiyeline göre türlerine ayrılarak özellikleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde, ilk olarak küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin ekonomik sistemdeki önemleri ve ekonomik sisteme katkıları ele alınmıştır. Ardından da bu işletmelerin Türkiye ve diğer bazı ülke ekonomilerindeki yeri ve önemleri çeşitli büyüklükler çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, öncelikle Bolu ili hakkında genel bilgilendirme yapılmış ve devamında ilin ekonomik yapısı ayrıntılı olarak ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde ise yapılan anket çalışması ile Bolu'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin ekonomik ve finansal yönden değerlendirilmesi yapılmış özellikle finansal sorunlarının ortaya konulmuştur.

Son bölümde çalışmanın bir özeti yapılarak çalışmada belirlenen sorunlara yönelik çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Tanımı ve Nitelikleri

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelliklerinin belirlenip, belli ölçütler dikkate alınarak tanımlanması, sanıldığından daha zor bir iştir. Bunun için, öncelikle hangi ölçütlerin kullanılacağı ve yapılacak tanımların hangi amaçla kullanılacağı sorularının cevaplanması gereklidir. Alınacak cevapların çokluğu ve çeşitliliği ölçüsünde de farklı tanımlara varılacaktır. Öte yandan, büyüklüğü belirlemede kullanılacak ölçütler de çeşitli etkenlerin sonucunda değişiklik göstermektedir. Bütün bu nedenlerle, küçük işletmelerin tanımlanması çalışmalarını birçok ülke, özel olarak bu konuya ayrılmış uzman kurumlar aracılığı ile yürütmektedir. Konunun oldukça karmaşık olması bunu gerekli kılmıştır.

Konuyla ilgili yazında, küçük işletmeleri belirlemede göz önüne alınan niteliksel özellikler genel olarak belli bir çerçevede standart hale getirilmiştir. Küçük farklılıklar dışında aynı özellikler kabul edilmektedir. Ancak niceliksel özellikler ülkeler, kurumlar ve yazarlar arasında oldukça farklı şekiller almaktadır.

1.1. Küçük İşletme Kavramı ve Tanımlama Gereği

Küçük işletmelerle ilgili tanımları ve kavramları açıklamadan önce, tanımlama işleminin gerekçelerinin açıklanması daha anlamlı olacaktır. Gerekçelerden en önemlisi, özellikle devletin belirli büyüklükteki kuruluşlara mali ve teknik yardım yapmaya karar verdiği zaman ortaya çıkmaktadır. Böyle bir tanım yapılmakla hükümet ve diğer devlet organları, yardım dışı bırakılacak işletmeleri ayırabilmektedir (1). Diğer yandan, ekonomide yer alan işletmelerin farklı büyüklükte olmalarının ekonomik sonuçlarının araştırılması gibi bilimsel çalışmalar için de, işletmelerin büyüklük açısından değişik sınıflarda tanımlanması yararlı olacaktır.

Daha önce de değinilen küçük işletmelerin tanımlanmasının zorluğu yanında, ülkeler arası ya da ülkelerin kendi içlerinde, çeşitli kurum ve kuruluşlar arasında genel kabul görmüş bir küçük işletme tanımı yoktur. Göreli bir büyüklüğü ifade eden küçük işletme tanımı makro ve mikro birçok faktörden etkilenmektedir. Buna göre, küçük işletme tanımı; zamana, ekonomiye, sanayileşme düzeyine, kullanılan üretim tekniğine, üretilen malın özelliklerine, kişi ve kurumlara göre değişiklik göstermektedir (2).

Gerçekten de, küçük işletme tanımlarında yer alan büyüklük ölçütü, değinilen faktörlerin değişkenliği doğrultusunda farklılık göstermektedir. 1940'larda kullanılan bir tanım, hızlı ekonomik değişim sonucu bugün anlamını yitirmiştir. Türkiye'de, DİE imalat sanayiinde on ve daha az işçi çalıştıran işletmeler küçük kabul edilirken; ABD'de 250 ve daha az, İngiltere'de 200 işçi çalıştıran işletmeler küçük sanayi işletmesi olarak kabul edilmektedir. Bazı sanayilerde ise üretilen malın özelliklerine ve teknolojiye göre daha farklı tanımlar gerekebilir. Örneğin, ABD'de küçük işletme tanımına göre 250 ve daha az işçi çalıştıran işletmeler küçük işletme kabul edilirken, silah ve uçak sanayiinde 1500'den az işçi çalıştıran kuruluşlar da küçük sayılabilmektedir. Bu örneklerin daha da çoğaltılması mümkündür.

Tanımlamada kullanılan ölçütler de ülkeler arasında veya ülke içinde belli bir standarda kavuşmamıştır. Zaten tanımların farklı şekillerde belirlenmesi de bunun sonucudur. Ancak, ölçütlerin çok farklı şekiller almasına karşın, yine de işletme büyüklüklerinin belirlenmesinde ve tanımlanmasında belli ölçütlerden yararlanılmaktadır. Bu ölçütler niceliksel (kantitatif) ve niteliksel (kalitatif) olmak üzere iki ana grupta toplanarak incelenmektedir.

1.1.1. Niceliksel (Kantitatif) Ölçütler

İşletmelerin büyüklüklerini belirlemede kullanılan başlıca niceliksel ölçütler şunlardır:

- Çalışanların sayısı
- Ödenen ücret ve maaşların toplamı
- Belirli bir süre içinde kullanılan hammadde tutarı
- Belirli bir süre içinde yapılan satış tutarı
- Sermaye miktarı
- Kullanılan makine ve tezgâhların sayısı ve çevirme gücü

Niceliksel ölçütler, pratik olmaları nedeniyle işletme büyüklükleri saptanırken daha çok kullanılmaktadır. Özellikle de, kolay belirlenebildiği

ve kestirmeden sonuca götürdüğü için iş gören sayısı en çok kullanılan ölçüt olmaktadır.

Bununla beraber, işletme büyüklüğü ölçüsü olarak çalıştırılan iş gören sayısı ve diğer niceliksel ölçütler, işletme büyüklüğünü belirlemede yeteri kadar sağlıklı ve güvenilir değildir. Örneğin, Japonya’da yılda 5.0 milyon ton çelik üreten bir işletme, kapasitesi 1.1 milyon ton olan fakat bunun üçte biri kadar üretim yapan İSDEMİR’den (4) daha az işçi çalıştırmaktadır. Bu durumda, tek başına çalıştırılan işçi sayısı dikkate alınarak yapılacak bir değerlendirmede İSDEMİR’in daha büyük olduğu sonucuna varılacaktır. Gerçekte ise durum tam tersidir.

Görüldüğü gibi niceliksel ölçütler, yalnız başlarına kullanıldığında yanıltıcı olabilmektedir. Daha kapsamlı ve geçerli tanımların yapılabilmesi için birkaç ölçünün birlikte kullanılması daha olumlu sonuçlar verecektir. Birkaç ölçü birleştirilerek kombine bir büyüklük ölçüsü olarak ‘endeks büyüklük ölçüsü’ ortaya çıkmaktadır (5).

Ancak, nicel ölçütlerin birleştirilerek kullanılması da çözüm olmaktan uzaktır. Zira küçük işletmeleri tanımlamada tüm boyutların nicel ifadesi mümkün olmamakta, kullanılan nicel ölçütler birbirine ters düşmekte veya yetersiz kalmaktadır. Bu durum yanlış anlaşılma ve değerlendirmelere yol açabilir. Böylece, objektifliğin sağlanabilmesi amacıyla başvuru olan nicel ölçütler, tam tersine gizli bir subjektifliğin kaynağı durumuna düşebilmektedir. Bu nedenle, nitel özellikler mutlaka göz önünde tutularak nicel ölçütlerle beraber değerlendirilmelidir.

Küçük işletmelerin tanımlanması, ülkelerin birçok kesimini ilgilendirmektedir. Bu nedenle, bu konuda toparlayıcı bir kurum veya kanunun işlerlik kazanması, bu kesimlerin çalışmalarına ışık tutacaktır. ABD’de “Küçük İşletmeler Kanunu” bu açıdan örnek gösterilebilir. Kanunun 3. maddesi, küçük işletmeyi niteliksel açıdan tanımlayarak kullanılacak niceliksel ölçütleri belirlemiştir. Bu ölçütler, çalıştırılan işçi sayısı ve satış hacmidir. Bu ölçüler, ilgili devlet dairelerine bırakılmaktadır. Eğer, ölçü olarak çalıştırılan işçi sayısı dikkate alınacaksa bunun her sanayi kolunun özelliğine göre değişeceğine ayrıca işaret edilmektedir (6).

1.1.2. Niteliksel (Kalitatif) Ölçütler

İşletmelerin büyüklüğünü belirlemede niceliksel ölçütlerin yanı sıra niteliksel ölçütler de kullanılmaktadır. Özellikle, niceliksel ölçütlerin sayısının çok olması ve bu ölçütlerden her birinin seçilmesi halinde farklı kapsamda tanımlara yol açması, niteliksel ölçütlerin değer kazanmasına neden olmaktadır. Niteliksel ölçütlerin kullanılması gerektiğini savunanlar,

kanunun salt işletme iktisadı açısından, bir işletme büyüklüğü olarak iktisadi faaliyet hacmi veya kapasitesi olarak dar kalıplar içinde ele alınamayacağı, daha geniş kapsamı olduğu görüşündedirler. Buna göre kanunun ekonomik, sosyal ve politik yönlerinin de dikkate alınması gerekir. Dolayısıyla küçük ve orta işletme olgusunun nitel bir karakter taşıdığı, bu yüzden ilgili işletme grubunun belirlenmesine ve tanımına niteliksel ölçütlerin esas alınması gerektiği görüşü kabul edilmektedir.

Niteliksel ölçütler, hemen hemen bütün yazarlar ve kurumların kabul ettiği dört özellikte özetlenebilir. Bu dört niteliksel özellikten en az ikisine sahip bulunan işletmelerin küçük işletme kabul edilmesi genel olarak kabul görmektedir (8).

1. Yönetim bağımsızdır. Genellikle yöneticiler aynı zamanda işletmenin sahibidirler.
2. İşletme faaliyetleri içinde bulunduğu bölge ve yöreyle sınırlıdır.
3. Sermaye bir kişi veya küçük bir grupça sağlanır. Sağlanan sermayenin tümü veya büyük bir bölümü işletme sahibine aittir.
4. Faaliyetini sürdürdüğü iş kolunda görece bir büyüklüğe sahiptir. İş kolunda yer alan büyük işletmelerle karşılaştırıldığında küçük kalırlar.

Görüldüğü gibi küçük işletmeler için nitelik olarak belirleyici bazı özellikler sıralanmıştır. Buna göre, işletme sahibi, aynı zamanda yönetici durumundadır ve yönetimin tüm fonksiyonlarını kendisi yürütmeye çalışır. Bu işletmelerin karakterine damgasını vuran girişimci özellikleri en önemli niteliksel ölçüt olmaktadır (9).

Subjektif özellikte olan niteliksel ölçütlerle işletme büyüklüğü konusunda karar vermenin kolaylaştırılması, bu ölçütlerin daha ayrıntılı olarak belirtilmesiyle sağlanabilir (10).

1. Küçük işletmelerin örgüt şemaları birbirine çok benzer. Alt ve üst arasındaki uzaklık kısadır.
2. Kararlarda merkezileşme vardır. Kararları çoğunlukla işletme sahibi verir.
3. Küçük örgüt yapısı nedeniyle haberlerin dolaşması ve yayılması çok kısa bir zamanda gerçekleşir.
4. Kararlar çoğunlukla danışılmadan, girişimci veya yöneticilerce çok ani ve subjektif görüşleri doğrultusunda verilir.
5. Küçük işletmelerde, işletme sahibinin etkinliği büyüktür.

6. Küçük işletmelerde genellikle amaç ve amaca ulaşmak için yapılacak işler açık değildir.
7. İş görenler, büyük işletmelerdeki iş görenlere karşın daha geç emekli olurlar. Emekliye ayrılmak yerine çalışmaya devam ederler.

Yukarıda sayılan niteliksel ölçütler, A. Sait Yüksel tarafından sosyolojik ölçüler adı altında toplanmıştır. Buna göre işletmenin yönetim ve pazarlama ilişkilerinde kişisel nitelik hakim görünüyorsa, yani işçisi ve işvereni ile müşterisi ve işletme sahibi arasındaki ilişkiler daha çok kişisel düzeyde ise, bu tür işletmeler küçük işletme olarak kabul edilmelidir (11). Aynı yazar, başka bir eserinde, yukarıda sayılan özelliklere; uzman yöneticilerin azlığı, sahiplikle yöneticiliğin aynı kişilerde birleşmesi, pazarlık gücünün zayıflığı, hammadde ve malzeme tedarikinde yöreye sıkı sıkıya bağlılık özelliklerini de eklemiştir (12).

Küçük işletmelerin nitelik yönünden özelliklerini ve onları küçük işletme olarak tanımlamasına imkan veren niteliksel ölçütleri açıklandıktan sonra; bu bilgilere dayanarak küçük işletmeleri şu şekilde tanımlamak mümkündür: Faaliyetini sürdürdüğü iş kolunda bir hakimiyet kuracak büyüklükte olmayan, bağımsız yönetim ve mülkiyete sahip, yeterli uzmanlaşmanın sağlanmadığı ve genellikle sermayenin tümü veya çoğunluğuna sahip işletme sahibinin aynı zamanda yöneticilik de yaptığı işletmeler, küçük işletmelerdir.

1.2. Dünyada ve Türkiye’de Küçük İşletmelerin Tanımlanması ve Kullanılan Ölçütler

İşletme büyüklüğünü etkileyen faktörlerin çokluğu nedeniyle tekdüze bir küçük işletme tanımı yapmanın güçlüğüne değinilmiştir. Özellikle niceliksel ölçütler ve buna göre yapılan tanımlar, sadece ülkeler arasında değil, ülke içinde değişik devlet kurumlarına göre bile değişmektedir. Zaten, bu konuda tek bir tanım yapılmasının gerekli olmadığı da iddia edilmektedir. Buna sebep olarak da, tanıma konu olan küçük işletmelerin büyüklüğü, uğraşı alanı ve üretim tekniklerinin birbirinden farklı olması gösterilmektedir (13). Başka bir yazar ise, konunun bilimsel açıdan gerekli olgunluğa kavuşmadığından, bilimsel gereklerle uygun objektif bir tanım aramanın anlamsız olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, konunun tanımına bilimsel değil, pragmatik açıdan yaklaşılmalıdır. Yani, herkes tarafından kabul edilebilecek, her zaman ve her yerde geçerli bir tanım değil, amaca göre tanım geliştirilmelidir. Dolayısıyla amacın değişmesiyle küçük ve orta ölçekli sanayi işletmesi tanımının da değişmesi mümkündür. Bu değişme, tanımın bir sakıncası değildir; yeter ki amaç ve diğer şartlar açık bir şekilde belirlensin (14).

Bundan sonra bazı ülkelerin, uluslararası kuruluşların ve Türkiye'nin küçük işletme tanımlama faaliyetleri verilerek, konunun somut hale getirilmesi yararlı olacaktır.

1.2.1. Bazı Ülkelerde Küçük İşletme Tanımları ve Kullanılan Ölçütler

Birçok batılı ülke, küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal yapıdaki önemlerini görerek, konuyla daha yakından ve önemle ilgilenmektedir. Bunun sonucu olarak, küçük işletmelerle ilgili birçok araştırma ve çalışma yürütülmektedir. Şimdi, bu konuda bazı ülkelerin küçük işletmelerle ilgili tanımları ve diğer düzenlemeleri incelenerek, Türkiye'deki çalışmalarla karşılaştırma olanağı sağlanmaya çalışılacaktır.

1.2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

Bu ülkede küçük işletmeler “Küçük İşletmeler Kanunu (md.3)” ile niteliksel özelliklerine göre tanımlanmıştır. Kanun, küçük işletmeyi “kendi faaliyet alanında hakimiyet kuracak büyüklüğü olmaksızın işletilen ve bağımsız mülkiyete konu olan işletme” olarak tanımlanmıştır. Aynı kanun daha önce belirtildiği gibi, tanımlarda kullanılacak ölçütleri, çalıştırılan işçi sayısı ve satış hacmi olarak belirlemekte, bunların seçimini, tanımlı yapacak kuruma bırakmaktadır. İşçi sayısının kullanılacağı durumlarda, bunun her sanayi kolu için ve alt sektörler için ayrı ayrı belirlenmesi gereği üzerinde durulmaktadır (15).

Nitekim bu ülkede “Küçük İşletmeler İdaresi” küçük işletmeler için sektörlere göre farklı tanımlar yapmıştır. Ölçüt olarak yıllık satış tutarı ve iş gören sayısını esas almıştır. Yıllık satış tutarı, toptan ve perakende ticaret ile hizmet; iş gören sayısı sanayi işletmeleri için kullanılmıştır (16).

Küçük İşletmeler İdaresi, istihdam ölçütünün bir sanayiden diğerine değişiklik göstereceğini bildirmektedir. Bu kuruluşun ölçütlerine göre ev eşyaları sanayiinde bir firma 500 kişiden çok işçi istihdam etmiyorsa küçük sayılacak, bunun yanında demir-çelik işletmelerinde 2300'den çok işçi istihdam etmiyorsa küçük sayılacaktır. Ancak, genelleştirmek gerekirse imalatçı bir işletme 250 veya daha az kişi çalıştırıyorsa küçük olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer taraftan yıllık satışları iki milyon doları aşmayan perakende ve hizmet işletmeleri ile dokuz buçuk milyon doları aşmayan toptancı işletmeler de küçük işletme olarak tanımlanmaktadır. İşletme büyüklükleri değiştikçe bazı sanayilerde istihdam ölçütü yanında enflasyonun etkisiyle paranın değeri düştükçe para cinsinden ifade edilen satış hacmi ölçütü de zaman zaman yükseltilmektedir (17).

1.2.1.2. İngiltere

İngiltere’de küçük işletmelerle ilgili çalışmaları ve tanımlamaları Bolton Komisyonu yapmaktadır. Komisyon tanımlamada genel çerçeveyi niceliksel ölçütlerle çizmiş ve sektörler bazında tanımlamalar yapmıştır. Genel olarak imalat sanayiinde küçük işletmeleri iki yüzden az işçi çalıştıran işyerleri olarak tanımlamıştır. Bununla beraber, aynı sektörün farklı bir dalında beş yüz işçi çalıştıran işyeri küçük kabul edilirken, başka bir dalda ise 150 işçi çalıştıran işyeri büyük işletme tanımına alınmıştır.

1.2.1.3. Japonya

Japonya’da küçük işletmelerin tanımı çalışan sayısı ve sermaye ölçütlerine göre yapılmaktadır. Zamanla bu ölçütler, özellikle de sermaye miktarı değişebilmektedir. Genelde küçük işletme kavramı bu ülkede küçük ve orta ölçekli işletmeler olarak ifade edilmektedir. “Küçük ve Orta İşletmeler Temel Kanunu” küçük ve orta ölçekli işletme tanımını şu şekilde yapmıştır: “İmalat sanayiinde, üç yüzden az çalışan sayısı ve sermaye miktarı yüz milyon yenden az; toptan ticarete, yüzden az çalışan sayısı ve sermaye miktarı otuz milyon yenden az; perakende ticaret ve hizmet işletmelerinde, çalışan sayısı elliden az, sermaye miktarı on milyon yenden az.” Bu ölçülere uyan işletmeler küçük ve orta ölçekli işletmelerdir.

Aynı kanun, küçük ölçekli işletme tanımına (çok küçük işletme) çalışan sayısı imalat sanayiinde yirmiden az, ticaret ve hizmet dalında ise beşten az olan işletmeleri dahil etmiştir (19).

1.2.1.4. Federal Almanya

Bu ülkede resmi bir tanım yapılmamış olsa da istatistiki bazı ayırım ölçülerine göre, sanayi dalında en fazla 50 kişi istihdam eden ve cirosu 2 milyon DM’ı geçmeyen işletmeler küçük, 50-499 kişi istihdam eden ve iş hacmi de 2-25 milyon DM olan işletmeler orta ölçekli işletme olarak tanımlanmaktadır (20).

1.2.1.5. İtalya

Genel bir hukuki tanım yapılmamasına rağmen yürürlükte olan bazı finansman yasalarına göre en çok 500 işçi çalıştıran ve 3 milyar liralık yatırılmış sermayeye sahip olan işletmeler küçük ve orta ölçekli işletme olarak kabul edilmektedir (21).

1.2.1.6. Fransa

Kalitatif olarak işletmenin her türlü sorumluluğunu işletme sahibi ve yöneticisi sıfatıyla aynı kişi tarafından üstlenilmesi kriterine bakılırken, kalitatif olarak 6-50 arası işçi istihdam edenler küçük, 51-500 işçiye kadar istihdamı olanlar orta ölçekli işletme kriteri kabul edilmektedir (22).

1.2.1.7. Diğer Ülkeler

Diğer bazı Avrupa ülkelerinde de farklı tanımlar kullanılmaktadır. Belçika'da yasal olarak küçük ve orta sanayi işletmesi en çok 70 kişilik istihdama sahiptir. Hollanda'da en çok 25 çalışanı olan işyerleri küçük, 25-100 çalışanı olan işyerleri orta ölçekli işletme olarak kabul edilmektedir. Danimarka'da da yasal bir tanım yapılmamakla beraber bazı hukuk metinlerinde 6-20 işçi çalıştıran bir işletme küçük, 21-75 işçi çalıştıran bir işletme de orta ölçekli işletme olarak tanımlanmaktadır (23).

Bunların yanında, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinden bazılarının tanımları da şöyledir: Güney Kore 5 işçiden fazla personele sahip üretim birimlerini sanayi işletmesi (fabrika) tanımına almaktadır. Bunlardan istihdam sayısı 300'ün altında kalan işletmeler küçük ve orta ölçekli, 300'ün üstünde işçi çalıştıran işletmeler de büyük işletme kapsamına alınmaktadır. Malezya'da işletmelerde istihdam edilen işçi sayısı 5-49 olduğunda küçük, 50-199 olduğunda orta ölçekli sanayi işletmesi tanımı geçerlidir. Filipinler'de tanımlamada kullanılan ölçüt bilanço aktif değeri ve çalışan işçi sayısıdır. Çalışan işçi sayısı dikkate alındığında küçük işletmeler için 5-99 işçi sınırı geçerlidir. Küçük işletmeler de kendi içinde üç alt gruba ayrılmaktadır:

Çok küçük işletmeler 5-9 işçi, küçük işletmeler 10-19 işçi, irice küçük işletmeler 20-99 işçi çalıştıran işletmelerdir. Orta ölçekli sanayi işletmesi tanımı da 100-199 çalışan işçi sahip bulunan işletmeler için geçerlidir (24).

1.2.2. Bazı Uluslararası Kuruluşların Küçük İşletme Tanımları ve Kullanılan Ölçütler

Küçük işletmeleri tanımlama çabaları yalnız ülkelere özgü değildir. Uluslararası düzeyde istatistiklerin karşılaştırılabilmesini sağlamak amacıyla, uluslararası bazı kuruluşlar da konu üzerinde durmaktadırlar.

Birleşmiş Milletler 1958'de hazırladığı bir raporda Mısır, İsrail ve Türkiye'de on kişiden az işçi çalıştıran sanayi işletmeleri küçük işletme olarak tanımlanmıştır (25).

Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), sanayi işletmelerini büyüklük olarak üç kategoride sınıflandırmıştır. Buna göre,

20 işçiye kadar istihdama sahip olanlar çok küçük ölçekli, 20-99 arasında işçi çalıştıranlar küçük ölçekli, 100-499 arasında işçi çalıştıranlar orta ölçekli işletme kabul edilmektedir (26). Avrupa Ekonomik Topluluğu, genellikle işletmeleri küçük, orta ve büyük olarak üç grup altında toplamaktadır. Bu gruplardan ilk ikisi çoğunlukla bir grupta toplanarak küçük ve orta boy işletmeler şeklinde ifade edilmekte ve büyük işletmelerden ayrı olarak incelenmektedir. Bu konuda bir topluluk raporunda, “25 veya daha az işçi çalıştıran, yüksek devir hızına sahip kapital [emek] yoğun işletmeler ve kuramsal olarak bağımsız olmalarına karşın (hukuki bağımsızlık), yaşamlarını bağlayıcı anlaşmalarla, büyük işletmelerle kurdukları ticari ilişkilerle sürdüren işletmeler” küçük ve orta boy işletmeler olarak tanımlanmaktadır (27).

Topluluğa üye ülkelerin hemen her birinin resmi olmasa da farklı tanımları benimsemesi, topluluk içinde istatistiki karşılaştırmalarda sorun çıkardığı gibi, ortak çerçevede yapılan düzenlemelerde de karışıklıklara yol açmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası (EIB) küçük ve orta ölçekli işletmeleri bütün üye ülkeler için geçerli olacak şekilde şöyle tanımlamaktadır: “Net sabit varlıkları 70 milyon ECU’yu geçmeyen, sermayesinin en fazla 1/3’ü büyük bir işletmeye ait olan ve 500’den az istihdam sahip işletmeler, küçük ve orta ölçekli işletmelerdir.”

Topluluk son yayımlarında OECD tarafından yapılan sınıflama kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre, 20’ye kadar işçi çalıştıran işletmeler küçük, 20-99 arasında işçi çalıştıran işletmeler orta ölçekli işletmeler olarak değerlendirilmektedir. Bu girişim ileride AT içinde ortak bir tanımın kabulü için basamak olarak kullanılacaktır (28).

1.2.3. Türkiye’de Küçük İşletme Tanımları ve Kullanılan Ölçütler

Ülkemizde, küçük işletmeleri tanımlamada ve kullanılacak ölçülerle ilgili bir standart sağlanamamıştır. Konuyla ilgilenen yasal, kurumsal ve kişisel birimler özel amaçları doğrultusunda tanımlama yapmaktadırlar. Yapılan tanımlar ise sadece özel amaçları sağlamada geçerli olmaktadır (29). Konuyla ilgilenen kanun, kurum ve araştırmacılar, küçük işletmelerle ilgili yaptıkları düzenleme, çalışma ve araştırmaların her birinde değişik ölçütleri esas almaktadırlar. Esasında, amaçların ve işletmelerin teknik özelliklerinin farklı olması nedeniyle bu durum normal karşılanmalıdır. Ancak, ülkede yapılan bütün çalışmalar aynı baz esas alınmadığından, kendi başlarına kalmakta, ortak ve toplu bir değerlendirme yapma imkânı olmamaktadır. Dolayısıyla ülke çapında çeşitli kurum ve kuruluşların yapacakları düzenlemeler de birbirini tutmamakta, karışıklıklara neden olmaktadır.

Bu nedenlerle, ülkede bütün sektörlerde (hizmet, ticaret ve sanayi) yer alan küçük işletmelerin tanımlanması, özelliklerinin ve sorunlarının belirlenerek çözüme kavuşturulması, gerekli teşviklerin sağlanması gibi konularda faaliyet gösterecek uzman bir örgüte ihtiyaç vardır. Tanımların, sektörler ve daha alt üretici sektörler temelinde, ayrıntılı olarak ve değişik amaçlar için kullanılabilecek şekilde yapılması sağlanmalıdır. Nitekim Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1980 yılı İcra Planının 212 sayılı tedbirinde; “Küçük sanayi işletmelerinin büyük sanayi işletmelerinden ayırıcı genel niteliklerinin belirlenmesi, üretici sektörler temelinde ayrıntılı tariflerin yapılması ve bu tariflerin halen kullanılan çeşitli tarifler yerine geçmesini sağlayacak hukuki düzenlemelerin yapılması” öngörülmüştür (30).

Küçük işletmelerin tanımlanması konusunda sorunun görülerek, alt sektörler bazında ayrıntılı tanımlamalar yapılması yolunda girişilen çabalar olumlu bir gelişmedir. Konunun öneminin anlaşılması, çözüm için yapılacak çalışmaların başarısını kolaylaştıracaktır.

Ülkemizde halen küçük işletme kapsamına giren işletmelerin tanımını yapan başlıca yasa ve kuruluşların şunlardır (31):

- Türk Ticaret Kanunu
- Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu
- Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu
- Gelir Vergisi Kanunu
- Sanayi Sicili Kanunu
- Belediyeler Kanunu
- Devlet İstatistik Enstitüsü
- Türkiye Halk Bankası
- Sınai Yatırım ve Kredi Bankası
- Küçük Sanayi Siteleri Kredileri
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

1.2.3.1. Türk Ticaret Kanunu

T.T.K. muhtelif maddelerinde (Md.14, Md.17, Md.1463) taciri tanımlamakta, esnafı ve sanatkârı tacir olarak kabul etmemektedir. Söz konusu 17. madde aynen şu şekilde ifade edilmektedir: “İster geçici olsun, ister bir dükkan veya sokağın belli bir yerinde sabit bulunsunlar, iktisadi faaliyeti nakdi sermayesinden ziyade bedeni çalışmasına dayanan ve kazancı

ancak geçimini sağlamaya yetecek derecede az olan sanat ve ticaret sahipleri tacir değildir.” Aynı kanunun 1463. maddesi, sanat ve ticaret erbabı sayılacak kimselerin tespiti için kararnamele çıkartılması yoluyla Bakanlar Kurulu’na yetki vermiştir.

1.2.3.2. *Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu*

507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu’nun 2. maddesi esnafı ve küçük sanatkârı şu şekilde tanımlamıştır:

“İster gezici olsun, ister bir dükkân veya sokağın belli bir yerinde sabit bulunsun ticari sermaye ile birlikte vücut çalışmalarına dayanan ve geliri o yerin gelenek ve teamüllerine nazaran tacir niteliği kazanmasını icap ettirmeyecek miktarda sınırlı olan ve bu bakımdan ticaret sicili ve dolayısıyla ticaret ve sanayi odasına kayıtları gerekmeyen, aynı niteliğe sahip olmakla beraber, ayrıca çalıştığı sanat, meslek ve hizmet kolunda bilgi, görgü ve ihtisasını değerlendiren hizmet, meslek ve küçük sanat sahipleri ile bunların yanlarında çalışanlar ve geçimini sınırlı olarak kamyonculuk, otomobilcilik ve şoförlükle temin eden kimselerdir.”

1.2.3.3. *Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu*

5590 Sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu diğer kanunlara nazaran daha belirgin olarak küçük sanayi işletmeleri için spesifik ölçütler getirmiştir. Kanunun 2. maddesine göre, “Makina, cihaz, tezgâh, âlet ve diğer vasıtalar yardımıyla ham, yarı mamul, tüm mamul herhangi bir maddenin veya enerjinin vasfı, terkip veya şeklini fiziki veya kimyevi surette çok değiştirecek veya bu konudaki maddeleri kıymetlendirmek suretiyle imal ve istihsal yapmak ve yılın fiili çalışma günleri ortalamasına göre, muharrik kuvvet kullananlarda 5, kullanmayanlarda 10 kişi çalıştıran” işletmeler büyük sanayi işletmesi olarak kabul edilmektedir. Bu tanıma göre, muharrik kuvvet kullanarak 5 işçiden, kullanmadan 10 kişiden az işçi çalıştıran sanayi işletmeleri küçük sanayi işletmeleri olarak kabul edilebilecektir (32). Bunlara ek olarak Gelir Vergisi Kanunu, vergiye tabi ve muaf olan esnaf ayrımı üzerinde durmaktadır. 6948 sayılı Sanayi Sicili Kanunu’nda da sanayi işlerinin neler olduğu belirtilmektedir.

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere 5590 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu diğer kanunlardan biraz daha net bir sanayi işletmesi tanımı getirirken, yine de doyurucu olmaktan uzaktır. Dolayısıyla, ele alınan kanunların işletmelerle ilgili getirdiği ölçüt ve tanımlar, incelememize yeterli katkıyı sağlamaktan uzaktır. Özellikle, niteliksel ölçütler dikkate alınarak, ilgili yasanın özel amaçlarına yönelik tanımlamalara gidilmiştir. Tanımların

kullanılabilirliği de amaçları ile sınırlı olmaktadır. Aynı zamanda esnaf, sanatkâr ve tacir arasındaki ayrımın daha çok küçük işletmeleri ayırmada yararlı olacağı söylenebilir (33).

Yukarıda anılan kanunların ilgili maddeleri ışığında esnaf ve sanatkâr kavramları aşağıdaki şekilde tanımlanabilir (34).

ESNAF: İster gezici olsun, ister sabit bulunsunlar yıllık gayrisafi gelirleri tacir niteliği kazandırmayacak miktarda sınırlı olanlar ile geçimini taşıyarak çalıştırmak, şoför ve sürücülük yapmak suretiyle sağlayan ve bu vasıfları nedeniyle Esnaf ve Sanatkâr ve Küçük Sanayici Sicili'ne kayıtları gereken gerçek kişilere denir.

SANATKÂR: İster gezici olsunlar, ister sabit bulunsunlar, işleri bedeni çalışmaya dayanan, ayrıca meslek ve hizmet kolunda bilgi, görgü ve ihtisası değerlendiren, yıllık gayrisafi gelirleri sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda sınırlı olan ve bu vasıfları nedeniyle Esnaf ve Sanatkâr ve Küçük Sanayici Sicili'ne kayıtları gereken kişilerle, bunların yanlarında ustalık vasfına haiz ve bilfiil üretimde çalışan gerçek kişilere denir.

Görüldüğü gibi, yasal düzenlemeler işletmelerin genellikle niteliksel özelliklerini dikkate alarak, esnaf, sanatkâr, tacir ve sanayici tanımları yapmaya çalışmaktadır. Bu çalışmaların birbirinden kopuk olması ve niceliksel ölçütlere yer verilmeden tanımlar yapılması karmaşaya yol açmıştır. Çoğunlukla, esnaf, sanatkâr ile tacir ve sanayiciler birbirine karıştırılmaktadır. Bu yüzden, küçük işletmelerin tanımlanmasından önce, birbirine karıştırılan bu kesimlerin birbirinden ayrılması ve farklı tanımlara kavuşturulması gereklidir.

Bu nedenlerle, esnaf ve küçük sanatkâr ile tacir ve sanayicilerin ayrımını yapmak amacıyla kurulan “Esnaf, Sanatkâr, Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulu'nun” kararına dayanarak Bakanlar Kurulu'nca esnaf ve sanatkâr ile tacir ve sanayici sayılacaklar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (35):

1. **Koordinasyon Kurulu'nca tespit ve yayımlanacak esnaf ve küçük sanatkâr kollarına dahil olup da, gelir vergisinden muaf olanlar ile kazancı götürü usulde vergilendirilenler ve işletme hesabına göre defter tutanlar:** Bu kişilerin iktisadi faaliyetleri, nakdi sermayelerinden ziyade bedeni çalışmalarına dayanan ve kazancı ancak geçimlerini sağlamaya yetecek derecede az olanları ve Vergi Usul Kanunu'nun 177. maddesinde yer alan nakdi limitleri uygun olanları kapsamaktadır. Bu kişiler, esnaf ve küçük sanatkâr olarak tanımlanır.
2. **Vergi Usul Kanunu'na istinaden birinci sınıf tacir sayılan ve bilanço esasına göre defter tutanlar ile işletme hesabına göre**

defter tutan ve birinci maddede belirtilenlerin dışında kalanlar:

Bu kişiler, tacir ve sanayici sayılırlar.

Yasal tanımlamalar yanında, bazı kurumlar da işletmelerin büyüklüklerini belirlemede belli ölçüler getirmekte ve tanımlar yapmaktadır. Özellikle, kurumların niceliksel ölçütleri dikkate aldıkları görülür. İncelememize katkıları açısından bu tanımlamalar daha önemlidir. Bu konuyla ilgilenen kurumlar ve yaptıkları tanımlar aşağıda yer almaktadır:

1.2.3.4. Devlet İstatistik Enstitüsü

Ülke çapında, sanayi ve işyerlerinin ayrıntılı bilgilerini derleyen Devlet İstatistik Enstitüsü, işletmelerin büyüklüklerini belirlerken, niceliksel bazı ölçütlerden yararlanmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü, 1927, 1950, 1963, 1970, 1980 ve 1985 yıllarında ülke genelinde genel sanayi ve işyeri sayımları yapmış ve bu yılların her birinde farklı niceliksel ölçütler kullanılmıştır. Bu durum, tanımların zamana göre ve ekonomideki değişikliklere paralel olarak değiştiğinin bir göstergesidir.

1927 yılında İstatistik Genel Müdürlüğünce gerçekleştirilen ilk sayımda, dört ya da daha az işçi çalıştıran işletmeler küçük işletme olarak kabul edilmiştir. 1950 sanayi ve işyeri sayımında, on beygir gücünden az çevirici güç kullanan işyerleri küçük işletme olarak kabul edilmiş, çalıştırılan işçi sayısı dikkate alınmamıştır. 1963 yılı sayımında ise “çalışan işçi” yerine “çalışanlar” veya “çalışan kişi” ölçütü esas alınmış ve ondan az kişi çalıştıran (iş sahibi, ortaklar, işyeri içinde ücretsiz çalışan aile bireyleri dahil) sanayi işyerleri küçük sanayi işletmeleri kabul edilmiştir. 1970 sayımında, çalışanlar ve çevirici güç ölçütleri birlikte kullanılmıştır. Buna göre, küçük sanayi işletmeleri, ondan az kişi çalıştıran ve elli beygir gücünden az çevirici güç kullanan işyerleri olarak değerlendirilmiştir.

1980 sanayi ve işyeri sayımında, imalat sanayiinde küçük işletme ölçütü olarak on kişiden az çalışan sayısı alınmış ve on kişiden az çalışana sahip işyerleri küçük işletme kabul edilmiştir. Nihayet 1985 genel sanayi ve işyeri sayımında işletme büyüklük ölçüsü olarak yine çalışan kişi ölçütü esas alınmıştır. Ancak, sınıflandırma şeklinde bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, 1-9 kişi çalışan işyerleri küçük, 10-24 kişi çalışan işyerleri orta, 25 ve daha fazla kişi çalışan işyerleri de büyük ölçekli işyeri olarak kabul edilmiştir.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), uluslararası kullanımda olduğu gibi, büyük ve küçük işyeri ayrımında genel olarak çalışanlar sayısını kullanmıştır. Halen aynı ölçüt kullanılmaktadır. Enstitü, imalat sanayi ile ilgili istatistiki bilgileri derler ve yayımlarken, büyük ve küçük işyeri ayrımını yalnızca özel sektör için kullanmıştır. Kamu kesimi için bir ayırım uygulamamıştır.

Son olarak, 1983 yılı sayımında büyük ve küçük işletme ayırımına, orta büyüklükte işletmeyi de ilave etmiştir. DİE, özel imalat sanayi istatistiklerini derlerken, istatistik toplamada kolaylık sağlayabilmek için büyük, orta ve küçük ölçekli işletme şeklinde bir ayırma gitmiştir. Bu sınıflandırmaları yaparken kesin bir fikir ortaya koymamıştır (36). Enstitünün derlediği bilgileri kullanacak olanlar, bu bilgileri istedikleri şekilde kullanıp yorumlayabilirler.

1.2.3.5. Türkiye Halk Bankası

Türkiye Halk Bankası, küçük ve orta boy işletmelerin kredilendirilmesi görevini üstlendiği için önem taşımaktadır. Ana statüsünde de belirttiği gibi, küçük ve orta ölçekli “sanayi sektörünün kalkınma bankası görevini yürütmek üzere orta ve uzun vadeli proje kredileri vermek, küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının gelişmesini ve büyük sanayiye geçişini teminen danışmanlık hizmeti yapmak, proje ve teknik bilgi akışı ile de destekleme” ile görevlendirilmiştir (37).

Türkiye Halk Bankası, kredilerinden yararlanabilecek küçük sanayi işletmelerini tanımlamak amacıyla 1982 yılı başından itibaren aşağıdaki ölçütleri kabul etmiştir (38):

1. En çok 25 işçi sayısına sahip olmak,
2. Makina parkı (sabit sermaye) değeri en fazla 20 milyon TL. olmak.

Bu şartları taşıyan şahıs işletmeleri ile daha önce kredi alamayan komandit, kollektif, limited ve anonim şirketleri de kredi alabilir duruma getirmiştir.

Ekonomideki hızlı değişim sonucu, yapılan bu tanım yetersiz kalmış ve 1984 yılında yeni bir tanım yapılarak, işçi sayısı 25 olarak sabit tutulup, makina parkının bilanço değeri 80 milyon TL’ye çıkarılmıştır.

Bu tanım da kısa süre içinde yetersiz kalınca, 1985 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın onayı ile en çok 50 işçi çalıştıran ve bilanço değeri 120 milyon TL’ye kadar makina parkına sahip olan sanayi işletmeleri küçük işletme olarak tanımlanmıştır (39).

Banka, 1988 yılında küçük sanayi tanımına yeni bir boyut getirmiştir. Daha önce küçük ve büyük sanayi şeklinde ikili sınıflama, orta sanayinin de tanımlanmasıyla üçlü bir sınıflandırmaya dönüşmüştür. Banka, 1988 yılı Nisan ayından itibaren aldığı karar ile iş yerinde en fazla 50 işçi çalıştıran ve makina parkı değeri en fazla 250 milyon TL. olan işletmeler küçük; iş yerinde en fazla 100 işçi çalıştıran ve toplam yatırımı 2.5 milyar TL. olan işletmeleri orta ölçekli sanayi işletmeleri olarak kabul etmiştir. Bu sınırın üstündeki işletmeler de büyük sanayi işletmelerini oluşturmaktadır (40).

1.2.3.6. Sınai Yatırım ve Kredi Bankası

Bu banka da küçük sanayiciye belli şartlarla kredi imkânı sağlamaktadır. “İstihdam Yoğun Sanayi Projesi” başlıklı ve 13.3.1981 tarihli Kredi Anlaşmasına göre, krediye hak kazanacak küçük sanayi girişimlerinde aşağıdaki kriterler aranmaktadır:

- Makina parkı değeri (1980 sonu fiyatlarıyla) 350.000 dolar olacak yeni ve 500.000 dolar olacak tevsi yatırımları,
- Yaratılan birim istihdam başına yatırım değeri 15.000 dolar veya altında olmak (41).

1.2.3.7. Küçük Sanayi Siteleri Kredileri (KSSK)

KSSK'nin uygulanmasında sadece makine donatım değeri göz önüne alınmaktadır. Halen (1982 sonu itibarıyla) 15 milyon TL'nin altında makine donatım değerine sahip işletmeler, Sanayi Bakanlığı'nca belirlenen tip statüde yer alan iş kollarından birinde çalışmaktalarsa, küçük sanayi siteleri yapı kooperatiflerine üye olarak krediden yararlanabilmektedirler (42).

Özel sektörü temsilen, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri konusunda yararlı araştırmalar yürüten ve bilgi üreten İstanbul Sanayi Odası'nın küçük işletme tanımını da vermek gerekir. İSO, küçük ve orta boy sanayi işletmelerini ekonomik ve finansal yönden değerlendirilmesine yönelik bir araştırmada, üye işletmelerinin dağılımı göz önüne tutularak 20'den az kişi istihdam eden işletmeler küçük, 20-100 arasında kişi istihdam eden işletmeler orta boy sanayi işletmesi olarak değerlendirilmiştir (43).

Yukarıda yapılan açıklamalardan da görüleceği üzere, ülkemizde küçük işletmeleri tanımlarken, konuyla ilgilenen kanunlar ve kurumlar farklı ölçütleri dikkate almaktadırlar. Bunun en önemli nedeni, küçük işletmeleri belirlemede güdülen amaçların farklı olmasıdır. Ancak, küçük işletmelere ve onların sorunlarına ilişkin araştırmaların ilerideki yıllarda daha sağlıklı biçimde sürdürülebilmesi, büyük ölçüde küçük işletme tanımında bir kapsam birliğine gidilmesini zorunlu kılmaktadır (44). Bu açıdan, yukarıda belirtildiği gibi, Bakanlık ve konuyla ilgili diğer kurumların ortak çalışmalarıyla belirlenen küçük sanayi işletmesi tanımı ve bu tanımın bazı kurumlarca benimsenmesi önem taşımaktadır.

Öte yandan, ekonominin ve işletme büyüklüklerinin devamlı gelişme kaydetmesi sonucu küçük, orta ve büyük sanayi arasında kesin bir sınırın çizilmesi son derece zorlaşmaktadır. Bunun yanı sıra bu sınırlar çizilirken enflasyonist faktörler de göz önünde tutulduğunda, dikkate alınacak nicelik ölçüt parasal olmayıp fiziki değerlere dayandırılmalıdır. Parasal

ölçüt kullanıldığı durumlarda ise, tanımlar sık sık yenilenerek ekonomik değişikliklere uydurulmalıdır. Yapılacak tanımların alt sektörler temelinde ele alınmasının daha yararlı olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

1.3. Küçük İşletmelerin Türleri

Küçük işletmeler, ekonominin ve işletmelerin nitelikleri ile sınıflamanın amacı doğrultusunda çeşitli şekillerde sınıflanabilir. Büyüklük, kuruluş yeri, üretim amaçları, üretilen mamul ve hizmet türü, hukuki yapı, büyüme gereğinin olup olmadığı ve faaliyet konusu gibi ölçütler bunlar arasında sayılabilir.

1.3.1. Çalışma Alanlarına Göre

Büyüklük açısından küçük işletmeler daha önce incelendiği için, bundan sonra bu işletmelerin çalışma alanları ve üretilen mal ve hizmetlerin türünü göre sınıflandırılması üzerinde durulacaktır. Bu şekilde bir sınıflandırma ile ortaya çıkacak farklı faaliyet alanlarındaki işletmelerin, farklı ekonomik ve finansal özelliklerinin ayrıntılı incelenmesi sağlanacaktır.

Genel olarak küçük işletmelerin taşıdığı önemin yanında, değişik iş kollarındaki öneminin farklı olduğu bir gerçektir. Bu nedenle, sektörler bazında ilgili işletmelerin incelenmesinde yarar vardır.

Genellikle küçük işletmeler, ekonomide yer alan sektörler doğrultusunda üç temel grupta toplanmaktadır:

- Ticaret İşletmeleri
- Hizmet İşletmeleri
- Sanayi (İmalat, Üretim) İşletmeleri

1.3.1.1. Ticaret İşletmeleri

Ticaret işletmeleri, malların el değişimiyle ilgilenirler. Perakendeci ve toptancı olmak üzere iki gruba ayrılan ticaret işletmeleri, malların depolanması, taşınması, devredilmesi gibi çalışmalarını yaparlar. Bu özellikleriyle ticaret işletmeleri, üreticiden tüketiciye mal akışını sağlayan dağıtım kanallarını oluştururlar. Dolayısıyla, sanayi işletmelerinin ürettikleri malların tüketicilere ulaşmasını sağlayarak sanayi işletmelerini tamamlarlar.

Ekonomik yönden incelendiğinde, perakendeci ve toptancı ticaret işletmeleri arasında önemli farklar vardır. Araştırma kapsamına alınmadığı için bu tür işletmeler üzerinde fazla durulmayacaktır. Ancak bazı karakteristik özelliklerini özetlemek yararlı olacaktır.

Özellikle perakendeci işletmeler, diğer işletmelerle kıyaslandığında daha az sermayeye ihtiyaç duyarlar. Sayı olarak çok sayıda perakendeci işletme vardır ve aynı sayıda girişimci için uğraş alanıdır. Çalışanları çoğu kez aileden sağlanırsa da, bazı işletmelerde bir veya iki kişi istihdam edenlerin yanında daha çok sayıda istihdama sahip olan büyük perakendeci işletmeler de mevcuttur.

Toptancı işletmeler ise faaliyetleri gereği daha çok sermayeye ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle, perakendecilere göre daha az sayıda olmasına karşılık daha büyük işletmelerdir ve ortalama istihdam edilen kişi sayısı daha fazladır.

1.3.1.2. Hizmet İşletmeleri

Çok geniş bir çalışma alanına sahip bulunan hizmet işletmeleri, çok sayıda hizmeti tüketicilere, başka işletmelere ve kamu kuruluşlarına sunarlar. Bu işletmeler kendi içinde farklı yapıda çeşitli türlere ayrılırsa da, bunların sınıflaması oldukça güçtür. Genel olarak hizmet alanında çalışan işletmeler, aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

1. Bakım ve onarım işletmeleri
2. Banka ve sigorta işletmeleri
3. Turizm hizmetleri sağlayan işletmeler (otel, motel, lokanta, seyahat acentası vb.)
4. Eğlence, boş zamanları değerlendirme ve spor hizmeti sunan işletmeler
5. Eğitim ve sağlık hizmetleri
6. Teşebbüslerle ilgili hizmetler sunan işletmeler (muhasabe, mali danışmanlık, reklam, araştırma vb.)
7. Kişisel hizmet sunan işletmeler (güzellik salonları, fotoğrafçılık gibi)
8. Ulaşım ve haberleşme işletmeleri

Toplumların gelir ve yaşam düzeylerinin artması doğrultusunda hizmet işletmelerine talep yoğunlaşmakta, ekonomik ve sosyal hayatta bu işletmelerin önemi artmaktadır. Yukarıda sözü edilen hizmetleri sunan işletmelerden; banka, ulaşım (kara ulaşımı dışında), haberleşme, eğitim, kurumsallaşmış sağlık hizmetleri dışında genellikle küçük işletmeler olduğu görülür. Yukarıda sayılan hizmetler dışında, genellikle az sermaye ile kurulabilirler. Yapılan işler genellikle kişisel özelliklere göre belirlenir (45).

1.3.1.3. Sanayi İşletmeleri

Bu araştırmada asıl olarak değerlendirmeye alınan işletmeler, sanayi işletmeleridir. Sanayi işletmeleri; girdi olarak kullanılan hammaddeleri, yarı mamul veya mamulleri çeşitli mekanik ve kimyasal işlemlerden geçirerek, insanların ihtiyaçlarına cevap verecek tüketim ve endüstriyel mamuller haline dönüştüren işletmelerdir.

Sanayi sektöründe, sayıca az olmalarına rağmen büyük işletmelerin hâkimiyetleri söz konusudur. Nüfusun hızla artması, mal ve hizmetlerin belirli standartlara kavuşması ile yüksek üretim miktarlarına ulaşılması, yüksek üretim miktarı ile sermaye yoğun olarak makinalardan ve otomasyondan yararlanması sonucu birim maliyetlerin düşürülmesi, büyük işletmeleri küçük işletmelere karşı avantajlı hale getirmiştir.

Söz konusu tüm dezavantajlara rağmen, küçük işletmeler yine de sanayi sektörünün vazgeçilmez öğeleridir. Büyük işletmelerle işbirliği yapması, onlara mal üretmesi, yerel pazarlara daha kolay uyum sağlaması, belirli mal gruplarının küçük işletmelerin üretimine uygun olması ve çok özel nitelikli sipariş üzerine mallar üretebilme yeteneklerine sahip olması gibi nedenlerle küçük işletmeler, sanayi sektörünün dinamik temel taşlarını oluşturmaktadır.

Özet olarak sanayi sektöründeki işletmelerin diğer sektörlerle göre ortalama büyüklüğü daha yüksektir. Sektörde üretim miktarının çoğunu büyük işletmeler sağlarken, küçük işletmeler sayıca çoğunluğu oluşturmaktadır.

1.3.2. Ekonomik Açıdan Küçük İşletmelerin Büyüme Gereğine Göre

Çağımızda, ekonomilerin dışa açılmadan gelişmesini sürdürmesi mümkün değildir. Bunun için de dünyayı bir hedef pazar olarak görmek ve bu pazarda rekabet edebilecek güce erişmek gerekmektedir. Bu güce erişmek ise, teknolojik gelişmeleri yakından izlemek ve üretim birimlerinde yüksek bir verimliliğe ulaşmakla mümkün olur.

Bir işletmede, dünya standartlarında rekabet edebilir verimliliğin gerçekleştirilmesi ve en yeni teknolojinin kullanılması birçok faktöre bağlıdır. Bunlardan birisi de ölçek büyüklüğüdür. Ölçeği de büyük oranda pazar büyüklüğü belirlemektedir. Pazar küçük olduğu takdirde, ölçek küçük olmakta veya büyük ölçek olduğunda atıl kapasite ile çalışılmak durumunda kalmaktadır. Bu durum ise verimliliğin dünya ölçülerinde düşük kalmasına neden olmakta ve dolayısıyla düşük verimlilikle dünya piyasalarına girilemediği için de pazar küçük kalmaktadır. Görüldüğü gibi “verimlilik-ölçek-pazar” kısır döngüsü içine girilmektedir (46).

Ülkedeki bütün küçük işletmelerin dünya piyasalarını hedeflemesi beklenmemelidir. Bazılarının iç pazar ve belki de yerel pazarla yetinmesi daha gerçekçi olacaktır. Ancak, küçük ve orta ölçekli işletmelerin, potansiyel imkânlar değerlendirilerek, belirlenecek iç ve dış pazarların ihtiyaçlarına dönük mallar üretmesi ve bunların dış pazarlarda tutunması sağlanmalıdır. Böylece, ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegre olmasında gerekli bir adım atılmış olacaktır.

1.3.2.1. Ekonomik Açıdan Büyümek Zorunda Olan İşletmeler

Ekonomik anlamda büyük işletme olmanın daha fazla avantajı olmasına karşın, faaliyetini halen küçük işletme olarak sürdüren işletmeler, genellikle sanayileşmenin başlangıcında pazar ve/veya kaynak yetersizliği ile benzeri nedenlerle küçük ölçekli kurulmuş işletmelerdir. Kitle üretiminin geçerli olduğu piyasalarda ve/veya ölçek ekonomilerinin önemli olduğu sektörlerde küçük ve orta ölçeklerde faaliyet gösterilmesinin ekonomik bir gerekçesi olamaz. Bu tipteki işletmeler, kitle üretimi yapan büyük işletmelere nazaran daha yüksek maliyetle çalışırlar. Teknolojik gelişmeleri izleyemediklerinden eski teknoloji kullanmak zorunda kalırlar. Bu işletmeler daha fazla kişi istihdam ederek üretimin büyütülmesi yerine, ülke geliştikçe bu işletmelerin kapasitelerini artırarak ve modernize ederek, yani büyüyerek orta ve büyük işletmeler haline dönüşmelidir. Bu sayede büyük ölçeğin sağladığı ölçek ekonomilerden (maliyet tasarrufları) yararlanılarak, işletme ve ekonomi için bir kazancı sağlanacaktır. Bu işletmeler için küçük kalmak kader olmamalıdır. Bu nedenle büyümeye dönük gayretlerin özellikle finansal yönden desteklenmesi, küçük işletmeler için en yararlı teşvik yolu olacaktır (48). Zira büyümek, tek tek işletmeler için en önemli başarı ölçütü ve başta gelen işletme amacıdır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için, tek tek işletmelerin performanslarını artırma yolunda yarışmaları, ülke ekonomisinin de performansını yükseltecektir (49).

1.3.2.2. Ekonomik Açıdan Küçük İşletme Olarak Kalması Yararlı İşletmeler

Bu işletmeler, büyük işletmelere göre daha verimli ve kârlı olurlar. Ülkenin en ücra yörelerine kadar yayılmış olan küçük işletmeler, faaliyet konularına, üretilen malın özelliklerine ve yerel koşullara bağlı olarak bu ölçekleriyle devam etmek durumundadırlar. Bununla beraber, ekonomide büyük işletmeler de bulunacak ve bu iki gruptaki işletmelerin çoğu birbiriyle işbirliğine gideceklerdir.

Örnek olarak, bir ekmek fabrikasının, piyasa talebi belli iken büyük ölçekli bir işletme olarak kurulması mümkün olmayabilir. Öte yandan, büyük işletmelere dönük faaliyet gösteren yan sanayi niteliğindeki küçük işletmeler,

ne kadar çok işçi çalıştırırlarsa çalıştırsınlar bu konumlarını sürdüreceklerdir (50).

Daha önce ifade edilen küçük işletmelerin bu ölçülerde verimli olmasına imkân veren özellikler ve koşullar şu şekilde sıralanabilir:

- Bazı taleplerin karşılanmasında özel nitelikli ürünlere gereksinim duyulabilir. Küçük işletmeler, büyükler için ekonomik olmayan, istenilen özellikte malları karşılar. Talepte oluşan hızlı ve ani değişikliklere büyük işletmeler kısa sürede uyum gösteremezken, küçük işletmeler bu çeşit değişikliklere kolayca uyum sağlarlar.
- Çabuk bozulan ürün çeşitlerinde, ülkenin en ücra yörelerine kadar yayılmanın sağladığı tüketiciye yakın olma avantajı nedeniyle daha üstündürler.
- Bazı ürünlerin üretilmesinde küçük işletmeler daha verimli çalışabilmektedir. Bazı ürünlerde üretim arttıkça birim maliyetlerinin düşmesi sağlanamadığı için, küçük işletmeler avantajlı duruma geçmektedir.
- Küçük işletmeler, piyasa için üretimin yanı sıra, büyük işletmelere bağlı olarak çeşitli alt alanlarda onlara yardımcı olarak faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Büyük işletmelere hammadde ve ara malı üretilmesi, ürünleri için satış, tamir ve bakım gibi işlerin yapılması küçük işletmelerce üstlenilmektedir.

Görüldüğü gibi küçük işletmeler, hızla değişen sanayileşme sürecinde büyük işletmeler tarafından piyasadan silinememekte, aksine aralarında bir dayanışma ortamı oluşmaktadır. Ancak, şurası bir gerçektir ki, gerek küçük ve gerekse orta büyüklükteki işletmeler teknik ve verimlilik alanında büyük bir gelişme göstermelidirler. “Küçük güzeldir”. Fakat küçük, modern ise güzeldir. Aksi takdirde eski teknoloji ile üretim yapan, düşük verimli işletmeler olarak ekonominin sırtında kambur olacaklardır.

Kaynakça

- (1) San Öz-alp, Küçük İşletmeler, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1971, s.40-41.
- (2) Yıldırım Kılıç, “Küçük Sanayici, Küçük Tacir ve Esnaf Kredi Sorunları”, II. Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri içinde, DPT Yayını, Ankara 1981, s.259-270; Ali Ceylan, Küçük İşletmelerin Finansal Sorunları ve Bursa Bölgesinde Bir Uygulama, Bursa İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi, Bursa 1982, s.1.
- (3) Öz-alp, s.38-39.
- (4) Uğur Korum, “Sanayi ve Ölçek Ekonomileri”, MPM Verimlilik Dergisi, Sayı: 1980/1, s.71.
- (5) Öz-alp, s.39.
- (6) A.g.e., s.40’dan U.S. Small Business Act, 1965, d.3.
- (7) Tamer Müftüoğlu, Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Sorunlar Öneriler, Ankara 1989, s.29.
- (8) Öz-alp, s.42; Ceylan, s.5’ten Clifford M. Baumbach, Kenneth Lawyer, How To Organize and Operate A Small Business, Englewood Cliffs, New Jersey 1979, s.4; Olcay Baykal, Orhan Pazarıcı ve İlyas Gülmez, Küçük Sanayinin Yeri, Önemi ve Pazarlama Uygulamaları, M.P.M. Yayını, Ankara 1985, s.15.
- (9) Müftüoğlu, s.29.
- (10) Ceylan, s.5’ten, Theodore Cohn, Roy A. Lindberg, Survival Growth Management Strategies for the Small Firm, New York 1974, s.2.
- (11) Ali Sait Yüksel, Para Bulma ve Kredi İşleri-İşletme Finansmanı, Bozok Matbaası, İstanbul 1965, s.4-5.
- (12) Ali Sait Yüksel, Ortak Pazarda Küçük ve Orta İşletmelerin Sorunları, DPT Yayını, Ankara 1970, s.6.
- (13) Erhan Kotar, “Küçük İşletmelerin Tanımı, Önemi, Muhasebe Sorunları ve Çözüm Yolları”, İstihdam Yaratıcı Girişimler, Teknolojik Yenilikler ve Bölgesel Gelişme Uluslararası Semineri, (Gaziantep, 22-24 Ekim 1985), Ankara 1986, s.75.
- (14) Müftüoğlu, s.97.
- (15) Öz-alp, s.39-40’dan U.S. Small Business Act, 1965, d.3.
- (16) Ceylan, s.2.
- (17) Oktay Alpugan, Küçük İşletmeler Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi, K.T.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Trabzon 1988, s.4; Olcay Baykal ve diğerleri, s.14-15.
- (18) Alaettin Güneysu, İngiltere’de Küçük Sanayi Konusunda Durham Üniversitesinde 2 Mayıs 1983-28 Mayıs 1983 Tarihlerinde Yapılan

- Araştırma ve İşletme Gezileri Hakkında Rapor, DPT Yayını, Ankara 1983, s.8-9.
- (19) Fatih Ürer, Japonya’da Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Ekonomik ve Sosyal Politika ve Tedbirlerin Türkiye Bakımından Değerlendirilmesi, DPT Yayını, Ankara 1987, s.12-13.
- (20) Haluk Ceyhan, Teoman Kuyumcu ve Murat Akan, AET’de Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler ve Türkiye, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul 1988, s.5.
- (21) A.g.e., s.6.
- (22) Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu, Avrupa Topluluklarına Giriş Aşamasında Türk Küçük İşletmelerinin Durumu, Karşılaşacakları Sorunlar ve Çözüm Yolları, Ankara 1988, s.8.
- (23) Haluk Ceylan ve diğerleri, s.5; Alpugan, s.4.
- (24) Müftüoğlu, s.112-114.
- (25) Alpugan, s.4’ten United Nations, Development Of Manufacturing Industry in Egypt, Israel and Turkey, New York 1958.
- (26) Müftüoğlu, s.117.
- (27) Alpugan, s.4.
- (28) Haluk Ceyhan ve diğerleri, s.5.9.; “AT’de Küçük İşletmelerin Teşviki ve Türkiye’deki Durum” İstanbul Ticaret Odası Gazetesi, Yıl: 32, Sayı: 1554 (31 Mart 1989), s.4.
- (29) Tenal Koparal, Türkiye’nin Kalkınmasında Küçük Sanayinin Önemi ve Katkısı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1977, s.39.
- (30) Alaettin Güneysu, Ülkemizde Küçük Sanayinin Kalkınmadaki Önemi ve Yaşama Sebepleri, DPT Yayını, Ankara 1985, s.2.
- (31) Kotar, İstihdam Yaratıcı Girişimler, Teknolojik Yenilikler ve Bölgesel Gelişme Uluslararası Semineri, 22-24 Ekim 1985, s.75.
- (32) Alpugan, s.5.b.
- (33) Öz-alp, s.41.
- (34) Alev Günal, “Esnaf ve Sanatkârların Sorunları ve Çözümleri”, II. Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri İçinde, DPT Yayını, Ankara 1981, s.233.
- (35) Ürer, s.108.
- (36) Öztin Akgüç ve diğerleri, Küçük ve Orta Boy Sanayi Kuruluşlarında Ekonomik ve Finansal Yönden Değerlendirmeler, İSO Yayını, İstanbul 1987, s.8.
- (37) Türkiye Halk Bankası’nın 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname Hükümlerine uygun olarak hazırlanan Ana Statünün “Amaç ve Faaliyet Konuları” başlıklı 3. maddesi.

- (38) Ahmet Buldan, Sabahattin Afacan ve Aydın Baştan, Türkiye’de Küçük Sanayi Siteleri, DPT Yayını, Ankara 1982, s.5.
- (39) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanayi Yönlendirme Raporu, 1. Sanayi Şurası, Ankara 1987.
- (40) Müftüoğlu, s.136-137.
- (41) Ahmet Buldan ve diğerleri, s.7.
- (42) A.g.e., s.7.
- (43) Akgüc ve diğerleri, s.9-13.
- (44) Alpugan, s.8.
- (45) Alpugan, s.27-29; Öz-alp, s.56-57.
- (46) Akın İlkin, “Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Sorunları” İSO Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 252, (Şubat 1987), s.13.
- (47) A.g.e., s.12.
- (48) Devlet Planlama Teşkilatı, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Esnaf, Sanatkâr, Küçük Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT Yayını, Ankara 1983, s.X.
- (49) Müftüoğlu, s.21.
- (50) İlkin, a.g.e., s.12.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ekonomik Sistemdeki Yeri ve Önemi

2.1. Genel Olarak Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ekonomideki Önemleri ve Ekonomik Sisteme Katkıları

Küçük ve orta ölçekli işletmeler sosyal ve ekonomik işlevleri nedeni ile bütün ekonomiler için son derece önemli ve vazgeçilmez kuruluşlardır. Özellikle artan nüfusa karşılık sağladığı istihdam olanağı ve milli gelire üretim gücüyle sağladığı katkı bu işletmelerin önemlerini daha da öne çıkarmaktadır. Bu konuda birçok araştırmacı, yaptıkları araştırmalarda küçük işletmelerin ekonomiye sağladığı yararları ortaya koymuşlardır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomiye katkı sağlayan özelliklerini, aynı zamanda bu işletmelerin üstün taraflarını ortaya koymaktadır. Elde edilen bilgileri konuyla ilgisine göre değerlendirerek; bu işletmelerin ekonomiye sağladıkları katkıları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (1):

- a) İstihdam,
- b) Üretim,
- c) Rekabet ortamının sağlanması ve bu ortamın korunması
- d) İşletmeler arası işbirliği ve işbölümünün sağlanması
- e) Yeni buluş ve fikirlerin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi
- f) Kalkınmanın ve sanayileşmenin bölgelere dengeli yayılımının sağlanması,
- g) Küçük ve orta ölçekli işletmelerin sosyo-politik yararları
- h) Diğer ekonomik ve sosyal yararlar.

2.1.1. İstihdam

Gerek sayı olarak çokluğu, gerek emek yoğun nitelikte üretim yapması nedeniyle küçük ve orta büyüklükteki işletmeler çok sayıda kimseye istihdam imkânı sağlarlar. İşsizlik sorununun dünya üzerinde ağırlaştığı günümüzde bu işletmelerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, küçük işletmeler coğrafik olarak yaygın ve emek yoğun olmaları nedeniyle kırsal ve kentsel kesimlerindeki kalifiye olmamış ve eğitilmemiş işgücünü kullanarak değerlendirirler (2). Bu haliyle küçük işletmeler, büyük ve orta işletmelere eğitilmiş ve kalifiye eleman ile deneyim kazanmış yönetici yetiştiren bir okul görevi görmektedir.

Küçük işletmelerde çalışan işçi sayısı yanında, bu işletmelerin genellikle sahibi ve yöneticisi durumundaki girişimcilerin, işletme sayesinin çokluğuyla bağlantılı olarak en az o sayıda olacağı dikkate alınarak aileleri de olaya katıldığında, geçimini bu işletmelerden sağlayan nüfusun yoğunluğu ortaya çıkar. Bu yönüyle küçük işletmeler gelir dağılımında denge unsuruna ve kuvvetli bir orta sınıcin oluşturulmasına katkıda bulunurlar. Bu önemli fonksiyonun başarılabilmesi için küçük işletmelere destek verilmesi ve bu sektörün güçlendirilmesi gereklidir.

Özellikle sermayenin kit olduğu ve işsizliğin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerin, küçük sanayi işletmelerinin büyüklerine oranla daha az sermaye kullanarak aynı zamanda yoğun işgücü istihdam ederek üretime geçebilme avantajını kullanmaları, işsizlik sorununun çözümünde en az maliyetli seçenektir.

2.1.2. Üretim

Küçük işletmeler yaptıkları üretimle G.S.M.H. içinde önemli bir paya sahiptir. Ancak, toplam işletmeler içindeki sayıca çokluğu ve istihdama katkısı oranında üretim gücüne sahip değildir. Bu durumu yadırgayıp, küçük işletmelerin verimli ve rantabl çalışmadıkları sonucu çıkarılmamalıdır. Bu durum, küçük sanayi işletmelerin daha çok emek yoğun çalışmasının, modern teknolojiyi kullanamamasının, yeterli sermaye ile çalışmamasının, eksik kapasite ile çalışmasının ve bunlara eklenebilecek birçok etmenin bir sonucudur.

Küçük işletmelere gereken önem ve destek verildiğinde üretim miktarları daha da yükseltilebilir. Söz gelişi Japonya kapsamlı bir biçimde küçük ve orta ölçekli işletmelere önemli destekler sağlamaktadır. Bu ülkede, 1980 yılında küçük ve orta sanayi işletmelerinin, toplam istihdam içinde payı % 73,4, toplam üretim içinde payı % 52 düzeyindedir (3). Bu rakamlar

göstermektedir ki, Japonya ekonomisinde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler büyük bir güce ve etkinliğe sahiptir

2.1.3. Rekabet Ortamının Sağlanması ve Bu Ortamın Korunmasına Katkısı

Serbest piyasa ekonomisinde rekabet ortamının olması vazgeçilmez bir koşuldur. Yüz yılımızda, işletmelerin sürekli olarak büyümeleri ve dolayısıyla piyasaların monopolist ve oligopolist bir yapıya dönüşmesi olgusunun maliyetler, teknolojik ve ekonomik gelişme üzerindeki olumlu sonuçları yanında; bir taraftan teşebbüslerin büyümelerinin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan temerküz olgusunun rekabet düzeni üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durulmaktadır. Özellikle de artan temerküz derecesinin bir sonucu olarak faaliyetlerine son vermek veya bağımsızlıklarını kaybetmek zorunda kalan küçük ve orta boy sanayi kuruluşların rekabet düzeninin etkinliği açısından tasdikleri önem vurgulanmaktadır (4).

Gerçekten küçük işletmeler rekabet koşullarını geliştirerek tekeli uygulamalara set olmaktadır. Bir anlamda, ekonominin kendi iç dinamizmini ekonominin tüm kesimlerine dengeli bir şekilde dağıtan, tekellerin oluşmasını engelleyen rekabet ortamı; aynı zamanda tüketiciyi koruyan önemli bir araçtır. Özellikle fiyat, kalite ve diğer koşullarda işletmeleri tüketiciler lehine karar almaya zorlar.

Coğrafik olarak her bölgeye yayılmış ve her konuda faaliyet gösterebilen, küçük işletmeler, rekabetin yaygınlaşmasını sağlayarak, toplumun ve ekonominin yararına çok önemli bir işlevi üzerine almıştır.

2.1.4. İşletmeler Arası İşbirliği ve İşbölümünün Sağlanması

Ekonomik sistemde yer alan bütün işletmeler birbiriyle ilişki içindedir. Ölçeği ne olursa olsun bütün işletmeler, faaliyetlerinde uzmanlaşarak, diğer işletmelerle işbölümü yaparak saralarında bir yardımlaşma ve dayanışma ortamı oluşturmaktadır. Bir yerde bu, işletmelerin birbirine bağımlı olması sonucunu da getirmektedir. Her işletme üretimi için gerekli mal ve hizmeti diğer işletmelerden satın almak, karşılığında da kendi ürettiği mal ve hizmeti hitap ettiği pazara göre, ya diğer işletmelere ya da doğrudan tüketicilere satmak durumundadır.

Daha da ilginç olanı, günümüzde büyüyen, birleşen büyük işletmelerin, küçük işletmeleri kendine rakip görerek piyasadan uzaklaştıracağı şeklindeki yanlış izlenimin aksine; aralarında çıkar birliğine dayalı bir uyum ve yardımlaşma ortamı söz konusudur. Küçük sanayi işletmeleri, yarı mamul ve ara mal üretiminin yanında, bakım ve onarım hizmetleri de sunarak

büyük işletmelerin çalışmalarını kolaylaştırmakta, uzmanlaşmasına ve verimliliğine katkıda bulunmaktadır. Hizmet dalında faaliyet gösteren toptan ve perakendeci ticaret işletmelerinin de pazarlama konusunda büyük işletmelere büyük yardımı olduğu bir gerçektir. Karşılığında da küçük işletmeler, büyük işletmelerden üretimi için gereken girdileri sağlamak ve destek görmektedir. Bu destek, küçük işletmelerin kuruluşunda olabileceği gibi kurulu bir işletmeye de olabilir. Büyük işletmelerin kendileriyle işbirliği yapacak küçük işletmelere sağladığı bazı destekler; sermaye sağlamak, borç vermek, ön ödeme yapmak, iş vermek, pazarlama, yönetim ve teknik alanlarda eğitim sağlamak şeklinde sıralanabilir.

Küçük işletmelerin ekonomik değişimlere karşı kolay uyum sağlayabilme özelliği sonucu, büyük sanayinin tamamlayıcısı olma yolunda önemli bir gelişme göstermiştir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde otomotiv endüstrisindeki “dört büyük” işletmeye (General Motors, Ford, Chrysler, American Motors) karşın, aynı endüstri dalında çalışmalarını sürdüren 3300 işletme bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu montajdan çok belirli otomotiv parçaları üretiminde bulunan işletmelerdir ve çoğunluğu 50'den az işçi çalıştırmaktadır. Bunun yanı sıra çoğunluğu küçük işletme olan otomotiv endüstrisiyle ilişkili olarak 189.000 oto tamirhanesi, 318.000 benzin istasyonu ve 104.000 oto acentesi çalışmalarında bulunmaktadır.

Küçük ve büyük işletmeler arasındaki ortak yaşama bağının varlığı, her iki taraf işletme ve genel ekonomi açısından sayısız yararlar sağlamaktadır. Büyük sanayi işletmeleri bazı girdileri, uzmanlık alanına girmediği, ek yatırım gerektirdiği veya pahalıya mal olduğu gerekçesiyle üretmeyi akılcı bulmamaktadır. Büyük işletmeleri, küçük işletmelerle çalışmaya iten, onlara mal ve hizmet üretimi için sipariş vermeye zorlayan nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Birinci neden, “kapasite esasıdır”. Büyük bir sanayi işletmesi kendi ölçülerine göre normal veya yüksek bir kapasitede çalışıyorsa, kapasite artırıcı yönde yatırım yapmaktan kaçınabilir. Yani makine almak, fabrikayı genişletmek veya fazla işçi çalıştırmak yerine kapasitesinin üzerindeki işleri sözleşme aracılığıyla küçük işletmelere devreder. Küçük işletmelerce üretilen parçalar daha sonra monte edilmek üzere büyük işletmeye gönderilir.
2. İkinci olarak “maliyet esası”, büyük işletmelerin bazı işleri küçük işletmelere vermesi için kuvvetli bir nedendir. Küçük işletmelerin, ucuz enerji, amortize edilmiş makineler ve ucuz emek kullanmak, işletme masraflarını düşük tutmak gibi maliyet düşürücü imkânlarından yararlanır.

3. Büyük işletmeler, ilgili parçayı kendilerinin üretmesinden daha ucuza mal olduğu durumlarda, bu üretimi küçük işletmelere bırakırlar. Son olarak “uzmanlaşma esâsı” ile de küçük işletmeler büyük işletmelere karşılık üstünlük sağlayabilir. Bazı küçük işletmeler, teknik personeli, imalat tekniği, kalite kontrolü gibi konularda üstünlüğüyle bazı malların üretiminde uzmanlaşmıştır. Büyük işletmelerin kendi uzmanlık alanına girmeyen bu malları, uzman küçük işletmelere sipariş ederek daha kaliteli ara mallara sahip olabilirler.
4. Küçük işletmelerin büyük işletmeleri tamamlamaları sonucu, büyük işletmelerin sabit ve işletme sermayesi gereksinimleri azalmakta, daha az stok tutulmasıyla maliyetin düşmesi gibi nedenlerle etkinlikleri artmaktadır. Böyle bir işbirliği ortamının olması küçük işletmelere de şüphesiz bazı yararlar sağlamaktadır: Büyük işletmelerden gerektiğinde teknolojik ve finansal yönden yardım alabilmektedirler. Gene, sipariş üzerine ve fason olarak mal üretmekle pazarlama fonksiyonunun gerektirdiği maliyet ve zorluklar ortadan kalkmakta, faaliyetler üretim fonksiyonu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu işbölümü ile, küçük işletmeler uzmanlaşarak ve maliyetleri minimize ederek rantabl çalışabilme imkânı bulmaktadırlar. Rantabl çalışmanın sonucu, kârların işletmede bırakılmasıyla da işletmeye büyüme fırsatı yaratılmış olmaktadır. Ancak küçük işletmelerin, bağlı bulunduğu işletmenin talep tekeline teslim olmamalıdır. Bunun çaresi de müşteri sayısını artırarak, sadece bir firmaya bağlı olmaktan kurtulmaktır. Bu sağlanamadığı takdirde monopson (talep tekeli) durumundaki büyük işletme, küçük ve orta ölçekli bağlı işletmeye istediği şartları kabul ettirebilmektedir.
5. Gelişmiş ülkelerde küçük ve büyük işletme ilişkileri daha da ileri boyutlardadır (Tablo 1). Büyük işletmelere yönelik üretimde bulunan, onlarla işbirliği yapan küçük işletmelerin niceliği, bu işletmelerin ekonomik sistemdeki önemini açıkça göstermektedir. Tabloda yer alan Amerikan Du Pont şirketi, 30.000 işletmeden mal ve hizmet ikmal yapmaktadır. Bu işletmelerin %93’ü küçük işletmedir. Buna karşın Du Pont, ürettiği mamullerin %95’ini 75.000 küçük işletmeye satmaktadır. General Motors’a 1960’lılarda ikmal yapan 26.000 işletmenin %89’u 500’den az, %64’ü 100’den az işçi çalıştıran ve bu ülkenin ölçütlerine göre küçük kabul edilen işletmelerdir. Aynı şirketin büyükleşmesiyle orantılı olarak 1970’lerde çoğunluğu küçük işletme olan 37.000 işletmeden mal ve hizmet satın alarak, küçük işletmelerle ilişkilerini arttırmıştır.

Tablo 1. Amerika Birleşik Devletlerinde Bazı Büyük İşletmelerin İşbirliği Yaptığı İşletme Ve Yan Sanayi Sayısı

Büyük İşletme	Yan Sanayi Olarak Üretim Yapan İşletme Sayısı
Aluminium Company of America	20.000
American Can Company	13.000
E.I. Du Pont	30.000
Eastman Kodak	3.500
Firestone Tire and Rubber Company	13.423
Ford Motor Company	20.000
General Electric Company	42.000
General Foods Corporation	40.000
IBM	13.000
United States Steel Corporation	50.000

Kaynak: Alpugan, s.14'ten R.W. Oliver; The Role of Small-Scale Manufacturing in Economic Development, Stanford Research Institute, 1957, s.71.

İngiltere'de Birmingham bölgesinde, motorlu araçlar sanayii, birkaç montaj tesisi ve onların çerçevesinde en ayrıntılı parçalara varıncaya kadar imalat yapan binlerce uzmanlaşmış küçük işletmeden meydana gelmektedir. Aynı durum B. Almanya'da da geçerlidir. B. Almanya'nın tanınmış otomotiv firmalarından Daimler-Benz, 1961 yılında 17.760 farklı parçayı başka işletmelerden almış ve karşılığında imalat harcamalarının %65'ini bu alımlara ödemiştir. Fransa'da Renault, otomobil üretimi için 20.000 çeşit parçayı dışardan temin etmektedir.

Büyük işletmelerle anlaşmalı olan küçük işletmeler ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki, birden fazla büyük işletmeye mal veren küçük işletmelerdir. Bunlar bir firmaya bağlanmadıkları için daha serbest hareket ederler. Bu tür işletmeler, ABD ve Avrupa'da görülen küçük işletmelerdir. İkincisi ise, üretiminin tamamını veya çoğunu satın alan büyük sanayilere bağlı küçük işletmelerdir. Hukuken bağımsız olsa bile, büyük sanayi karşısında karar serbestisini kaybetmiş ve ekonomik olarak bağımlı durumdadırlar. Bu kısımdaki işletmeler daha çok Japonya'da bulunmaktadır.

Japonya, küçük ve orta ölçekli işletmeler konusunda verdiği önem ve uygulamalarıyla özellik gösteren bir konumdadır. Büyük-küçük sanayi ilişkisini, işbölümü ve uzmanlaşma ilkeleri üzerine kurmuş ve geliştirmiştir. Bunun sonucunda başarılı küçük ve orta işletmelerin doğması ve güçlenmesi sağlanmıştır. Bu nedenle Japonya'daki bağlı küçük ve orta işletmelerin ayrıntılı olarak ele alınması ve sistemin incelenmesinde yarar vardır.

2.4.1. Japonya'da Bağımlı Küçük ve Orta İşletmeler (Taşeronlar)

Bu ülkede küçük ve orta işletmeler, bağımsız ve bağımlı işletmeler (taşeronlar) olarak ikiye ayrılmaktadır. Japonya'da önemli olan, bağımlı küçük ve orta işletmelerdir ve bunların oranı 1981'de %65,5'tir.

Japonya'da yan sözleşme sistemi kendine has özellikleri olan bir sistemdir. Bir büyük sanayi şirketi, birden fazla ve değişik önem derecelerinde kendisinin yan sanayi hizmetlerini gören küçük ve orta sanayi işletmelerine (taşeronlar) sahiptir. Bu şirketler, üretimlerinin büyük bir bölümünü yan sözleşme ile taşeronlarından sağlamaktadır. Toyota gibi diğer otomobil şirketleri, üretimlerinin yaklaşık %75'ini taşeronlardan karşılamaktadır. ABD'de benzer bir şirket bu oranda %50'yi geçmemektedir. Bu, ABD'deki şirketlerin üretimde kullandığı parçaların önemli bir kısmını kendi bünyesinde imal ettiğini gösterir. Buradan, ABD otomobil sanayisinin Japonya kadar uzmanlaşmamış olduğu sonucu çıkarılabilir.

Taşeron işletmelerin çoğunluğu sadece bir büyük işletmenin yan sanayi hizmetini görür. Bununla birlikte, bazı taşeron işletmeler birden fazla büyük işletmenin de yan sanayi hizmetini yürütebilir. Bu sistemin avantajları şunlardır:

1. Ana işletmeler, teknolojik seviyenin yükseltilmesinde, yönetimin rasyonelleştirilmesinde ve finansal destek sağlamada küçük işletmelere yardım eder, danışmanlık ve rehberlik hizmetleri verir.
2. Üretim maliyetlerinde azalma olur.
3. Kalite ve standartlara uygun üretim sağlanır.
4. Çifte yatırım önlenir.
5. Taşeron işletmelerin sağlıklı gelişmeleri sağlanır.
6. Japon ekonomisinde son derece önemli hizmetler gören yan sözleşme sistemi ile taşeron işletmeler desteklenmiş ve büyük işletmelerle entegre olması sağlanmıştır. Büyük sanayinin büyük bir kısmının bazı mal ve hizmetlerin üretimini taşeron işletmelere bırakmasıyla, bu işletmelerin niceliği yanında istihdam ve üretim gibi katkılarıyla, ekonomide çok önemli hale gelmiştir. Taşeron işletmelerin bütün işletmeler içindeki payı; 1966'da %53,9, 1971'de %58,7 ve 1976'da %60,7 olmak üzere sürekli artış göstermiştir.
7. Taşeron işletmelerin üretimdeki payları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 2). Tabloda görüldüğü gibi, yan sanayi olarak ulaştırma makineleri sektöründe üretimin yaklaşık %50'si taşeron işletmelerce

karşılanmaktadır. En düşük üretim payına sahip tekstil sektöründe bile %22,9 oranı azımsanacak bir oran değildir.

8. Japonya’da büyük sanayi işletmelerinin, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleriyle ilişkilerinin yoğunluğu Tablo 3’te belirgin olarak verilmektedir.

Tablo 2. Taşeron İşletmelerin Üretimdeki Payları (%)

Sektör / Yıl	1983
Tekstil	22,9
Giyim ve Diğer Tekstil Ürünleri	35,6
Madeni Üretim	42,9
Genel Makine	33,7
Elektrik Makineleri	40,8
Ulaştırma Makineleri	47,4
Hassas Makineler	37,5

Kaynak: Ürer, s.20.

Tablo 3. Her Büyük İşletme İle İlgili Ortalama Taşeron Sayısı Ve Ortalama Taşeron Bağımlılık Oranı (%) (1977)

Sektör	Ortalama Taşeron Bağımlılık Oranı (%)	Ortalama Taşeron Sayısı
Tekstil Sanayi	12.5	53.7
Giyim, Diğer Tekstil Ürünleri	15.2	38.7
Kauçuk ve Kösele	3.7	16.6
Demir, Çelik Dışı Metaller	7.6	44.2
Madeni Eşya	16.5	23.9
Genel Makineler	21.5	90.7
Elektrik Makineleri	24.4	99.3
Ulaştırma Makineleri	28.5	131.9
Hassas Makineler	27.0	169.5
Diğerleri	10.6	30.0
TÜM SEKTÖRLER	16.6	67.5

Kaynak: Ürer, s.21.

Taşeron Bağımlılık Oranı = Yıllık Taşeron Sipariş Miktarı / Yıllık Toplam Üretim

Yukarıda verilen bilgilerden, büyük-küçük sanayi işbirliğine bazı sektörlerin daha uygun olduğu, dolayısıyla bu sektörlerde büyük sanayiler

ile bağı küçük ve orta işletmeler arasındaki ilişkilerin daha da ileri boyutlarda olduğu görülmektedir.

Bugün taşeron kullanma sistemi, maliyeti düşürmekte ve kalite oranını yükseltmektedir. Geliştirilen sistemler ile taşeron işletmelerin ürün dağıtımları hızlandırılarak, yan sanayi hizmetini gördükleri şirketlerin isteklerini kısa sürede yerine getirmektedirler. Bunun için de bağı işletme ile büyük işletme arasındaki haberleşme sisteminin modernize edilmesi amaçlanmıştır.

“Taşeron Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Teşviki Kanunu” ve “Taşeron Alacaklarını ve Diğer Ödemelerin Gecikmesini Önleyen İşlemlerle İlgili Kanun” ile büyük sanayi işletmelerinin siparişlerinde uyumluluğun sağlanması, ödemelerin aksamaması (60 gün içinde ödeme yapılması) ve ilgili işletmeler arasında haberleşme sisteminin modernleştirilmesi çabaları garanti altına alınmıştır. Taşeron kullanan bir işletme, sipariş verdiği ürünün nitelikleri ve miktarı gibi konulara açıklık getirmeli ve uygun dağıtım ve nakil sistemini kurarak, büyük sanayinin yan sözleşme yaptığı küçük ve orta sanayi işletmelerine yardımcı olmalıdır.

2.1.5. Yeni Buluş ve Fikirlerin Ortaya Çıkarılması ve Geliştirilmesi

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri, gerek girişimci potansiyeli, gerekse çalışanların kişisel becerilerinin öne çıkarılmasının sağlanması sonucu, yeni fikirlerin ortaya çıkarılmasında ve ekonomik ürünlere dönüştürülmesinde önemli avantajlara sahiptir. Araştırmacılık ve yaratıcılık nitelikleri, girişimciler için vazgeçilmez özelliklerdir. Yeni ürünlerin bulunup, ekonomik olarak üretilebilmesi veya işletme ve ekonomi açısından yararlı birçok fikrin uygulamaya geçirilebilmesi, girişimci faktörünü ve onların özelliklerine bağlıdır. Bu konuda ikinci faktör, üretim sürecinde, üretim araçlarına hâkim usta ve elemanların özellikleridir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler bu iki faktörü bünyesinde bulundurarak, ekonomide önem arz eden araştırma-geliştirme çalışmalarına önemli bir katkıda bulunurken, yeniliklere açık yapıları sayesinde teknik gelişmeleri izler, hatta bir anlamda yeniliklerin denendiği laboratuvar işlevi görürler. Buna karşılık, sistemli bir araştırma ve geliştirme faaliyeti gerektiren konularda tabiatıyla küçük ve orta ölçekli işletmeler yetersiz kalmaktadır.

Küçük işletmelerin sahip oldukları üretim araçları çok yönlü kullanılabileceği için, yeni ve değişik ürünlerin üretilmesi için bu araçların ayarlanması, büyük işletmelere oranla daha az maliyetle sağlanabileceği gibi daha az riske de sahip olacaktır. Küçük işletmeler, piyasaya ve değişik ürünlerin üretimine de kolayca uyum sağlayabilir. Bu nedenle araştırma-geliştirme çalışmalarına, yeni fikir ve buluşların uygulanabilmesine elverişlidirler. Öte

yandan, sayıca büyük işletmelerden daha fazla olmaları, buluşlarının pazarda kabul edileceğine olan inancı ve kazanç güdüsü, küçük işletmelerin büyüklere oranla daha yaratıcı olabilmelerinde önemli etkenlerdir.

Bu konuya eklenebilecek bir diğer başlık, küçük işletmelerin çeşitli teknolojilerin ülke ekonomisine kazandırılmasındaki etkinlikleridir. Genelde küçük sanayide kullanılan teknoloji, geleneksel teknolojinin daha modernize edilmiş şeklidir. Bu bir çeşit, geleneksel teknoloji ile modern teknoloji arasında, ara teknoloji durumundadır. Küçük işletmeler, transfer edilen teknolojinin ülke ekonomisine uyumunda ve geleneksel teknolojinin modernizasyonunda başarılı olmaktadır. Öte yandan, yeni gelişen teknolojilerin uygulamaya konulması, büyük ölçekli işletmelerden ziyade küçükler açısından daha kârlı bir durum oluşturmaktadır.

2.1.6. Kalkınma ve Sanayileşmenin Bölgelere Dengeli Yayılımının Sağlanması

Genel olarak bütün ekonomilerde, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde sanayi belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır ve bazı bölgelere gitmemektedir. Çok önemli teşvikler sağlanmasına karşın, sanayi birimleri az gelişmiş bölgelere yeterince ilgi göstermemektedir. Sonuçta da sanayileşmeyen bu bölgelerde gelişme sağlanamamakta ve bu bölgelerden diğer bölgelere göç hızlanmaktadır. Bölgede tarım sektörü egemen olmakta ve bu alanda gizli işsizlik oluşmaktadır.

Bölgesel farklılıkların giderilmesi amacıyla verilen çekici teşviklere rağmen, sanayi sermayesinin gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere kaydırılması mümkün olmamış ve bu yaklaşımla bölgelerin gelişmesine yeterli ölçüde katkı sağlanamamıştır.

Küçük işletmeler, çok az sermaye ile kurulabilen, atıl kalan ve marjinal özellikte olan işgücü, hammadde ve finansman kaynaklarını küçük yatırımlarla değerlendirerek, bölgesel pazarlara yönelmeleriyle, üretim ve sanayileşmeyi ülkenin bütün alanlarına yaymada etkin bir aracı olmaktadır.

Özel sektörün az gelişmiş bölgelere yönelmesi sınırlı olurken, verilen teşviklerin çekiciliğiyle kurulan az sayıdaki işletme de bu bölgelerde çeşitli nedenlerle başarılı olamamıştır. Bunun yanında kamu yatırımları ile bu bölgelerde sanayi kurma çabaları da yetersiz kalmış ve beklenen sanayileşme atılımı gerçekleşmemiştir.

Konuya en mantıklı çözüm, bölge içi kaynakların sanayi yatırımlarına dönüştürülmesidir. Çözüme katkıda bulunacak seçenek de küçük sanayi işletmeleridir. Küçük sanayi işletmeleri, küçük miktarda sermaye ile

harekete geçebildikleri için, bölgedeki küçük birikimleri değerlendirebilir. Bunun yanı sıra, bölgedeki kullanılmadığında yok olacak küçük miktardaki hammadde kaynakları küçük sanayi tarafından işlenerek değerlendirilebilir. Bu bölgelerden, sanayi merkezlerine yaşanan göçün, kurulan işletmelerin emek yoğun niteliği dolayısıyla oluşacak istihdam talebiyle durdurulması mümkün olabilir.

Böylece, küçük sanayinin dağınıklığı sanayileşerek şehirleşmeye, kırsal kesimden başka bölgelere göçün önlenmesine, bu gelişmiş bölgelerde yeni açılan iş imkanlarıyla kişi başına gelirin artmasına ve yaşam standardının yükselmesine, hızlı şehirleşmede görülen altyapı problemlerinin azalmasına ve ülke çapında dengeli endüstriyel büyümeye yardımcı olur ve imkan sağlar.

2.1.7. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sosyo-Politik Yaraları

Küçük ve orta ölçekli işletmelerde insan faktörü, büyük işletmelere göre daha büyük önem taşır. Yönetim ile personel arasında yakın ve doğrudan bir ilişki vardır. Bu olumlu ilişki, toplumda kesimler arasında yakınlaşmayı sağlayarak sosyal yönden olumlu sonuçlar vermektedir.

Ekonomik konjonktürün kötüye gittiği durumlarda, büyük işletmeler önlem olarak genellikle işçilerine yol vermektedirler. Küçük ve orta ölçekli işletmeler ise tam tersine büyük fedakarlıkla işçilerini tutarak, ekonominin krizden en az zararla çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışan personelin, ücret düzeyinin büyük işletmelerden düşük olmasına rağmen genel olarak işlerinden daha çok memnun olduğu görülmektedir. Düşük ücret düzeyine rağmen, iş gücünün işine yabancılaşmaması, bu işlerde kişiliğini daha iyi kanıtlayabilmesi ve bunların sağladığı manevi tatmin, böyle bir sonucu doğurmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri çalışanları, girişimcileri ve yöneticileri toplumsal ve ekonomik orta sınıfı oluşturmakta; politik istikrarın garantisi, katılımcı demokrasinin teminatı olarak kabul edilmektedir. İtalya gibi bir koalisyonlar ülkesinde demokratik sistemin istikrarı, bu ülkede güçlü bir küçük ve orta ölçekli işletme yapısının varlığına bağlanmaktadır (22).

2.1.8. Diğer Ekonomik ve Sosyal Yararlar

Önceki bölümlerde açıklanan küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik ve sosyal yararlarına şu ilaveleri de yapmak mümkündür:

- Küçük ve orta ölçekli işletmeler hemen hemen bütün işletme fonksiyonlarıyla esnek davranabilmektedir. Bunun birçok yararı bulunmaktadır: Üretim konularını kolaylıkla tüketici eğilimlerine göre ayarlaya-

bilirler, ekonomik konjonktürün olumsuz olduğu dönemlerde bu duruma uyum sağlayabilirler ve çalışanlar arasındaki kişisel ve uyumlu ortam sonucu bu işletmeler daha esnek davranabilirler. Bu özellik, küçük ve orta ölçekli işletmelerin en önemli üstünlüğünü oluşturmaktadır.

- Küçük ve orta ölçekli işletmelerde örgüt basamaklarının azlığı, bu işletmelerde haberleşme hatalarını azaltır ve daha çabuk karar verme imkanı sağlar. Bunun yanı sıra, daha az yönetim ve işletme gideriyle çalıştıklarından çabuk ve ucuz üretim işlevinde bulunabilirler. Bu özelliklerin sonucu olarak “küçük güzeldir” sloganı daha da önem kazanmaktadır. Çünkü, büyük işletmelerde ilgili gider kalemleri işletmeye önemli maliyetler yüklemektedir.
- Daha az sermaye kullanmaları sonucu, gelişmekte olan ekonomilerin yetersiz sermaye birikiminin olumsuz etkisini hafifletebilirler. Küçük işletmelerin sermaye talebi, bir büyük işletmenin 1/3’ü kadar olduğu belirtilmiştir. Ancak, sadece emek yoğun tekniklerin benimsenmesi, teknolojik yeniliklerin izlenememesi ve uygulanamaması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet şansını azaltacaktır. Buna çözüm olarak, bu işletmelerin büyüklere karşı üstün oldukları alanlara yönelmeleri önerilebilir.
- Küçük ve orta ölçekli işletmeler, büyüklere oranla ithal teknolojiye, hammaddeye ve sermayeye daha az bağımlıdır. Bunun yanında, maliyeti yüksek olan ithal malları yerine ikame mallar üretirler. Bütün bunlar, kıt döviz kaynaklarına sahip gelişmekte olan ekonomilerin ödemeler dengesine olumlu katkılarda bulunur.

2.2. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

2.2.1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Tarihçesi

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin geçmişteki oluşumları incelendiğinde, oldukça eski ve köklü bir tarihe sahip olduğu görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyo-ekonomik yapısı içinde orta sınıfı oluşturan esnaf (küçük imalatçı, sanayici) kesimi, zamanın örnek kurumlarından olan Ahilik Sistemi ile belli bir çatı altında toplanmaktaydı. Ahilik Sistemi bir yandan esnaf kesimi arasında insani, mesleki ve ahlaki normlar geliştirerek bu kurallar etrafında manevi bir birliği temsil ederken, diğer yandan esnaf kesimini ve dolayısıyla devleti güçlendirmek amacıyla da mesleki eğitim, sosyal güvenlik, askeri eğitim ve donatım hizmetlerini yerine getirmek üzere çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Ahilik Sistemi uzun

yıllar uygulanmış ve zamanla ortaya konan iş ve hukuk düzenlemelerine de yardımcı olmuştur.

İmparatorluğun hammadde konusunda bazı zorluklarla karşılaşması ve tarımsal üretimde fazla değer yaratamaması sonucunda bu alanda çeşitli tedbirler almıştır. Temelinde Ahilik düzeni bulunan Lonca Sistemi ve beraberinde bir takım düzenlemeler uygulamaya konulmuştur.

Lonca Sistemi ile fiyatların saptanması, belli bir kalite düzeyinde ürün standardının belirlenmesi ve işgücünün sınırlandırılması yöntemleriyle hammadde arzına bir limit koyulmuş ve rekabetin önlenmesi bir ölçüde sağlanmıştır. Böylece, ekonomide istikrarın sağlanması ve korunması amaçlanmıştır.

XVIII. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'ne ayak uyduramayan Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal düzenin bozulması, kentlere göçü hızlandırmış ve buralarda aylak işgücü birikmiştir. Bu iç gelişmelerin yanında, İpek Yolu'nun kontrolden çıkması, Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu hammadde kaynakları için ve ürettiği ürünler için İmparatorluğu pazar olarak görmesi, İngilizlere tanınan ticari ayrıcalıklarla İmparatorluğu açık pazar haline getirmiştir. Tüm bu gelişmeler, zamanın sanayisini oluşturan esnaf-sanatkâr kesimini ve Lonca Sistemini etkilemiştir. Bu kesimde yaşanan kriz sonucu, oluşan tepkiler 1864 yılında "İslah-ı Sanayi Komisyonu'nun kurulmasına neden olmuştur. Komisyon, küçük sanayinin Avrupa ile rekabet edemeyeceği görüşü ile daha sonra uygulama imkânı bulamayan bazı önlemleri öngörmüştür. Bu önlemler, gümrük resimlerini yükseltmek, esnaf ve sanatkârları birleştirip şirketler kurmak, sanat okulları açmak ve yerli ürünleri sergi açarak tanıtmaktır (26).

Tanzimat Fermanı'ndan sonra, Lonca Sistemi ve bu sistemin önemli bir kurumu olan narh uygulaması kaldırılmıştır. 1879'da İstanbul Ticaret Odası kurularak birçok sorunla karşı karşıya bulunan esnaf-sanatkâr-küçük atölye sahiplerinin bu çatı altında örgütlenmesi sağlanmıştır. İkinci Meşrutiyet'in (1908) ilanı ile birlikte milli bir sanayinin kurulması doğrultusunda özel teşebbüsün özendirilmesi esnaf kesimini olumlu etkilemişse de, genelde ekonomik çöküş yaşandığından sorunların çözümü mümkün olamamıştır.

2.2.1.1. Cumhuriyet Sonrası ve Planlı Dönem

Cumhuriyet döneminde, dağınık durumda bulunan ve oldukça önemli sorunlara sahip esnaf-sanatkâr küçük üretici kesimini bir örgüt altında birleştirmek amacıyla 1924 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları Yasası yürürlüğe koyulmuştur. Bu kesimin finansman sorununu çözmek amacıyla da 1933 yılında Türkiye Halk Bankası kurulmuştur. 1950 yılında ise bankanın

amacının esnaf-sanatkâr dernek ve kuruluşlarının kredi ihtiyaçlarını karşılamak olduğu yasa ile düzenlenmiştir. Bu arada 1949 yılında Ticaret ve Sanayi Odaları ile Esnaf Odaları'nı birbirinden ayırıp esnaf kesimini bağımsız olarak örgütlemeyi amaçlayan Esnaf Dernekleri ve Esnaf Birlikleri Yasası kabul edilmiştir. Yapılan bütün yasal düzenlemeler, ekonomik ve mesleki açıdan iyi amaçlar gütmesine rağmen, uygulamada açıklık sağlayamadığından pratik sonuçlar verememiştir (27).

1963 sonrası uygulamaya başlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları ile esnaf ve sanatkârlar ile küçük üreticiler için çeşitli programların uygulamaya konulması amaçlanmıştır.

Beş Yıllık Kalkınma Planları

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Bu plan ile küçük sanayi ürünlerinin, fiyat ve kalite bakımından büyük sanayi ve ithal malları ile karşılaştırılabilir seviyede üretilmesinin sağlanması amaç olarak belirtilmiştir. Bu doğrultuda, söz konusu işletmelerin finansman, kredi, örgütlenme, kooperatif kurma ile hammadde temininde, iç ve dış pazarların bulunmasında, mevzuat ve kalite kontrolde yardımcı olacak merkezi bir organizasyonun kurulması gereği belirtilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye Halk Bankası'nın uyguladığı kredi faizlerinin düşürülmesi ve yaygınlaştırılması benimsenmiş; mesleki eğitime önem verilmesi, pazarlama faaliyetlerinin düzenlenmesi, standart belirlenmesi için çalışmalar yapılması öne çıkarılmıştır. 1964 yılında bu kapsamda 507 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Yasası çıkarılmıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Bu dönemde ilk planda amaçlanan merkezi bir örgüt kurma hedefi, Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi (KÜSGEM) kurularak gerçekleştirilmiştir. Gaziantep'te bir pilot proje uygulamasına girilmiştir. Bu proje ile amaçlanan, Gaziantep ve çevresindeki küçük ölçekli sanayi işletmelerinin gelişmelerine yardımcı olmak, bu işletmelerin modernizasyonunu sağlamak ve bir küçük sanayi sitesi kurmaktır. Bu plan döneminde, küçük sanayi kredisinin esnaf ve küçük sanat kredilerinden ayrı olarak ele alınması, küçük sanayiye teknoloji seçiminde yol gösterilmesi, yaşama imkânından yoksun küçük sanayi işletmelerinin yapay tedbirlerle desteklenmesi yerine, avantajlı olduğu başka alanlara yöneltilmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Her iki planda alınan önlemlere rağmen küçük işletmelerin sorunlarının halen devam ettiği belirtilmiştir. Bu dönemde küçük sanayi ve el

sanatları üretiminin geliştirilerek dış pazarlara açılması, bu amaçla gerekli organizasyonun kurulması, finansman sorununun giderilmesi, eğitim, teknik ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması öne çıkmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1977-1983)

Bu planda organize sanayi sitelerine yer verilmiş ve sağlanan teşviklerle plan dönemi sonunda 18.300 işyerini kapsayan 70 site tamamlanmıştır. Bu dönemde, küçük sanayi, esnaf ve sanatkâr ayrımı yapılarak birbirinden bağımsız olarak tanımlanmıştır. Diğer önemli bir çalışma da KÜSGEM'in Gaziantep pilot projesinden yola çıkarak ülke genelinde örgütlenmenin sağlanmasıyla, küçük sanayiye teknolojik, idari ve mali danışmanlık ve eğitim hizmetleri vermeyi amaçlayan Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı'nın (KÜSGET) 1983 yılında faaliyete geçmesi olmuştur.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Bu plan, esnaf, sanatkâr ve küçük sanayi birlikte değerlendirilerek, bu kesimin önemli bir üretim ve sosyal açıdan güvenilir bir istikrar unsuru oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu kesimin üretim gücünün artırılarak, iç ve dış pazarlara girmesinde yardımcı olacak finansal ve teknik destek sağlanması, özellikle ihracat için teknik danışmanlık hizmeti ile özel teşvik sisteminin geliştirilmesi öngörülmüştür.

Bu dönemde, küçük sanayiye geliştirme çalışmaları çerçevesinde öncelikle ele alınacak iş kollarının belirlenmesinin yanı sıra küçük sanayinin, orta ve büyük sanayinin yan hizmetlerini daha etkili yapabilmesi için gerekli teşvik politikalarının uygulanması planlanmıştır. Bu amaçla kamu kuruluşlarının küçük işletmelere parça başı imalat yaptırmaları (fason imalat) ile ilgili çalışmalar tamamlanmış ve bazı kamu kuruluşları ihtiyacı olan bazı mallar için küçük işletmelere sipariş vermeye başlamıştır.

Ayrıca, küçük sanayinin yan sanayi hizmeti vereceği, milli ekonomi açısından öncelikli sanayi kolları; elektrik-elektromekanik, otomotiv ve kimya sanayi olarak belirlenmişse de bu konuda önemli bir ilerleme sağlanamamıştır (28).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Bu plan, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geleceğini tayin edeceği için önem taşımaktadır. Ancak, bu plan da diğerlerinden pek farklı değildir. Yine gerçekleşmesi olasılıklara bağlı birçok vaat ve önceki planlarda yer alan alışıl gelen bazı konular, önlemler tekrarlanmıştır.

Bu dönemde planlanan başlıca konular şunlardır:

- Küçük ve orta ölçekli sanayilerin teknolojik düzeyinin geliştirilmesi, verimliliğin artırılması ve büyük sanayi ile entegrasyonun sağlanması özendirilecektir.
- Küçük sanayide kalitenin yükseltilmesi, AT'ye giriş süreci de dikkate alınarak uluslararası standartlarda ve rekabet düzeyi yüksek mal ve hizmetlerin yaygınlaştırılmasına çalışılacaktır.
- Küçük işletmelerin iç ve dış pazarlarda yarışabilmesi için, bu işletmelerin birlikler halinde örgütlenmesi desteklenecektir.
- Yeniden değerlendirme uygulaması yaygınlaştırılacak ve özellikle finans yönetimi başta olmak üzere girişimcilik eğitim programları uygulanacaktır.
- Teknoloji yoğun küçük işletmelerin teknoparklar çerçevesinde teşvik edilmesi sağlanacaktır.
- Finansman sorununa çözüm olarak da, ucuz kredilerin artırılmasına, ipotek almadan proje bazında küçük sanayiciye kredi desteğinin geliştirilmesine çalışılacaktır.

Bu planda da küçük ve orta ölçekli işletmelerle ilgili birçok vaadin yer almasına rağmen, kısa dönemde fazla bir gelişmenin beklenmemesi gerektiği, daha önceki plan uygulamaları göz önüne alındığında rahatlıkla söylenebilir (29).

2.2.2. Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Durumu

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1964, 1970, 1980 ve 1985 yıllarında gerçekleştirdiği genel sanayi ve işyerleri sayımlarından elde edilen imalat sanayiine ait istatistikler incelendiğinde, küçük imalat işletmelerinin büyük bir çoğunluğa sahip olduğu görülmüştür.

DİE istatistiklerini değerlendirirken 1-9 işçi çalıştıran işletmeler çok küçük, 10-49 işçi çalıştıran işletmeler küçük, 50-99 işçi çalıştıran işletmeler de orta ölçekli sanayi işletmesi olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, bu işletmelerde çalışanların sayısının da önemli boyutlarda olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4'te imalat sanayinde işletme sayıları ve değişimler ortaya konulmaktadır. 1-9 işçi çalıştıran çok küçük sanayi işletmeleri sayısal olarak 1970-1980 döneminde 170.123'ten 177.175'e, 1985 yılında ise 183.573'e ulaşmıştır. Ancak, çok küçük işletmelerin toplam sanayi işletme sayısı içindeki

oranı düşüş göstermiştir. Bu oran, 1970 yılında % 97.1 iken, 1980 yılında % 95.3, 1985 yılında ise % 94.5 olarak gerçekleşmiştir.

10-49 çalışanı olan küçük sanayi işletmeleri ise hem sayısal hem de oran olarak artış göstermiştir. Bu işletmeler, 1970-1985 döneminde % 137'lik bir artışla 3.391'den 8.035'e ulaşmıştır. Toplam işletme sayısı içindeki payı ise 1970'te % 1.9'dan, 1985'te % 4.1'e çıkarak istikrarlı bir artış trendi izlemiştir.

Tablo 4. İmalat Sanayinde İşletme Sayılarındaki Değişim

Büyüklik Grubu	İşletme Sayısı	Toplam İçindeki Yüzde (%)		Değişim (%)
		1970	1980	
Çalışanlar				
1-9	170,123	177,175	183,573	
10-49	3,391	6,573	8,035	
50+	1,785	2,121	2,611	
Toplam	175,299	185,869	194,219	

Kaynak: DİE, 1970, 1980, 1985 Sanayi ve İşyerleri Sayıları

Benzer bir artış, 50 ve üzerinde çalışanı olan işletmelerde de görülmektedir. Bu artış daha ölçülüdür ve 1985 yılında sayısal olarak 2.611'e, oran olarak % 1.4'e yükselmiştir.

Tablo 5. İşletme Ve Çalışan Sayısının Ölçek Büyüklüklerine Göre Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (Çalışan Sayısı)	İşletme Sayısı Mutlak - %		Çalışan Sayısı Mutlak - %		İşletme Başına Düşen Ortalama Çalışan Sayısı
1-4	157,204	86.4	330,941	58.9	2.10
5-6	13,753	7.6	75,821	13.5	5.51
7-9	6,077	3.3	48,169	8.6	7.93
10-19	2,699	1.5	37,351	6.6	13.84
20-49	2,251	1.2	69,681	12.4	30.95
TOPLAM	181,984	100.0	561,963	100.0	3.09

Kaynak: Müftüoğlu, Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri, s.162'den DİE 1981-1982 Yıllık İmalat İstatistikleri.

Yukarıda belirtilen sınıflandırma daha da ayrıntılı olarak incelendiğinde ilginç bir nokta ortaya çıkmaktadır. Bu da 1-9 personel çalıştıran işletme

grubunda, 1-4 personel çalıştıran işletmelerin büyük ağırlığa sahip olmasıdır (Tablo 5). Bu grupta, 1-4 personel çalıştıran işletmelerin sayısı 157,204'e ulaşmıştır. Buna göre, 1-4 grubu, 1-9 personel çalıştıran işletme sayısının % 88.79'unu oluşturmaktadır. 1-4 çalışanı olan bu işletmelerin bu derece büyük ağırlığa sahip olması, işletme büyüklüklerinin sınıflandırılmasında bu noktanın dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. 1-4 personel çalıştıran işletmelerin ayrı bir grupta toplanması daha anlamlı olacaktır (30).

Tablo 6'da, 1970-1980 döneminde 1-4 personel çalıştıran grupta işletme sayısının mutlak olarak azalmasına karşılık (-% 3,2), diğer tüm gruplarda arttığı görülmektedir. Bu artış, 5-9 kişi çalıştıran işletmelerde daha az (% 15.7), 10-19 personel çalıştıran grupta (% 45.1) ve 20-49 personel çalıştıran grupta (% 47.0) oldukça yüksek oranlardadır.

Çalışanlar sayısı açısından da küçük ve orta ölçekli işletmeler büyük bir paya sahiptirler (Tablo 7). 1-9 çalışana sahip olan işletmeler grubunda, 1970-1980 döneminde mutlak çalışanlar sayısı % 50.3 artarken, 1980-1985 döneminde düşüş göstererek % 4.4 oranında azalmıştır. Dolayısıyla toplam içinde bu grubun ağırlığı giderek artan oranda azalma göstermektedir. Bu grubun toplam çalışanlar içindeki oranı 1970'te % 39.2, 1980'de % 38.3, 1985'te % 33.5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 6. İşletme Sayısının 1970-1980 Döneminde Gruplara Göre Değişimi

İşletme Büyüklüğü (Çalışan Sayısı)	1970 İşletme Sayısı	1980 İşletme Sayısı	Değişim (%)
1-4	162,430	157,204	-3.2
5-9	17,077	19,830	15.7
10-19	5,295	7,686	45.1
20-49	1,806	2,654	47.0
TOPLAM	186,608	187,374	0.4

Kaynak: DİE-1970 ve 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımları

10-49 personel çalıştıran işletme grubu ise, mutlak ve oransal olarak çalışanlar sayısını istikrarlı olarak artırmaktadır. Bu grup işletmelerde çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı sürekli artarak 1970'te % 8.6, 1980'de % 10.5, 1985'te de % 12 oranına ulaşmıştır. Bu oransal artış, bu gruptaki işletmelerde çalışanların 1970-1980 döneminde % 88, 1980-1985 döneminde % 25.9'luk artması sonucunda gerçekleşmiştir. 50+ grubu da, çalışanlar sayısını artırarak 1985 yılında toplam çalışanlar içinde % 54.5'lik orana ulaşmıştır.

Tablo 6'da işletme büyüklükleri daha ayrıntılı ele alındığından ilginç noktalar yakalanmaktadır. Buna göre, çalışan personel sayısı 1970 ile 1980 arasındaki dönemde tüm işletme büyüklüğü gruplarında artmıştır. Bu artış 1-4 personel çalıştıran işletme grubunda en düşük (% 17.6), 5-9 personel çalıştıran işletme grubunda en yüksek (% 162.9) seviyededir. 10-19 ve 20-49 personel çalıştıran işletme gruplarında ise yakın değerler almaktadır (sırasıyla % 45.9 ve % 51.2).

Tablo 7. İmalat Sanayi İşletme Sayısı Ve Toplam Çalışan Sayısı (1970-1985)

Yıl	İşletme Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı
1970	175,299	700,125
1980	185,869	780,246
1985	194,219	820,512

Kaynak: DPT, Küçük Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu, s.5.

1-9 personel çalıştıran işletme grubunda yer alan 1-4 ve 5-9 çalışana sahip iki alt büyüklük grubunun birbirinden çok farklı hızda gelişme göstermesi ilgi çekicidir. Dolayısıyla 1-4 ve 5-9 çalışana sahip bu grupların ayrı ayrı ele alınması gerektiği tekrar vurgulanabilir.

Ülkede sigortasız çalıştırılan personel sayısının önemli boyutlara ulaştığı ve bunların beyan edilmediği dikkate alındığında, küçük sanayi işletmelerinde çalışanlar sayısı daha da yüksek oranlara ulaşmaktadır (31).

Aynı dönemlerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayı ve sahip olduğu çalışanlar açısından gelişimleri dikkat çekicidir. 1-9 çalışana sahip işletmeler 1970-1985 dönemini kapsayan 15 yıllık sürede % 7.9 oranında artmasına karşın, istihdamında % 43.6 bir artış olmuştur. 10-49 çalışana sahip işletmeler aynı dönemde % 136.9 oranında artarken, istihdamında ise % 136.6'lık bir artış olmuştur.

Tablo 8'de imalat sanayiinde ortalama çalışanlar sayısı büyüklük gruplarına göre gösterilmiştir. 1-9 çalışan bulunan küçük işletmelerde ortalama çalışan 3 kişi civarındadır. Ancak 1980'e kıyasla 1985 yılında ortalama çalışan sayısı azalma eğilimi göstermektedir. 10-49 kişi çalıştıran küçük işletmelerde ise ortalama 20 kişi çalışırken, ortalama çalışan sayısı yükselmektedir ve 1985 yılında bu sayı ortalama 21 kişidir. 50-99 çalışana sahip orta sanayi işletmelerinde ise 1980 yılında ortalama 62 kişi çalışırken, 1985 yılında bu sayı 69'a yükselmiştir.

Ortalama Çalışanlar Sayısı = Çalışanlar Sayısı / Toplam İşletme Sayısı

Çok küçük işletmelerde çalışanlar ortalaması ve ücretle çalışanlar ortalaması arasında gözlenen dikkat çekici fark, bu işletmelerin çoğunun aile işletmesi niteliği gösterdiğini ve çalışanlarının çoğunluğunun aile fertleri olduğunu ortaya koymaktadır. İşletme büyüklüğü arttıkça söz konusu farkın azalması, işletmelerin büyüdükçe daha düzenli bir örgütlenmeye gittiğini göstermektedir.

Tablo 8. Türkiye İmalat Sanayinde Ortalama Çalışan Sayısı

İşletme Büyüklüğü	1980	1985	% Değişim
Çok Küçük İşletmeler (1-9 çalışan)	2.8	2.6	-7.1
Küçük İşletmeler (10-49 çalışan)	20.5	21.1	2.9
Orta Ölçekli İşletmeler (50-99 çalışan)	61.7	69.3	12.3

Kaynak: DİE 1980, 1985 Sanayi ve İşyerleri Sayıları

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin yarattığı katma değerlere ilişkin verilerin gerçeği yansıtmadığı şeklinde görüşler olmasına karşın, bu konuya ilişkin bilgiler Tablo 9'da özetlenmiştir. Bu bilgiler ışığında küçük işletmelerin sayısal üstünlüğüne ve istihdam gücüne kıyasla katma değer yaratmada daha az başarılı oldukları görülmektedir. 1985'te 1-49 kişi çalıştıran küçük işletme grubu, imalat sanayiinde toplam işletme sayısının %98.6'sını, toplam çalışanlar sayısının %45.5'ini oluştururken, katma değer açısından toplam katma değerinin ancak %19.8'ini sağlayabilmiştir.

Tablo 9. İmalat Sanayinde Çeşitli İşletme Büyüklüklerine Göre Yaratılan Katma Değer

Büyüklük Grubu (Çalışanlar)	1970 (000 TL)	%	1980 (000.000 TL)	%	1985 (00.000 TL)	%
1-9	3,776,996	11.7	107,135.7	11.5	807,786.2	12.5
10-49	2,448,314	7.6	78,863.2	8.5	471,701.3	7.3
50	26,093,890	80.7	-	-	-	-
50-99	-	-	56,370.9	6.0	315,059.2	1.0
99+	-	-	688,734.6	74.0	4,869,261.3	75.3
TOPLAM	32,319,200	100	931,112.4	100	6,464,607.0	100

Kaynak: DİE 1970, 1980, 1985 Sanayi ve İşyerleri Sayımlarından derlenmiştir.

Küçük işletmelerin yarattıkları katma değere ilişkin verilerin ne kadar sağlıklı olduğu ve gerçeği ne ölçüde yansıttığı tartışmaya açık bir konudur. Küçük işletmelerin tamamının faaliyetlerine ilişkin gerçek değerleri beyan ettikleri kesinlikle söylenemez. Öte yandan, küçük işletmelerin çoğundan ayrıntılı maliyet hesaplamalarını yapabilecek bir muhasebe sisteminin bulunmaması, katma değerın hesaplanmasında önemli bir eksikliği oluşturmaktadır (32).

Katma değerın düşük olması nedeniyle küçük işletmelerin verimsiz çalıştıkları görüşünde, tamamen doğru olmasa bile, gerçek payı vardır. Yeni teknoloji kullanan, seri üretim sonucu maliyet tasarrufu sağlayan, finansal kaynakların emrinde olduğu büyük işletmelerin yarattıkları katma değerın; genelde eski teknoloji kullanan, emek yoğun ve sınırlı miktarlarda üretim yapan küçük işletmelere oranla daha yüksek olması doğaldır.

İmalat sanayisinde işletmeler; alt sektörler bazında incelendiğinde (Tablo 10), küçük sanayi işletmelerinin 1985 yılı itibarıyla, dokuma ve deri, ağaç işleri ve kağıt alt sektörlerinde önemli sayılabilecek bir paya sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 10: Türkiye İmalat Sanayisinde Alt Sektörlere Göre İşletme Sayısındaki Değişim (1980-1985)

Ekonomik Faaliyet	1-9 Çalışanı Olan İşletmeler	10-49 Çalışanı Olan İşletmeler	50-99 Çalışanı Olan İşletmeler
	1980	1985	% Değişim
Gıda ve Tütün	14,150	19,529	34.2
Dokuma ve Deri	49,656	59,082	19.0
Ağaç İşleri	32,851	37,033	12.7
Kağıt	3,722	4,467	20.0
Kimya	5,127	7,522	46.7
Taş ve Toprak	5,453	5,295	-2.9
Ana Metal	599	2,395	299.8
Metal Ürünleri	61,505	43,260	-29.7
Diğer	3,712	4,990	34.4
TOPLAM	117,175	183,573	56.6

Kaynak: DİE 1980, 1985 Sanayi ve İşyerleri Sayımları.

Anlaşılmaktadır ki, ana metal sektöründe çok küçük işletme sayısındaki patlama ilginç bir gelişmeyi göstermektedir. Çok küçük işletmeler, bu

sektörün yanında kimya, gıda ve tütün sektörlerinde hızla çoğalırken, metal ürünleri ile taş ve toprak sektöründe azalma göstermiştir. Küçük işletmeler ise 1980'e göre 1985'te kimya ve ana metal sektörleri dışında artarken, en hızlı artışı dokuma ve deri, ağaç işleri sektörlerinde göstermiştir. Orta ölçekli sanayi işletmeleri, metal ürünleri, dokuma ve deri ile gıda ve tütün sektörlerinde yoğunlaşırken genel olarak, 1980-1985 döneminde artma eğilimi göstermiştir.

Sanayi İşletmelerinin Kamu ve Özel Dağılımı

Sanayi işletmelerinin kamu ve özel sektör işletmeleri olarak dağılımında, kamu payının ölçek büyüklüğüne paralel olarak arttığı görülmektedir (Tablo 11). 1-9 çalışanı olan çok küçük işletmeler içinde yalnız bir tane kamuya ait işletme mevcuttur. Buna karşılık, 500+ grubu işletmeleri içinde kamu sektörüne ait işletmelerin payı %48.3'tür.

İmalat sanayiyle ilgili olarak girdi-çıktı, katma değer istatistikleri incelendiğinde, 1970 yılı için şu sonuçları çıkarmak mümkündür: Büyük işletmeler bir liralık girdi karşılığında 1.80 liralık ürün üretirken, küçük işletmeler 1.45 liralık ürün üretebilmektedir. Küçük işletmelerin bu konuda büyük işletmelere üstünlük sağladığı sanayi dalları yalnızca kundura, diğer giyim eşyası ve hazır dokuma eşyası sanayidir.

Tablo 11. Sanayi İşletmelerinin Kamu Ve Özel Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (Çalışan Sayısı)	Kamu (İşletme Sayısı)	Kamu (%)	Özel (İşletme Sayısı)	Özel (%)	Toplam (İşletme Sayısı)
10-49	46	0.12	7,989	0.78	8,035
50-99	36	0.09	1,092	0.10	1,128
100-199	47	0.12	575	0.06	622
200-499	123	0.31	396	0.04	519
500+	139	0.36	203	0.02	342
TOPLAM	391	100.0	10,255	100.0	10,646

Kaynak: DİE 1980, 1985 Sanayi ve İşyerleri Sayımları.

Tüm sanayi dalları temel alındığında katma değer oranı (Katma Değer Oranı= Katma Değer / Üretim) büyük işletmelerde 0,45, küçüklerde ise 0,31'dir. Ancak küçük işletmeleri bu göstergelerle değerlendirmek yanlış sonuçlara götürebilir. Sanayide gelişen ülkelerde, küçük işletmeler büyük işletmelerin himayesi altındadır ve aralarında güçlü bir yan sanayi bağı

kurulmuştur. Bunun sonucu olarak bu ülkelerde küçük sanayi, daha yüksek katma değer yaratabilmekte ve bazen bu oran %65'lere kadar çıkmaktadır (33).

Tablo 11: Sanayi İşletmelerinin Kamu Ve Özel Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (Çalışan Sayısı)	Kamu (Mutlak)	Kamu (%)	Özel (Mutlak)	Özel (%)	Toplam
10-49	46	0.12	7,989	0.78	8,035
50-99	36	0.09	1,092	0.10	1,128
100-199	47	0.12	575	0.06	622
200-499	123	0.31	396	0.04	519
500+	139	0.36	203	0.02	342
TOPLAM	391	100	10,255	100	10,646

Kaynak: DİE-1985 Sanayi ve İşyerleri Sayımı

Özet olarak, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri geçmişte olduğu gibi, günümüzde de ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan, Avrupa Topluluğu'na girme hazırlığı içinde bulunan ülkemiz, bir an önce küçük ve orta ölçekli işletmeleri bu yeni ortama kolayca uyum sağlayabileceği ve rekabet edebileceği bir düzeye çıkarmaya çalışmalıdır. Bu yapılabildiği takdirde, bir yandan ülkemizde devamlı göz ardı edilmiş olan küçük işletmelerin potansiyel ekonomik, sosyal ve politik güçleri harekete geçirilerek ülke kalkınmasına hız kazandırılacak, bir yandan da AT'a uyum süreci kolaylaşacaktır.

2.3. Başka Ülkelerde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Durumu

Küçük ve orta ölçekli işletmeler, sadece Türkiye gibi az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için değil, dünyanın her gelişmişlik düzeyindeki tüm ülkeleri için de, kendi koşulları içinde son derece önem taşıyan kuruluşlardır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1970'li yıllara kadar genel olarak tüm dünya, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin önemini anlayamamıştır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik krizden, öncelik verilen büyük işletmeler daha çok etkilenmiş, üretimin azalmasına ve işsizliğin tırmanmasına neden olmuştur. Küçük işletmeler ise, esneklik ve yeni koşullara uyumundaki başarısıyla, ekonomik krizden çok az etkilenmiş ve ekonomik ile sosyal istikrarın temel taşı olmuştur.

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin öneminin anlaşılması konusunda 1960'ların ortalarından itibaren başlayan küçük işletmeler lehine olan gelişme, 1970'li yıllardan itibaren hızlanmıştır. Bu yeni dönemde küçük işletmelerin geçmiş yılların tam tersine bütün dünyada sosyal ve politik boyutları yanında ekonomik boyutlarının ön plana çıktığı gözlenmektedir.

AT, 1980'lerden sonra konunun üzerine eğilerek, gerek Topluluk gerek üye ülkeler düzeyinde küçük ve orta sanayiye destekleyen, geliştirmeye yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Buna göre, bu alanda yeni işletmelerin kurulmasını sağlamak amacıyla üretken yatırımların teşviki ve mevcut işletmelerin daha yeterli bir yapıya kavuşturularak, üretim teknolojisinin modernizasyonunun sağlanması için çeşitli teşviklerin yapılması planlanmıştır.

Japonya'nın kalkınmasında çok önemli paya sahip olan küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri, bugün ağır sanayiye yönelmektedir. Bu ülkede yeterli destek ve gelişme ortamını bulan küçük ve orta ölçekli işletmeler, Japonya'nın bugünkü düzeyine ulaşmasını sağlayarak bunu başarmış ve şimdi de yeni hedefler doğrultusunda daha ileriye atılım yapmaktadır.

Sanayileşmiş bazı ülkelerdeki sanayi işletmelerinin büyüklük itibari ile dağılımı ve bu işletmelerde çalışan işgücüne ilişkin veriler, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin ekonomilerindeki önemli yerlerini kanıtlamaktadır (Tablo 12 ve 13). Bu konuda elde edilen veriler, yıl ve işletme büyüklüğü itibariyle aynı temele dayanmamasına karşın, genel bir fikir verebilmesi açısından anlamlıdır.

Tablo 12. Bazı Sanayileşmiş Ülkelerde Sanayi İşletmelerinin Büyüklüklerine Göre Dağılımı (%)

Ülke	Toplam İşletme Sayısı	1-9 Çalışan (%)	10-49 Çalışan (%)	500+ Çalışan (%)
E. Almanya (1970)	417,456	79.8	19.6	0.6
Fransa (1980)	100,731	71.7 (3-9)	25.5	0.8
Belçika (1971)	56,506	79.3 (6-9)	20.2	0.5
İtalya (1971)	449,441	86.1 (1-49)	13.8 (20-499)	0.1
Lüksemburg (1973)	1,162	85.9	13.1	1.0
Danimarka (1973)	-	16.5	82.1	1.4
İngiltere	75,224	83.5	14.0	2.5
Hollanda (1973)	-	69.8 (1-49)	29.5 (50-499)	0.7
A.B.D.	314,000	64.7 (1-19)	22.8 (20-100)	12.5 (100+)
Japonya (1980)	387,552	80.3 (1-19)	16.1 (20-100)	3.6 (100+)

Kaynak: DPT, Küçük Sanayi Raporu, s.80 ve Alpugan, s.22'den derlenmiştir.

Küçük sanayi işletmeleri, Tablo 12’de yer alan tüm ülkeler için önemli bir yere sahiptir. Küçük sanayi işletmelerinin toplam içindeki payı, ülkeler bazında değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak çok küçük işletmeler % 65-85 arasında yer almaktadır. Danimarka’nın durumu bu ortalamadan farklılık göstermektedir. Bu ülkede çok küçük işletmelerin oranı 1973 yılında % 16,5 iken, 10-499 işçiye sahip orta-büyük işletmelerin oranı oldukça yüksektir (% 82,1).

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin istihdama katkısı ele alındığında, 1970’lerden sonra bu işletmelerin öneminin arttığı görülmektedir. Avrupa Topluluğu (AT) bazında ele alındığında ise, 1970-1980 döneminde küçük işletmelerin toplam istihdam içindeki paylarını, büyük işletmeler karşısında artırma başarısını gösterdikleri gözlemlenmektedir (34).

Tabloda yer alan ülkelerden İtalya, Yunanistan ve Japonya, küçük işletmelerin istihdamdaki payları açısından en ağırlıklı ülkelerdir. Bu ülkelerde iş gücünün yarısından fazlası küçük işletmelerde istihdam edilmektedir.

Tablo 13. Bazı Ülkelerde Sanayi İşletmelerinde Çalışanlar Sayısının İşletme Büyüklüklerine Göre Dağılımı (%)

Yıl	Ülke	1-49 Çalışan (%)	50-499 Çalışan (%)	500+ Çalışan (%)
1981	F. Almanya	10.4	38.0	51.6
1981	Fransa	34.2	39.6	26.2
1981	Belçika	23.1	38.5	38.4
1981	İtalya	55.2	28.5	16.3
1978	Lüksemburg	11.0	39.6	40.4
1980	Danimarka	42.2	57.8 (50+)	-
1980	İngiltere	18.8	13.0	68.2
1979	Hollanda	23.0	77.0 (50+)	-
1978	Yunanistan	60.1	27.7	12.2
1982	İrlanda	28.8	54.2	17.0
-	A.B.D.	24.8 (1-100)	75.2 (100+)	-
1980	Japonya	73.4 (1-300)	26.6 (300+)	-

Kaynaklar: DPT, Küçük Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.190; Alpugan, s.22 ve Ürer, s.15’ten derlenmiştir.

Sanayileşmiş ülkelerde, küçük sanayi işletmeleri geçiş sürecini tamamlayarak, önemlerinin daha iyi anlaşılması sonucu verilen destek ve kendi dinamikleri ile yeni alanlarda daha güçlü bir şekilde geleceğe hazırlanmaktadır. 1970'lere kadar piyasalardan çekilmesi beklenen ve geleceğinden ümit kesilen küçük sanayi işletmeleri, 1970'lerdeki ekonomik kriz ve sonrasındaki gelişmelere uyumdaki başarıları ile bu ülkelerde, ilerisi için umut ve güven kaynağı olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler, bu gelişmelerden faydalanarak ellerinde mevcut bulunan bu gücü kullanma yolunda geç kalmadan gerekli adımları atmalıdır.

Kaynakça

- (1) Alpugan, s. 9-16; A. Alev Bac, “Dünyadan Çeşitli Örneklerle Küçük İşletmelerin Kalkınmadaki Rolü”, Dünyada ve Türkiye’de Küçük İşletmelerin Kalkınmadaki Rolü Sempozyumu, 17-18 Ekim 1983, Ankara; Ceylan, s.11-14; Kilkış, “Küçük Sanayici, Küçük Tacir ve Esnaf Kredi Sorunları”, s.259-270.
- (2) Kotar, “Küçük İşletmelerin Tanımı, Önemi, Muhasebe Sorunları ve Çözüm Yolları”, s.74.
- (3) Ürer, s.15.
- (4) Tamer Müftüoğlu, Sanayi İşletmelerinde Kuruluş Yeri Seçimi ve Ölçek Sorunu, A.Ü, SBF Yayını, Ankara 1983, s.89.
- (5) Behlül Üsdiken ve Hayat Enbiyaoglu, “Büyük İşletmeler Desteğinde Küçük İşletmeler”, İşletme Fakültesi Dergisi, C.16, S.2. (Kasım 1987), s.46.
- (6) Alpugan, s.13.
- (7) Güneysu, Ülkemizde Küçük Sanayinin Kalkınmadaki Önemi ve Yaşama Sebepleri, s.10-11.
- (8) Ali Ceylan, “Küçük İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Yolları”, İstihdam Yaratıcı Girişimler, Teknolojik Yenilikler ve Bölgesel Gelişme Uluslararası Semineri, (Gaziantep, 22-24 Ekim 1985), Ankara 1986, s.64.
- (9) Atilla Bağrıaçık, “Küçük İşletmelerin Başarısı Büyük Firmaları da Olumlu Etkiler”, İ.S.O. Dergisi, Yıl: 21, S.252, (Şubat 1987), s.14-15.
- (10) Müftüoğlu, Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Sorunlar ve Öneriler, s.56.
- (11) Alpugan, s.13’ten Eugene Staley ve Richard Morse, Modern Small Industry for Developing Countries, New York 1965, s.253.
- (12) Ceylan, Küçük İşletmelerin Finansal Yönetimi ve Bursa Bölgesinde Bir Uygulama, s.12. (13) Özalp, s.26’dan Eugene Staley ve Richard Morse, Modern Small Industry for Developing Countries, New York 1965, s.255-262.
- (14) A.g.e., s.249-253.
- (15) Ürer, Japonya’da Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Ekonomik ve Sosyal Politika ve Tedbirlerin Türkiye Bakışından Değerlendirilmesi, s.15-22.
- (16) Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, s.13.
- (17) Alpugan, s.15.
- (18) A.g.e., s.11.
- (19) Haluk Ceyhan ve diğerleri, s.9.

- (20) Ayda Eraydın, “Bölgesel Gelişimde Yeni Teknolojilerin Önemi”, İstihdam Yaratıcı Girişimler, Teknolojik Yenilikler ve Bölgesel Gelişme Uluslararası Semineri, (Gaziantep, 22-24 Ekim 1985), Ankara 1986, s.108-109.
- (21) Müftüoğlu, Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Sorunlar ve Öneriler, s.65.
- (22) A.g.e., s.19-26.
- (23) Olcay Baykal ve diğerleri, s.23.
- (24) Ceylan, s.13.
- (25) Alpugan, s.11.
- (26) Haluk Ceyhan ve diğerleri, s.82-83.
- (27) A.g.e., s.84.
- (28) Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı, Beşinci Beş Yıl (1985-1989) 1988 Yılı Programı, DPT Yayını, Ankara 1987, s.421. Aynı kurum, 1989 Yılı Programı, DPT Yayını, Ankara 1988, s.411, 412-414.
- (29) “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)”, Resmi Gazete, Yıl: 69, S.20217, (6 Temmuz 1989), Ankara 1989, s.64, 174.
- (30) Müftüoğlu, Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri, s.161.
- (31) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küçük Sanayi Yönlendirme Raporu, I. Sanayi Şurası, 1987 Ankara, s.38.
- (32) Alpugan, s.18.
- (33) Olcay Baykal ve diğerleri, s.28-29.
- (34) Geniş bilgi için bkz. Haluk Ceyhan ve diğerleri, s.7-23.

Bolu'da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

Şimdiye kadar, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri genel olarak ele alınarak, kuramsal açıdan değerlendirilmiştir. Bu bölümde özellikle Bolu'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerini kapsamına alan bir uygulama çalışması yapılmıştır. Bu uygulama ile Bolu'da bulunan küçük sanayi işletmeleri ekonomik ve finansal yönden değerlendirilmeye çalışılmıştır. İşletmelerin içinde bulunduğu çevre ve ortam ile etkileşim içinde olduğu düşüncesinden hareketle, uygulama kapsamını oluşturan Bolu'nun coğrafik ve sosyo-ekonomik yapısının daha önce ele alınması uygun olacaktır.

3.1 Bolu İli ile İlgili Genel Bilgiler

Bu bölümde Bolu ili doğal, tarihi ve sosyo-ekonomik yönleriyle tanıtılacaktır.

3.1.1. Tarihçe

Konuyla ilgili bilgilerin kısıtlı olmasına rağmen, Bolu'da önce Önhititler, sonra Frigyalılar ve Lidyalılar egemen olmuştur. Daha sonra bölgeye Bitinyalılar gelerek bağımsız Bitinya Devleti'ni kurmuşlardır. Sonradan bölge Roma İmparatorluğu egemenliğine geçince, kente İmparator Claudius, Claudiopolis adını vermiştir. Bölgenin Türk egemenliğine girmesinden sonra şehrin adının "Polis" olarak kısaltıldığı zamanla "Bolu" biçimini aldığı öne sürülmektedir.

Anadolu'nun Türklere açılmasından sonra 13. yüzyılda Anadolu Selçuklularının eline geçen Bolu, sonradan İlhanlılar ve tekrar Bizans yönetimine geçmiştir.

Bolu'yu Osmanlı sınırları içine sokan Konur Alp, kentin ilk sancakbeyi olarak bilinmektedir. 1324-1692 arasında Bolu, 21 sancakbeyi tarafından yönetilmiştir (1). 1692'de sancakbeyliği kaldırılarak, Bolu Voyvodalık olmuştur. Bu yönetim şekli 1811'de kaldırılınca, yerine Bolu Viranşehir adı ile Mutasarrıflık kurulmuştur. Sonradan Bolu Sancağı Kastamonu'ya bağlanmış, II. Meşrutiyet'ten sonra tekrar Mutasarrıflık olmuş ve Cumhuriyet'e kadar böyle yönetilmiştir. Bolu, Cumhuriyet'ten sonra il merkezi durumuna getirilmiştir.

3.1.2. Tabii Durum

3.1.2.1. Bolu'nun Coğrafi Konumu ve Yapısı

Karadeniz Bölgesi'nin batı bölümünde bulunan Bolu ili, Kastamonu ve Zonguldak illeriyle birlikte, Batı Karadeniz Bölgesi'ni oluşturmaktadır. 11.200 km² yüzölçümü ile Türkiye topraklarının %1.4'ünü kaplayan il, batısında Sakarya, güneybatısında Bilecik ve Eskişehir, güney ve güneydoğusunda Ankara, doğusunda Çankırı, kuzeyinde Karadeniz ve Zonguldak illeri ile çevrelenmiştir. Karadeniz'e 30 km'lik bir kıyı şeridi vardır (2).

3.1.2.2. Yeryüzü Şekilleri

Karadeniz ile İç Anadolu arasında bol engebeli ve dağlık bir alan kaplayan Bolu ilinin yüzey şekilleri Karadeniz dağlarının uzantıları ile aralarındaki çukurlar belirler. Bu sıra dağlar arasında, batıdan doğuya birbirinden yüksek eşiklerle ayrılan ve tarıma elverişli olan Düzce, Mengen ve Gerede ovaları yer alır. Ovalar Bolu ili topraklarının %9'unu kaplamaktadır.

İl topraklarının %61'ini dağlar kaplamaktadır. Karadeniz kıyı dağları üç sıra halinde kuzeydoğu ve güneybatı doğrultusunda uzanır. Dağlar kuzeyden güneye ve batıdan doğuya giderek yükselirler. Sıra dağlar ilin batı tarafında paralelliklerini yitirerek seyrekleşirler. Bu sıra dağlar arasında, batıdan doğuya birbirinden yüksek eşiklerle ayrılan ve tarıma elverişli olan Düzce, Mengen ve Gerede ovaları yer alır. Ovalar Bolu ili topraklarının %9'unu kaplamaktadır.

İlde, özellikle orman içinde oluşmuş, suları duru, çevresi yemyeşil ormanlarla çevrili, görünümüleri olağanüstü güzellikte doğal göller vardır. Bunlardan, Abant, Yedigöller ve Gölcük ülke düzeyinde üne kavuşmuşlardır.

Bolu'da bulunan yaylalar da önemli bir alanı kaplamaktadır. Ormanlar içinde, 1.000 m - 2.000 m yükseltili mera ve çayırlarla kaplı düzlükleriyle

Bolu Yaylaları, hayvancılık için önemli olduğu kadar, turizm için de büyük bir potansiyel taşımaktadır.

3.1.2.3. Toprak Örtüsü

Bolu'da doğal bitki örtüsü çok zengin ve çeşitlidir. Coğrafi yapının kısa mesafelerde önemli değişimlere uğraması bitki nitelik ve niceliğinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Böylece, kıyılardan iç kesimlere doğru geniş yapraklı, daha güneyde ve yüksek yerlerde iğne yapraklı ormanlar yaygındır.

Bolu'da toprakların dağılışı bazı özellikler gösterir. Bolu ili topraklarının %89'u kültüre elverişlidir. İlin topraklarının en geniş alanını ormanlar kaplar. Türkiye genelinde ormanlık alan, toplam yüzölçümün %13.4'ünü oluştururken, Bolu'da ormanlık alan 579.263 Ha. ile il yüzölçümünün %52'sini oluşturmaktadır. Bu karşılaştırma ile görülen, Bolu'da orman varlığının çok zengin olduğudur. Ancak, ormanların bu kadar geniş olması tarım alanlarını daraltmaktadır. Öte yandan, ormanların hızlı tüketimi, orman köylüsünün ekonomik yönden gelişmemiş olması, hızlı nüfus artışı, ormanları hızla azaltmaktadır.

Bolu ilinin tarımda kullanılan 252.664 Ha. arazi varlığı toplam yüzölçümün %22.56'sını oluşturmaktadır. Tarım alanının %92.25'i olan 233.080 Ha.'nda kuru tarım, %7.75'ini oluşturan 19.584 Ha.'nda sulu tarım yapılmaktadır. Kuru ve sulu tarım koşullarında yetiştirilen en önemli ürünler, başta hububat olmak üzere fındık, mısır, patates ve diğer sebzeler ve meyveler sayılabilir (3).

3.1.2.4. İklim

Bolu ili, iklim açısından kapsamlı olarak Karadeniz'in etkisi altında birlikte bulunmakla birlikte, bakımın sunduğu özellikler nedeniyle bu etki sınırlanmış ve farklı iklim koşulları ortaya çıkar. İlin çeşitli bölgelerinde Karadeniz, İç Anadolu ve Marmara iklimlerine rastlamak mümkündür. Üç iklimi barındıran ve birbirine geçişi sağlayan bölgede, kıyı kesimde serin yazlar, ılık kışlar ve mevsimlere oldukça eşit dağılım gösteren yağışlar görülür. Güneye inildikçe yükselti artar ve görünümünün güncel durumu değişir. Yazlar kuraklaşır, daha sert iklim özellikleri belirginleşir.

Sıcaklık: 52 yıllık gözlemlere göre yıllık ortalama sıcaklık ilim merkezinde 10.2^c iken, bu ortalama Akçakoca'da 13.6^c, Gerede'de ise 7.9^cdir. Gözlem dönemi boyunca en düşük sıcaklık merkezi -34^c, Düzce'de -20,5^c, Akçakoca'da -11^cdir. En düşük ortalama sıcaklık Ocak ayında 0.1^c, en yüksek ortalama sıcaklık Ağustos ayında 19.7^cdir. Saptanan en yüksek sıcaklıklar ağustosta 39.4^c, ocakta 17,5^c, en düşük sıcaklık ise haziranda 0

$^{\circ}\text{C}$, şubatta -34°C 'dir. Ortalama sisli gün sayısı ise genellikle yüksektir. Yıllık ortalama sisli gün sayısı merkezde 31.6, Düzce'de 36 Sebende 27 gündür. Bu sayı Sakarya'da 30.3, Ankara'da 25.7 gündür. Yıllık ortalama donlu günler sayısı merkezde 97.6, Düzce'de 38.8, Akçakoca'da 19.8 gündür.

Yağışlar: Merkez ilçesinde yağışların aylara genel olarak fazla farklılık göstermemektedir. En çok yağış ortalaması 538 mm ile Ocak ayında, en az yağış ise 210 mm ile Ağustos ayında gerçekleşmektedir.

Tablo 14. Bolu İli İkliminin Ayrıcı Niteliklerinin Başka İllerle Karşılaştırılması

İLLER	BOLU	SAKARYA	KARS	AFYON	ANKARA
Rakım (mt)	725	31	1750	1007	892
Ortalama Sıcaklık ($^{\circ}\text{C}$)	10.2	14.2	4.2	11.2	11.8
Yağış Miktarı (mm)	538.2	797,8	527.7	455,5	367.0
Ortalama Karla Örtülü Gün Sayısı	39.7	8.7	107.7	27.2	21.5
Ortalama Şişli Gün Sayısı	31.6	30.3	28.2	17.4	25.7
Ortalama Oransal Nem (%)	72	73	68	63	60

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi 5.1452-1453, TOK Bakanlığı Bolu İl Müdürlüğü 1984-1988 Yılları Tarım Sektör Raporları

Tablo 14'te Bolu ile bazı illerin yükselti ve iklim özelliklerini gösteren gözlemler yer almaktadır. Bu veriler, Bolu'nun deniz ile kara iklimi arasında bir geçiş noktası olduğunu göstermektedir. Yükseltisi Ankara ve Afyon'dan düşük olmasına karşın, ikliminin daha soğuk oluşu coğrafik yapısının bir sonucudur. Çevresi yüksek dağlarla çevrili bir çanak görünümünde olan Bolu, kuzeyden deniz ikliminin, güneyden Akdeniz ikliminin etkilerinden uzak kalır.

3.1.3. Bolu'nun Sosyo-Ekonomik Yapısı

Bolu ili, toplumsal ve ekonomik açıdan gelişmiş bir durağan bir görünüm göstermektedir. Toplumsal ve ekonomik gelişme, nicelik ve nitelik olarak, ilin teşvik kazanması ile 1970'lerde belirli bir hız kazanılmışsa da, temel özelliklerde henüz önemli değişiklikler yaratacak boyutlara ulaşamamıştır.

İlin, ülkenin en büyük iki metropolü olan İstanbul ve Ankara'nın arasında kalması, bu iki merkezin toplumsal ve ekonomik etkinliklerin çekim alanında girmesi, toplumsal ve ekonomik durağanlıkta etkili olmuştur. Tarım kesiminin, belirli bir sanayi altyapısı oluşturmakta yetersiz kalışı, ormancılığın

ise önemli bir potansiyel oluşturmasına rağmen yetersiz kalması Bolu'nun gelişmesini sınırlandırmıştır.

3.1.3.1. Nüfus ve Demografik Durum

Bolu'nun nüfusu 1927'den bu yana sınırlı düzeyde artmıştır. 1927-1980 döneminde ülke genel nüfusu 3.5 kat artarken, Bolu'nun 2 katını biraz aşarak, 218.000'den 472.000'e ulaşmıştır.

İlin nüfus gücü ve önemi giderek azalmaktadır (Tablo 15). Bolu, 1927'de ülke dünyasının %1.6'sını barındırmaktayken, bu oran 1980'de %1.05'e, 1985'te %1'e düşmüştür. Buna bağlı olarak, ilin nüfus yoğunluğu 1927'de Türkiye'nin üzerindeyken, 1985'te Türkiye'nin bir hayli altında kalmıştır (Tablo 15). Aynı şekilde, yıllık nüfus artış hızı da Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Tablo 15. Türkiye Ve Bolu Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi, Yıllık Artış Oranı Ve Yoğunluğu

Yıllar	Kişi Sayısı (Bolu)	Yoğunluk (Bolu)	Yıllık Artış Oranı (Bolu) %	Türkiye Yoğunluk	Türkiye Yıllık Artış Oranı %
1929	218.246	20	14.2	18	17.0
1970	403.766	37	12.0	45	25.2
1975	478.704	39	12.0	52	25.0
1980	471.751	43	19.3	58	20.7
1985	504.778	46	13.5	65	24.8

Kaynak: DİE, 1988 Türkiye İstatistik Cep Yıllığı

Bolu ilinde 12 ve daha ileri yaşlardaki ekonomik olarak faal nüfus, 1980 yılında toplam rejimin %49'u ile Türkiye'de ortalaması %41'in oldukça üzerindedir.

Sektörel bazda nüfusun dağılımı incelendiğinde Bolu'nun tarım ağırlıklı bir il olduğu görülmektedir (Tablo 16). Tarım, ormancılık, balıkçılık ve avcılık iş kolları, 1985'te toplam faal dağılımı %70.4'ünü kapsar. Bu oran, 1965'te %83.3, 1975'te %79 ve 1980'de %71.9 olarak görülmektedir. Tarım sektörünün nüfusa olan etkisi, dönemsel değişimlere rağmen, önemli bir istihdam kaynağı olmaya devam etmektedir.

Tarım

Tarım sektörünün sağladığı istihdam miktarı, yıldan yıla azalma eğilimi göstermesine karşın, bu azalma eğiliminin 1980-1985 döneminde yavaşladığı görülmektedir. Türkiye’de tarım sektörü istihdam oranı, 1985 yılında %59 ile Bolu il ortalamasının oldukça altındadır.

Hizmetler Sektörü

Tarımdan sonra ilde en fazla istihdam alanına sahip sektör, hizmet sektörüdür. İl istihdamının %10’unu karşılmasına rağmen Türkiye çapında aynı ağırlığa sahip değildir.

İmalat Sanayi

İmalat sanayi, faal nüfusun 1980 ve 1985’te %6.9’unu istihdam etmektedir. İlde çalışma alanı olarak üçüncü büyük sektör durumunda olan imalat sanayi, sürekli gelişimin bir sonucu olarak istihdam oranını 1980’de %6.9’a kadar çıkarmış, ancak bu gelişim yavaşlayarak 1985’te aynı istihdam durumunu koruyabilmiştir.

Tablo 16. Türkiye Ve Bolu’da Faal Nüfusun İş Kollarına Göre Dağılımı (%)

İşkolları	1965		1975		1980		1985	
	Türkiye	Bolu	Türkiye	Bolu	Türkiye	Bolu	Türkiye	Bolu
Faal Nüfus	3557860	185618	16349380	216850	18522322	231124	20556768	249977
Tarım, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	71.9	83.3	64.1	79.0	60.0	71.9	59.0	70.4
Madencilik	0.6	0.9	0.7	0.5	0.7	0.3	0.7	0.4
İmalat Sanayi	7.1	4.0	7.6	4.5	10.7	6.9	10.6	6.9
İnşaat Sanayi	2.6	2.0	2.7	2.2	4.1	3.3	3.7	2.8
Elektrik, Gaz, Su	0.2	0.1	0.1	-	0.1	0.1	0.1	-
Toptan-Perakende Ticaret, Otel, Lokanta Mali Kurumlar, Sigorta	2.9	1.5	6.1	3.7	7.5	5.3	8.6	6.4
Ulaştırma, Haberleşme	2.1	1.7	3.1	2.8	2.9	2.6	3.0	2.8
Toplum Hizmetleri								
Sosyal, Kişisel Hizmetler	6.2	4.2	11.4	6.3	13.1	8.9	13.8	10.0
Tanımlanmamış Faaliyetler	6.4	2.4	4.2	1.0	0.9	0.6	0.5	0.3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, 1965, 1975, 1980 Yılı Genel Nüfus Sayıları

Ticaret, Otel, Lokanta, Finansal Kuruluşlar ve Sigortacılık

Ticaret, otel, lokanta, finansal kuruluşlar ve sigortacılık sektörleri de, il ekonomisinde giderek önem kazanmaktadır. Bu sektörler toplam olarak 1965'te faal nüfusun % 1.5'ini istihdam ederken 1980'de % 5.3'ünü, 1985'te ise % 6.4'ünü istihdam eder hale gelmiştir. Bu sektörlerin Türkiye istihdamındaki payı % 8.6'dır.

Ulaştırma ve İnşaat Sektörleri

Ulaştırma ve inşaat sektörleri, istihdam kapasitesi açısından 1985 yılında aynı oranda (%2,8) pay almaktadır. Ulaştırma sektörü, Bolu'da önemli bir gelişim gösterirken genel konjonktürden etkilenerek duraklama dönemine girmiştir. İnşaat sektörü ise dönemsel olarak dalgalanmalar göstermiş, en azından mevcut önemini korumuştur.

3.1.3.2. Üretim ve Sektörlerin Yapısı

Bu bölümde, ilin üretim gücü ve yapısı, gayri safi yurt içi hasılasını oluşturan sektörler temelinde ele alınacak, bu arada Türkiye GSYİH'ı içindeki yeri ve önemi ortaya konacaktır.

Üretim Faaliyet Kolları ve GSYİH Payı

Tablo 17'de Bolu ilinin üretim faaliyetlerine göre gayri safi yurt içi hasılası yer almaktadır. İş gücünün faaliyet alanları arasında gösterdiği dağılım ile üretim miktarının faaliyet alanları arasındaki dağılımı birbiriyle benzerlik göstermektedir. İlin gayri safi hasılası içinde en yüksek payı tarım, daha sonra sanayi sektörleri yer almaktadır.

Tablo 17. Üretim Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurt İçi Hasıla: Bolu (Milyon TL) (Cari Üretici Fiyatlarıyla)

Sektörler	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
1- Tarım	7.174,5	14.489,3	23.502,2	23.687,9	31.810,3	47.550,4	62.752,6	89.443,5
a. Çiftçilik, Hayvancılık	5.494,2	11.221,2	19.959,0	25.572,9	36.611,0	36.611,0	49.060,6	66.180,3
b. Ormancılık	1.596,3	3.055,2	3.790,2	4.269,4	5.569,1	9.763,8	11.565,4	19.082,8
c. Balıkçılık	84,0	212,9	338,0	459,5	668,3	1.175,6	2.126,6	4.180,4
2- Sanayi	2.436,8	5.500,5	7.806,9	11.486,6	19.713,8	31.352,2	37.920,7	54.238,2
a. Madencilik ve Taşocakçılığı	266,9	743,0	1.462,5	1.925,9	2.766,1	4.249,1	7.384,9	9.063,5
b. İmalat Sanayi	2.053,6	4.457,0	5.888,2	8.827,1	16.025,6	25.297,5	26.752,6	39.406,8
c. Elektrik, Gaz ve Su	116,3	300,5	456,2	733,6	922,1	1.805,6	3.783,2	5.767,9
3- İnşaat	1.080,5	1.299,9	1.816,9	2.504,5	2.666,3	3.404,2	5.436,4	8.303,1
4- Ticaret	1.459,5	3.134,9	4.525,5	6.172,8	8.699,5	14.294,1	21.432,5	30.849,8
5- Ulaştırma	1.786,9	3.656,0	5.532,4	7.249,7	9.875,0	15.360,7	23.929,3	33.727,9
6- Mali Müesseseler	428,3	888,4	1.528,6	1.749,9	2.481,1	3.896,2	5.401,9	7.022,2
7- Konut Gelirleri	603,5	1.354,4	1.874,1	2.435,7	3.186,5	4.513,9	7.359,1	10.567,6
8- Serbest Meslek ve Hizmetler	638,1	1.297,4	2.028,6	2.298,3	3.366,1	5.167,8	6.905,7	9.978,5
9- İzafe Banka Hizmet Karşılıkları	213,6	443,1	762,4	872,8	1.237,5	1.943,3	2.694,3	3.903,5
10- Endüstriler Toplamı (1-9)	15,394,5	31,177,7	47,852,8	56,732,6	80,561,1	123,996,2	168,443,9	241,031,3
11- Devlet Hizmetleri	3.175,6	5.098,0	6.495,5	9.269,1	11.622,6	14.262,1	19.453,5	27.989,7
12- Ara Toplam (10+11)	18.570,1	36.275,7	54.348,3	66.183,7	92.183,7	138.258,3	187.897,4	269.021,0
13- İthalat Vergisi	300,5	413,8	472,0	736,5	1.412,2	2.173,0	3.321,9	4.689,6
14- Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (12+13)	18.870,6	36.689,5	54.820,3	66.738,2	93.595,9	140.431,3	191.219,3	273.710,0

Kaynak: Erdoğan Özötün, Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının İller İtibarıyla Dağılışı 1979-1986, 1S0 Yayını, İstanbul 1988, s.45

Bu tablo, Bolu ilinin 1979-1986 yılları arasındaki üretim faaliyet kollarına göre gayri safi yurt içi hasılasının (GSYİH) gelişimini göstermektedir. Üretim faaliyet kollarının, il gayri safi hasılası içindeki verileri Tablo 18'de daha açık olarak görülebilmektedir.

Tablo 18. Üretim Faaliyet Kollarının Gayri Safı Yurt İçi Hasıla İçindeki Yeri: Bolu (Cari Üretici Fiyatlarıyla) (%)

Sektörler	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
1-Tarım	38.02	39.49	42.87	35.49	33.99	33.86	32.82	32.68
A. Çiftçilik ve Hayvancılık	29.12	30.58	35.34	28.41	27.32	26.07	25.66	24.18
b. Ormancılık	8.46	8.33	6.91	6.40	5.95	6.95	6.05	6.97
c. Balıkçılık	0,45	0,58	0,62	0,69	0,71	0,84	0,11	1.53
2- Sanayi	12.91	14.99	14.24	17.21	21.06	22.33	19.83	19.82
A. Madencilik ve Taşocakçılığı	1.41	2.03	2.67	2,89	2,96	3.03	3.86	3.31
b. İmalat Sanayi	10.88	12.15	10.74	13.23	17.12	18.01	13.99	14.40
c. Elektrik, Gaz ve Su	0,62	0,82	0,00	1.10	1.00	1.29	1,99	2.11
3- İnşaat	5.73	3.54	3.31	3.75	2,85	2.42	2,84	3.03
4- Ticaret	7.73	8.54	8.26	9.25	9.29	10.18	11.21	11.27
5- Ulaştırma	9.47	9.96	10.09	10.98	10.55	10.94	12.51	12.32
6- Mali Müesseseler	2.27	2.42	2,79	2.62	2.65	2,77	2,82	2,86
7- Konut Gelirleri	3.20	3.69	3.42	3.65	3.40	3.50	3.85	3.86
8-Serbest Meslek ve Hizmetler	3.38	3.54	3.70	3.44	3.60	3.68	3.61	3.65
9- Zımni Banka Hizmeti Masrafları	1.13	1.21	1.39	1.31	1.32	1.38	1.41	1.43
10- Devlet Hizmetleri	16.83	13.89	11.85	13.89	12.42	10.16	10.17	10.23
11- İthalat Vergisi	1.59	1.13	0,86	1.10	1.51	1.55	1.74	1.71
14- Gayri Safı Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Özotün, 5.149.

Tarımdan sonra il GSYİH içinde ikinci ve yüksek payı sanayi yer almaktadır. Sanayi bölümünde toplanan madencilik ve enerji dalları, üretilenden fazla bir paya sahip değildir. Madencilik sektörü linyit rezervlerinin bir bölümünün işletilmesinden ibarettir.

İl ekonomisi için taşıdığı önem ve bu araştırma kapsamını oluşturması nedeniyle imalat sanayi ayrı bir alt başlıkta ele alınmıştır. İl GSYİH'sı 1986 yılı içinde %10'dan fazla pay alan diğer üretim kolları, büyüklük olarak sırasıyla %12.3 ile ulaştırma, %11.5 ile ticaret ve %10.2 ile devlet hizmetleridir.

Yıllar geçtikçe üretim kollarının gelişiminin görüldüğü, tarım kesiminin üretimdeki payının giderek azaldığı, sanayi bölümünün 1984'te en yüksek noktaya ulaştığından sonra 1985'teki düşüşle %19.8'e indiği, 1986'da ise aynı seviyede durakladığı görülmektedir.

En istikrarlı gelişme gösteren sektör ise ticarettir. 1979'da il GSYİH'sı içinde %5.7 paya sahipken, sürekli artarak 1986'da payını %11.3'e çıkarmıştır.

Yıllık dalgalanmalar olmasına rağmen, ulaşım sektörünün genel olarak artış göstermiş, il üretiminin 1979'da %9.5'ini, 1986'da %12.3'ünü gerçekleştirerek, en önemli üçüncü sektör olma başarısını elde etmiştir.

Tablo 18'de ilginç bir nokta ise, devlet hizmetlerinin GSYİH içinde payının giderek azalmasıdır. 1979'da tarımdan sonra gelen devlet hizmetleri il GSYİH içinde %16.8'lik paya sahipken, 1986'da ise bu maaş %10.2'ye düşerek sanayi, ulaşım ve ticaret sektörlerinin gerisinde kalmıştır.

Tablo 19. Bolu İli Gsyih'sinin Türkiye Gsyih'si İçindeki Yeri Ve Önem Sırası (Cari Üretici Fiyatlarıyla)

Yıllar	Bolu GSYİH (Milyon TL)	Türkiye GSYİH İçindeki Yeri (%)	Önem Sırası
1975	4.925,2	0,95	29
1978	12.121,2	0,95	25
1979	18.870,6	0,88	29
1980	36.689,5	0,85	31
1981	57.815,8	0,89	30
1982	66.738,2	0,77	32
1983	93.595,9	0,81	31
1984	140.431,3	0,77	32
1985	191.219,3	0,69	35
1986	273.710,6	0,70	33

Kaynak: Özütün, s. 209-217

Bu tablo, Bolu ilinin 1975-1986 yılları arasında GSYİH'nin Türkiye GSYİH'nin içindeki payını ve önem sırasını göstermektedir. Verilere göre, 1975 yılında Bolu GSYİH'si, Türkiye GSYİH'nin %0.95'ini oluştururken, bu oran 1986'da %0.70'e düşmüştür. Ayrıca, Bolu'nun Türkiye'deki önem dağılımının yıllar içinde değiştiği, 1975'te 29. sırada iken 1985'te 35. sıraya gerilediği, 1986'da ise 33. sıraya yükseldiği görülmektedir.

Bolu ili GSYİH'sinin Türkiye için taşıdığı önem, yıllara göre değerlendirildiğinde, uzun dönem boyunca Türkiye genelinde önem verilmediği görülmektedir (Tablo 19). İl, ülke GSYİH'sini oluşturan illerin önem sırasına göre dizilişinde, Bolu ili en yüksek sırayı 1978'de %0.95'lik payla 25. olarak elde etmiştir. Daha sonra giderek önem kaybına uğrayarak 1986 yılında %0.70'lik ödeme ile 33. sırada yer alabilmiştir. En düşük yıl ise %0,69'luk üretim payı ve 35. ile 1985 yılı olmuştur.

Burada verilen bilgilerden ortaya çıkan sonuç şudur: Bolu, giderek tarım ekonomisinin egemen görüntüsünden uzaklaşıyor ise de, tarımsal nüfus ve tarımsal üretimin azalışı derecesinde, diğer üretken sektörlerin hızla ilerlemesi sağlanabilmiş değildir. Bunun sonucu olarak, il, birçok il ve genel olarak Türkiye'nin gösterdiği gelişmenin gerisinde kalmış, bir zamanlar 25. sırayı alırken, son yıllarda 33. ve daha geri sıralara düşmüştür

Bolu, günümüze kadar iki metropolde sıkışıp kalmış bir bağlantı noktası olarak yaşamış ve sınırlı olarak arada ulaşım köprüsü olarak görev yapmıştır. Bundan sonra Bolu'nun, iki büyük pazar olan İstanbul ve Ankara'yı hedef ve çekim merkezi kabul edip, avantajlı olduğu yerel olanakları sürükleyici güç olarak kabul ederek yeniden yapılmaya gitmesi uygun olacaktır. Bu başarılırsa Bolu'dan yaşanan nüfus kaçıışı önlenecek, ilde kalması sağlanmış olacaktır.

3.1.3.3. İmalat Sanayinin Durumu

Bolu ili imalat sanayii, 1985 yılında toplam istihdamın %6.9'unu ve il GSYİH'nin %14.4'ünü karşılamaktadır. İmalat sanayii, 1983 ve 1984 yıllarında üretimini artırarak GSYİH içerisinde sırasıyla %17.1 ve %18.0'lık paya ulaştı. Türkiye imalat sanayi GSYİH'ini yerine getirdiği sonuçlar, 1986'da %0,39 ile 33. sırada yer alması, bu sektöre göre olarak geri olduğunu ve gerileme durumunu göstermektedir. Bolu'nun sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksi açısından çok da ilerisinde olmayan Afyon, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Çanakkale, Kırklareli gibi iller Bolu'nun önüne geçmiştir.

Bolu imalat sanayiinin geçmişine dayalı üç gelişme dönemi yaşamıştır (6). Bu dönemlerin birincisi, 1923 ile 1933 yılları arasında yaşanan canlı bir yatırım ve sanayi ortamıdır. Cumhuriyet'le birlikte özellikle orman ürünleri sanayide yeni eksikliklerin ortaya çıkması başlamış, ilk kereste fabrikası 1923'te kurulmuştur. 1927 Sanayi Sayımı sistemine göre toplam 900 işyerinde 2.475 kişi istihdam edilmiştir. İşletme başına 2,8 kişi düşen bu yapılamada, zamana göre sınırlı sayıda büyük işletmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde kereste fabrika sayıları üçe çıkmış, bu arada birçok küçük kapasiteli imalathane de üretime başlanmıştır. Hatta, ithal tipi "Rodsak" markası pullukların benzerini üreten bir işletme, Ankara Sanayi Fuarı'nda sergilenerek dönem İktisat Vekili tarafından özel olarak ödüllendirilmiştir.

1933'ten sonra Bolu, sanayide önemli bir atılım yapamamıştır. 1950'den başlayarak 1965'e varan dönemde, şehirlerin büyümesi ve ilden geçen karayolu, sanayinin gelişimi belirlenmiş ve hızlanmıştır. Bu dönemde, bir yanda E-5 karayolu üzerinde bakım-onarım, konaklama, karoser, yedek parça gibi alanlarda canlanma sağlanmış, madeni eşya sanayiinin temelleri

oluşturulmuştur. Öte yandan orman ürünleri sanayi, kereste üretimi aşarak ürünlerde çeşitlenme sağlamıştır. Türkiye'nin önem taşıdığı mobilya, parke, doğrama, ambalaj ve sunta-tahta gibi ürünlerde merkez haline gelmiştir. Buna paralel olarak, devlet tarafından ilde orman ürünleri sanayisinde iki işletme ve süt üretimi yapacak bir işletme işletmeye alınmıştır. Özel sektör, özellikle tüfek imalatı ve orman ürünleri konusunda önemli sayıda işletmeyi faaliyete geçirmiştir.

1973 yılında Bolu'nun kalkınmasında öncelikli il olarak kabul edilmesiyle yeni bir döneme geçilmiştir. Verilen özel teşviklerle il dışından sermaye akışı sağlanarak geniş pazarlara uzanan büyük işletmeler kurulmuştur. 1977'den sonra il sanayii hızlı bir gelişim göstermiş, ilde 10'dan fazla çalışan olan işyeri sayısı, 1964'te 16'da, bu sayı 1972'de 36'ya, 1978'de 47'ye, 1980'de 74'e yükselmiştir. 1970'te kurulan fabrikaların tamamı özel kesim yatırımdır. 1976-1977 yıllarında kurulan ve ortalama 100 kişinin çalıştığı 8 işyeri, ilde üretilen katma değer içinde özel sektör payını %50'nin üzerine çıkarmıştır. Özel sektörün imalat sanayi katma değerindeki payı, 1964'te %15, 1972'de %37 olarak gerçekleşmiştir.

Büyük Sanayi

1980 sonrasında imalat sanayi gelişimini özellikle özel kesimin liderliğini sürdürmüştür. 1980'de 10'dan fazla çalışanı olan 74 işletme varken, bu sayı 1986'da 103'e ulaştı. Bu dönemde 25+ çalışanın büyük performansı sürekli olarak artış göstermiştir (Tablo 20). Tabloda gösterildiği gibi, kamuya ait işletme sayıları değişmemiş, istihdam artışı ise çok sınırlı kalmıştır. Özel kesim ise, ekonomik konjonktürün yatırımına yapılabilecek pek çok özellikli verimli yatırımlara ve kullanıma devam etmektedir. Ancak, büyük işletme sayısı olarak artarken, işletme başına ortalama çalışan kişi sayısında azalma görülmüştür.

Bolu'da büyük sanayii, sektörel olarak ele alınmıştır (Tablo 21). Ağırılığın orman ürünleri ve mobilya sanayisinde olduğu görülmektedir. Bu sektör hem sayısı, hem de büyüme olanaklarıyla, Bolu'nun doğal kaynaklarına uygun olarak en önemli sektör durumundadır. 1986'daki büyük sanayi nüfusunun sayı olarak %46'sını, toplam istihdamın %86.5'ini oluşturmaktadır. İkinci önemli sektör ise gıda, içki ve tütün sanayisi iken daha sonra metal eşya sanayi gelmektedir. Önemi hızla artıran sektör ise kimya, petrol, kömür ve petrol ürünleri sanayisidir. İşletme sayısı 1986'da 1985'e göre %100 artırılarak 545 kişi istihdam edilerek hale getirildi. Önemi azalan sektörler ise, 1986'da hiç işletmesi kalmayan dokuma, giyim ve deri sanayii ile işletme sayısı azalan taş ve toprak temelli sanayidir.

Tablo 20. Bolu İli İmalat Sanayi (25+ Çalışanı Olan İşletmeler)

Yıllar	Sektör	İşletme Sayısı	Ücretli fiyatlar	Çalışanlar	İşletme Başına Kapasite Çalışan Sayısı
1984	Toplam (T)	40	5.904	5.928	148.2
	Devlet (D)	6	1.783	1.783	297.2
	Özel (O)	34	4.121	4.145	122.0
1985	Toplam (T)	47	6.238	6.256	133.1
	Devlet (D)	6	1.721	1.721	286,8
	Özel (O)	41	4.526	4.535	110.6
1986	Toplam (T)	59	7.030	7.067	119,8
	Devlet (D)	6	1.734	1.734	289.0
	Özel (O)	53	5.296	5.334	100.6

Kaynak: DİE (T=Toplam, D=Devlet, O=Özel)

Tablo 21. Bolu İli Büyük İmalat Sanayisinin 1985 Ve 1986 Yılı Sektörel Dağılımı (25+ Çalışanı Olan İşletmeler)

Sektörler	1985 - İşyeri Sayısı	1985 - Çalışanların ortalamaları	1986 - İşyeri Sayısı	1986 - Çalışanların ortalamaları
Gıda, içki, tütün sanayi	9	1224	11	1648
Dokuma, giyim, deri sanayi	1	*	-	-
Orman ürünleri ve mobilya sanayi	20	2427	27	2556
Kimya, petrol, kömür ve plastik ürünleri sanayi	3	*	6	545
Taş ve kente dayalı sanayi	5	621	4	*
Metal ana sanayi	2	*	2	*
Metal eşya, makine ve teçhizat, ulaşım aracı sanayi	7	1263	9	1356
TOPLAM	47	6256	59	7067

Kaynak: DİE

Not: (*) Gizlilik ilkesinin sağlanması DİE tarafından verilmemiştir.

Orta Ölçekli Sanayi

DİE verilerine göre, 10-24 kişi çalıştıran sanayi işletmeleri orta ölçekli kabul edildiğinde 1985 ve 1986 yılları için aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır (Tablo 22). Orta ölçekli sanayi, ilde fazla önem ve ağırlık olan bir büyüklük grubu değildir. Sayıca ve çalışan sayısı olarak 1985 yılına göre 1986'da azalma gösterilmiştir.

Böyle bir durumun ortaya çıkması, bazı varsayımlarla açıklanabilir: Orta düzeydeki işletmeler ya piyasadan çekilmiştir, ya küçülmüş ya da büyümek sağlamak büyük işletme haline gelmişlerdir. Buna karşılık, küçük büyümeler yeterince büyüymeyerek orta düzeyde işletmeye dönüşmemişlerdir. Büyük işletmelerin 1985 yılına göre 1986 yılına göre hızlı bir artış göstermesinin, orta ölçekli işletmelerin olumlu bir şekilde büyüdüğü ancak büyüyen orta ölçekli işletmelerin yerlerinin doldurulamadığı şekilde yorumlanması mümkündür.

Tablo 22. Bolu İli Orta Ölçekli İmalat Sanayi (1985-1986) Ve 1986 Yılı Sektörlere Göre Dağılımı (10-24 Kişi Çalıştıran İşletmeler)

Sektörler (1986)	İşletme Sayısı	Ücretli fiyatlar	Çalışanlar
1985	53	724	810
1986	44	588	656
Gıda, içki, tütün sanayi	13	162	170
Orman ürünleri ve mobilya sanayi	15	210	241
Kağıt, kağıt ürünleri ve basın sanayi	2	24	30
Kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi	1	*	*
Taş ve kente dayalı sanayi	1	*	*
Metal ana sanayi	1	*	*
Metal eşya, makine ve teçhizat, ulaşım aracı sanayi	1	149	169

Kaynak: DİE

Not: () Gizlilik ilkesinin gereği DİE tarafından açıklanmamıştır.*

Bu tablo, Bolu ilinde 10-24 kişi çalıştıran işletmelerin 1985-1986 yılları arasındaki değişimi ve 1986 yılı konumunda sektörel durumunu göstermektedir. 1985 yılında 53 olan işletme sayısı, 1986 yılında 48'e düşmüştür. Çalışan sayısında azalma, işletme başına düşen çalışan sayısında azalmayla paralellik göstermektedir. 1986 yılı sonunda orman ürünleri ve mobilya sanayi 15 işletme ve 241 çalışanla en yüksek maaşa sahiptir. Gıda, sigara ve tütün sanayi ise 13 işletme ve 170 çalışanla ikinci sırada yer almaktadır. Diğer sektörlerin bazı verileri, gizlilik ilkesinin uygunluğu DİE tarafından açıklanmamıştır.

Orta ölçekli sanayi işletmeleri, sırasıyla orman ürünleri ve mobilya, gıda ile metal eşya ve makine teçhizatı sektörlerinde yoğunlaşmıştır. İlde, dokuma, giyim ve deri sanayinde faaliyet gösteren orta işletme işletmesi

bulunmazken; kimya, kömür ve plastik, taş ve yapılı temelli ve metal ana sanayinde birer, kâğıt-kâğıt ürünleri ve temel sanayinde ise iki işletme faaliyet göstermektedir.

Orta ölçekli işletmelerde, toplam çalışan sayısı içinde ücretsiz çalışan (iş sahibi ve aile bireyleri) oranı, büyük işletmelere göre daha önemli bir yere sahiptir. Ücretsiz çalışanlar, toplam çalışanlar içinde %10.4'lük bir pay almaktadır. Türkiye'de bu oran %7.5'tir. Buna göre Bolu'daki orta ölçekli işletmelerin faaliyetleri, Türkiye geneline göre daha fazla aile şirketi niteliğindedir ve daha az profesyonel özellikte faaliyet göstermektedir.

Küçük Ölçekli Sanayi

Küçük sanayi işletmeleri, Bolu ili imalat sanayinde dijital olarak 1985'te %92.7'lik bir orana sahiptir. Türkiye'de bu oran %94.5'tir. Bolu'da küçük sayıca büyük çoğunluk oluşumuna rağmen, Türkiye ortalamasından daha düşük bir orana sahip olduğu görülüyor.

Küçük işletmelerde çalışan sayısı, toplam olarak 1985 yılı için 2521'dir. Bolu imalat sanayi toplam istihdamı içinde, küçük birimlerin payı %26,3'tür. Bu oran, ülke ortalaması olan %33.5'in altındadır. Buna bağlı olarak, Bolu'nun küçük sanayisi işletmeleri sağladığı istihdam olanaklarıyla daha az öneme sahiptir. İstihdamın sınırlı kalması, hem küçük işletmelerin görece olarak azlığı, hem de onun küçük işletme başına düşen ortalama çalışanı Türkiye'de ortalamasının altındadır. Ortalama çalışan sayısı, Türkiye genelinde 2,9 kişi iken, Bolu'da bu sayı 2,0 kişidir. Bu azalma, daha çok ücretle çalışanların sayıca azlığından kaynaklanmaktadır. Her küçük işletme başına 1980'de 0,90 kişi, 1985'te ise 0,58 kişi çalışmaktadır. Beş yıllık dönemde, küçük sanayi, diğer büyüklükteki işletmelerde sayısal artışa karşılık, nitelik olarak küçülme söz konusudur.

*Tablo 23. Bolu İli Küçük İmalat Sanayi İşletmeleri (1980-1985)
(1-9 Kişi Çalıştıran İşletmeler)*

Yıllar	İşletme Sayısı	Fiyatlı Çalışma Ortamı	Çalışanlar	İşletme Başına Kapasite Çalışan Sayısı
1980	1080	971	2531	2.3
1985	1264	734	2521	2.0

Kaynak: DİE

Küçük işletmeler, katma değer bakış açısıyla, il imalat sanayii içinde %17.3'lük bir paya sahiptir. Türkiye imalat sanayi katma değeri içindeki

küçük sanayinin payı ise %12,5'tir. İşletme başına çalışan ortalama insan sayısı Türkiye ortalamasından düşük olmasına rağmen, üretilen katma değeri açısından Türkiye'nin ortalamasının oldukça üzerindedir.

Bunun bir göstergesi de, Türkiye imalat sanayi katma değeri içinde Bolu imalat sanayinin payı %0,40 dolayında iken, küçük işletmelerin katma değeri içinde Bolu küçük imalat sanayinin payı %0,55'tir. Bu gelişmeye dayanarak, Bolu'da faaliyette bulunan küçük özelliklerde, orta ve büyük işletmelere göre daha üretken ve verimli olduğu görülmektedir.

Bolu küçük sanayi sektörlerinden ayrılarak ele alındığında, büyük ve orta sanayinin yer edemediği dokuma, giyim ve deri sanayinin, sayı olarak en kalabalık sektör olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 24). Ardından metal eşya, makina, teçhizat, orman ürünleri ve gıda, içki, tütün sanayileri gelmektedir. Kimya, petrol, kömür ve plastik sanayi, metal ana sanayi, kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım ile taş ve toprağa dayalı sanayi, Bolu küçük sanayisinde görece olarak fazla önemli olmayan sanayi dalları durumundadır.

Tablo 24. Bolu Küçük İmalat Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı (1980)

Sektör	İşletme Sayısı	Fiyatlı Çalışma Ortamı	Çalışanlar
Gıda, içki, tütün	83	118	256
Dokuma, giyim, deri	360	177	638
Orman ürünleri ve mobilyaları	215	257	586
Kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım	15	31	48
Kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik	18	16	46
Taş ve kente dayalı sanayi	7	17	25
Metal ana sanayi	30	12	51
Metal eşya, makine ve teçhizat	314	340	868
Ulaşım aracı ve temizleme aletleri	-	-	-
Diğer imalat sanayi	8	3	13
TOPLAM	1080	971	2531

Kaynak: DİE, 1980 Sanayi ve İşyerleri Sayımı (Birinci Aşama Sonuçları), Bolu İli, DİE Yayını, Ankara 1985, s. 6.

İstihdam açısından bakıldığında metal eşya, makine teçhizat ve sanayinin önemli bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Sektörlerin istihdam gücü sayısal durum doğru orantılıdır.

Doğal olarak, küçük sanayide çalışanların ile ücretle çalışanların sayıları arasında büyük farklılıklar vardır. Yaklaşık olarak, toplam gelirlerin ortalama tutarı %63'ü, ücretsiz olarak çalışan iş sahibi, ortak ve aileden oluşmaktadır. Bolu'daki bu işletmelerin aile şirketi karakteristiğinde olduğunu göstermektedir.

Küçük sanayi birimlerinin daha alt büyüklüklerini ayırmak, bu birimlerin daha iyi analiz edilebilmesi açısından faydalı olacaktır (Tablo 25). Tabloda görüldüğü gibi, bir ve iki çalışandan oluşan işletme sayıları, bu grubun büyük çoğunluğunu oluşturuyor. İşletme büyüklükleri arttıkça sayısal olarak azalma göstermekte, ücretlilerin payı artmamaktadır.

Tablo 25. Bolu Küçük İmalat İşletmelerinin İşyeri Büyüklükleri (1980)

İşyeri Büyüklükleri (Kişi)	İşletme Sayısı	Fiyatlı Çalışma Ortamı	Çalışanlar
1 kişi	456	44	498
2 kişi	305	148	631
3-4 kişi	219	336	753
5-6 kişi	66	231	370
7-9 kişi	34	212	279
TOPLAM	1080	971	2531

Kaynak: A.g.e., s. 8

Özet olarak şimdiye kadar değerlendirilmeye çalışılan Bolu ili imalat sanayi, bir parçası olduğu Türkiye imalat sanayi ile benzer yapıdadır. Doğal olarak bazı noktalarda farklı özellikler göstermektedir.

Kaynakça

- (1) Yurt Ansiklopedisi, *Türkiye, 11 il Dünü, Bugünü, Yarını*, C:2, 5.27,(10 Mayıs 1982) İstanbul 1982
- (2) Bolu Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, *1988 Yılı Bolu İli'nin Yıllık Ekonomik ve Ticari Durumu Rapor Hakkında*, Bolu, 1988.
- (3) Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, *Bolu İl Müdürlüğü, 1988 Yılı Tarım Sektörü Raporu*, Bolu, 1988.
- (4) Özötün, Erdoğan, *Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının İller İtibarıyla Dağılımı 1979-1986*, İSO Yayını, No: 1988/8, İstanbul, 1988.
- (5) Özötün, Erdoğan, *Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (İller İtibarıyla)*, DİE Yayını, Ankara 1980.
- (6) Mortan Kenan, *Bolu Ticaret ve Sanayi Odası'nın Düzenlediği Bolu Ekonomisi ve Öneriler Semineri Konuşması*, Bolu, (16 Haziran 1988)

Bolu'da Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Ekonomik ve Finansal Yönden Değerlendirilmesine Yönelik Uygulama

4.1. Araştırmanın Amacı

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri, ekonomik ve sosyal yaşamın önemli unsurlarındandır. Son yıllarda bu işletmelerin öneminin anlaşılmaya başlanmasıyla birlikte, konuyla ilgili araştırmaların artması sevindirici olmakla birlikte yetersizdir. İlgili işletmeler sahip oldukları öneme karşın birçok sorunla yoğun şekilde karşı karşıyadırlar.

Bu araştırmanın amacı, Bolu'da faaliyetini sürdüren küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve içinde yer aldıkları mevcut koşulların, karşı karşıya kaldıkları sorunların ve gelişmeleri ortaya koymaktır. Ayrıca, küçük ve orta ölçekli işletmelerin önerileri ve talepleri ile elde edilen diğer veriler ışığında bölgede çözüme yönelik öneri ve tespitlerin belirlenmesi de araştırmanın amaçları arasında bulunmaktadır.

4.2. Kapsam

Coğrafik Kapsam: Bolu il merkezi sınırları içinde faaliyet gösteren, Bolu Ticaret ve Sanayi Odası ile Bolu Esnaf ve Sanatkarlar Derneklerine üye küçük ve orta lisans sanayi işletmeleri kapsamıştır.

Sektörel Kapsamı: Anket kapsamına giren sektörler, imalat sanayi ve madenciliktir.

İşletme Büyüklüğü Açısından Kapsam: Ankete konu olan işletmeler çalışan sayısı ölçütüne göre belirlenmiştir. Buna göre:

- 10'dan az çalışanı olan işletmeler küçük,
- 10-24 arası çalışanlar olan işletmeler orta,
- 25 ve daha fazla çalışanı olan işletmeler büyük işletme olarak kabul edilmiştir.

Anket küçük ve orta ölçekli işletmeleri hedeflemesine rağmen, bu konuda kesin bir ayırım yapılması gereksizliği ve işletmelerde kaç kişi çalıştığına ilişkin güvenilir bilgilerin olmaması nedeniyle, 25+ çalışanı olan işletmelerden gelen cevaplar da değerlendirmeye katılarak, büyüklük gruplarının karşılaştırılması sağlanmıştır.

4.3. Yöntem

Küçük ve orta ölçekli işletmeler yapısal ve ekonomik uyum açısından özelliklerini ve sorunlarını belirlemeye yönelik 36 soru içeren bir anket formu düzenlenmiştir. Bu form, az sayıda küçük işletmede uygulanarak ön deneme yapılmış ve gerekli düzenlemelerle soru formülüne son şekli verilmiştir.

Merkez ilçede faaliyet gösteren, Bolu Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı tüm küçük ve orta ölçekli imalat işletmeleriyle Bolu Esnaf ve Sanatkârlar Derneklerine üye bazı işyerleri örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Belirlenen bu işletmelere anket formları posta yoluyla gönderilerek, işletmelerden formu doldurarak geri göndermeleri istenmiştir.

4.4. Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamına alınan işletmeler arasında sektör bazında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Çeşitli sektörlerden toplam 200 küçük ve orta bölünmüş işletmeye anket formu gönderilmiştir. Uygulama sonuçları şu şekilde olmuştur:

- 43 işletme formülü doldurarak geri gönderilmiştir.
- 3 işletme, faaliyetini durdurduğu için cevap vermemiştir.
- 10 işletme bulunamamıştır.
- 144 işletme, anketi yanıtlamamıştır.

Cevap alınan işletmelerin 4'ü üretim yapmadığını bildirmiştir. Bu durumda, 39 işletmeden elde edilen veriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirmeler, uygun görülen durumlarda bazen madencilik ve imalat

sanayi alt sektörleri dikkate alarak bazen de alt büyüklükler dikkate alınarak yapılmıştır.

4.4.1. İşletmelerin Sektörel Dağılımı ve Çalışan Sayısına Göre Büyüklükleri

Anketi yanıtlayan 39 işletmenin sektörlere ve çalışan sayılarına göre büyüklükleri aşağıda verilmiştir (Tablo 26). Bu tablo, Bolu'da küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerin sektörlere ve büyüklüklerine göre sayılarını göstermektedir. Görüldüğü gibi, ankette en fazla ilgiyi metal eşya sanayi göstermiş, gıda sanayi onu izlemiştir. Sayıca en büyük bölümü oluşturan orman ürünleri ve mobilya sanayi ise ankete yeterince ilgi göstermemiştir. Bunun en önemli sebebi, bu kesimdeki birimlerin büyük çoğunluğunu köylerdeki kurulu küçük kereste biçme atölyelerinin oluşturulması olabilir. Bu atölye sahipleri, başka işlerle de uğraştıklarından imalatçı yönlerini yeterince önemsememektedirler.

Tablo 26. Bolu Küçük Ve Orta Sanayi Araştırma Kapsamındaki İşletmelerin Alt Sektörler Ve Büyüklükler İtibarıyla Sayıları

Sektörler	1-4 Çalışan	5-9 Çalışan	10-24 Çalışan	25+ Çalışan	Toplam
Madencilik	-	1	-	-	1
Yiyecek	4	3	1	3	11
Tekstil ve Ayakkabı	2	-	-	-	2
Orman Ürünleri ve Mobilya	3	3	1	-	7
Kağıt ve Basım	1	-	-	-	1
Kimya, Plastik	1	1	-	-	2
Metal Eşya	6	3	3	3	15
TOPLAM	14	11	7	7	39

İşletme boyutları açısından cevaplara bakıldığında 1-4 kişi çalıştıran işletmelerden 14, 5-9 çalışan gruptan 11, 10-24 çalışan gruptan 7 ve 25'ten fazla çalışan olan işletmelerden 7 cevap alınmıştır. 25+ çalışanı olan işletmeleri büyük işletme olarak değerlendirmemize rağmen, bu işletmelerden gelen cevapları da değerlendirmeye almakla, bu grubun diğer küçük ve orta işletmelerle bir karşılaştırma yapma imkanı sağlanmıştır. Bu karşılaştırmadan elde edilecek sonuçlarla, küçük, orta ve büyük işletmeleri birbirlerinden ayıracak özelliklerin belirlenmesine bir katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Zaten 25+ çalışanı olan işletmeler, genellikle 27-38 kişinin çalıştığı işletmelerden oluşmaktadır. Bu üst sınır bile bazı ayrımlarla orta boy işletme kapsamı içinde kalmaktadır. Ankette verilen cevapların dağılımıyla ilgili olarak kaydedilen bir tespit de, işletmenin büyüklüğünün ankete cevap verme yüzdesi ile beraber büyümesidir.

4.4.2. İşletmelerle İlgili Genel Bulgular

Alt Büyüklüklere Göre İşletmelerin Hukuki Durumu: En küçük olarak nitelenebilecek 1-4 çalışana sahip işletmelerin büyük çoğunluğu ferdi mülkiyet durumundadır. İşletme büyüklüğü arttıkça ortaklık ve şirketleşme önem kazanmaktadır. Sözelimi, 25'ten fazla çalışanı olanların %72'si anonim şirket (A.Ş.) , %14'ü limited şirket (Ltd.) ve %14'ü adi ortaklık statüsünde iken, bu grupta ferdi mülkiyet şeklinde hiçbir işletme bulunmamaktadır.

Tablo 27. İşletme Büyüklüklerine Göre Hukuki Durum

İşletme Büyüklükleri	Ferdi Mülkiyet	Adi Ortaklık	LTD.	A.Ş.
1-4	13	11	-	-
5-9	9	-	1	1
10-24	3	3	1	-
25+	-	1	1	5
Toplam İşletme Sayısı	25	5	3	6
Yüzde (%)	%64	%13	%8	%15

Sektörel Dağılım İtibarıyla İşletmelerin Hukuki Durumu: Sektörel dağılımdaki yapısal parametreler farklılık göstermemektedir. Toplam işletmelerin hukuki durumlarına göre mevcut durumda, ferdi mülkiyet işletmeleri %64 ile en büyük grubu oluşturken, adi ortaklık olanlar %13, Ltd. şirket sahipleri %8 ve A.Ş. olanlar %15 oranında dağılım göstermektedir.

İşletmelerin Kuruluşu ile İlgili Bilgiler: İşletmeyi kimin kurduğu sorusuna ilişkin olarak verilen cevaplar aşağıda verilmiştir (Tablo 28). Buna göre, değerlendirmelerin başında bulunanların büyük çoğunluğu (%82,5) işletmeyi kendilerinin kurduğunu belirtmiştir. Bu oran, orman ürünleri sektöründe %100 iken, metal eşya sanayinde %73'tür.

İşletmelerin kuruluş yılları, daha çok 1970 sonrasında yoğunlaşmıştır. Ankete katılanlar arasında en eski kuruluş yılı olan 1945'tir. İşletmelerin %5'i 1960 öncesinde , %13'ü 1961-1970 döneminde, %36'sı 1971-1980

döneminde ve %44'ü 1981-1989 döneminde kurulmuştur. Bir işletme ise cevap vermemiştir.

Tablo 28. İşletmeyi Kimin Kurduğunu (%)

Sektörler	Kendim Açtım	Babadan Devir	Devren Aldım	Cevap Yok
Yiyecek	82	9	9	-
Orman Ürünleri	100	-	-	-
Metal Eşya	73	7	7	13
Diğer	83	-	-	7
TOPLAM	82.5	5	5	7.5

Bu tablo, işletmelerin büyük bir kısmının kendileri tarafından kurulduğunu, babadan devir ya da miras yoluyla veya satın alma yoluyla işletmelerin sayısının düşük olduğunu göstermektedir.

İşletmenin Kurulma Aşamasında Kullandıkları Finansal Kaynaklar: İşletmenin kuruluş aşamasında hangi mali kaynaklardan yararlandığına ilişkin verilen yanıtlar Tablo 29'da detaylandırılmıştır. İşletmelerin kuruluşu sırasında en çok kullanılan mali kaynak, öz kaynaklardır. Öz kaynak kullanımı, orman ürünleri sanayinde %86 ile en yüksek oranlara sahiptir. Gıda sektöründe %82, diğer sektörlerde %83 oranında lider ve metal eşya sanayinde %73 oranında başlangıçta öz kaynaklardan yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Kuruluş sırasında başvuru ikinci kaynak, banka kredileridir. En fazla kredi kullanan sektör %47 ile metal eşya sanayidir. Bunu diğer ve gıda sanayi takip etmektedir. Diğer ve gıda sanayinde banka kredisi kullananlar ile akraba ve çevreden borç alanların oranları eşittir. Buna karşılık orman ürünleri sanayinde hiçbir işletme kuruluşu sırasında banka kredisi kullanmamıştır.

Akraba ve çevreden sağlanan kaynaklar, genel ortalama üçüncü sırada yer alırken, orman ürünlerinde sanayide öz kaynaktan sonra gelen ikinci önemli kaynak olmuştur. Bu kaynak, önemli ölçüde kullanım alanı bulmaktadır. Metal eşya sanayinde kredi kullanımı arttığı için, genel ortalama ağırlık az farkla banka kredileri lehine dönmüştür.

En az başvuru kaynak ise ticari krediler olmuştur. Orman ürünleri sanayinde hiçbir işletme ticari kredi kullanılmazken, diğer kaleminde %17, metal eşya sanayisinde %13 ve gıda sanayisinde %9 oranında işletme ticari krediye başvurmuştur.

Tablo 29. İşletmelerin Kurulma Aşamasında Kullandıkları Finansal Kaynaklar (%)³

Finansal Kaynaklar	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer	Toplam
Özkaynak	82	86	73	83	79
Akraba ve Çevresinden Borç	27	29	27	33	28
Ticari Kredi	9	-	13	17	10
Banka Kredisi	27	14	47	33	33
Cevap Yok	-	14	-	17	5

Bu tablo, işletmelerin finansal kaynakları kullanma yeteneklerini açıkça göstermektedir.

İşletme Büyüklüklerine Göre Değerlendirme: İşletme büyüklüğüne göre yapılan değerlendirmede, en çok özkaynak kullanan grup 25+ kişi çalıştıran işletmelerdir. En fazla krediyi kullanan grup 10-24 kişi çalıştıran, en fazla akraba ve diğer çevreden borç alan grup, 5-9 kişi çalıştıran işletmelerdir.

Girişimcilerin Ortaklığı Kurma Eğilimleri: Girişimcilerin ortaklık kurma eğilimleri işletmelerin büyüme potansiyelini harekete geçirme açısından önemlidir. Ekonomik ve fiziksel gücün birleşimiyle daha güçlü olunacağı gerçeği, araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir.

1-4 kişi çalıştıran %7'si ortaklık iken, bu oran 5-9 kişi çalıştıran işletmelerde %18'e ve 10-24 ve 25+ kişi çalıştıran faaliyetlerde %57'ye kadar ulaşmaktadır. Bu veriler, işletme büyüdükçe ortaklık kurma eğiliminin arttığını göstermiştir.

4.4.3. İşletmelerin Çalışma Şekli ile İlgili Bulgular

Anket kapsamında madencilik sektöründe faaliyet gösteren bir işletme dışında tamamı sürekli olarak faaliyet göstermektedir.

Hammadde Kaynakları ve Sağlandığı Yerler: Bolu'da kurulu küçük ve orta boy işletmelerin hangi hammadde kaynaklarına bağımlı olduğuna yönelik sorulardan aşağıdaki bilgiler elde edilmiştir (Tablo 30 ve Tablo 31).

Tablo 30. Hammadde Kaynakları (%)

Hammadde Kaynakları	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Kamu	21	-	-	71	-
Özel	79	100	71	71	100
İthal	8	-	29	-	7

Tablo 30'a göre üretilenler %79'u hammadde gereksinimleri özel sektörden, %21'i kamudan ve %7'si tedariklerini ithal yoluyla karşılamaktadır.

Orman ürünleri sanayinde dikkat çekici bir bulgu olarak, Bolu'nun geniş orman kaynaklarına sahip olmasına rağmen bu sektörde yer almasına rağmen %29'u ithalat yoluyla hammadde sağlamaktadır. Bu durum, ithalat serbestisi politikasıyla ucuz ve kaliteli kereste ithalatının kolaylaşması ve bölgedeki ormanların aşırı tüketilmesi nedeniyle yerel kaynak hammadde temininin zorlaşması ile açıklanabilir.

Tablo 31'de görülebileceği gibi, toplam değerlere ilişkin hammadde temininin büyük bir bölümünün uzak bölgelerinin sağlandığı anlaşılmaktadır. Toplamda %44'ü hammaddelerini uzak bölgeden sağlarken, %36'sı bulunduğu bölgeden ve %28'i bulunduğu yakın çevreden hammadde tedarik etmektedir.

Tablo 31. Hammaddenin Sağlandığı Bölgeler (%)

Bölgeler	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Bulun Yer	28	36	29	47	40
Bulunduğu Bölge	36	27	86	27	20
fark Bölge	44	55	14	40	80
Cevap Yok	3	-	-	-	20

Sektördeki bazı ilişkiler, gelişmeler içinde yer alan yakın çevreden en fazla faydalanan sektör metal eşya sanayidir. Buna karşılık, gıda sanayinde işletmelerin %55'i hammaddeyi uzak bölgelerden tedarik etmektedir.

Orman ürünleri sanayi ise yakın çevreyi aşarak, bulunan bölge kaynaklarından yararlanmaktadır. Bu sektörde yerde alan işletmelerin %86'sını oluşturmaktadır. Bunun anlamı, orman ürünleri sanayi, keresteyi Bolu ormanlarından çok çevre bölge ormanlarından sağlandığını göstermektedir. Özet olarak Bolu'nun Kurulu sanayiye yeteri düzeyde hammadde kaynağı

sunamadığı söylenebilir. En azından sanayinin temel işlevleri olan hammadde kaynakları açısından, Bolu avantajlı bir konumda değildir.

Üretim Şekli: Bolu’da bulunan küçük ve orta şık sanayi, siparişe göre üretim yöntemi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Toplamda %49’u siparişe göre üretim yapılmaktadır. Özellikle metal eşya, orman ürünleri sanayi ve diğer kalemini oluşturan sektörler siparişe göre üretim yapmaktadır. İkinci olarak ağırlık taşıyan üretim yöntemi ise pazarlama ve siparişe göre üretimdir.

Tablo 32. Üretim Şekline Göre İşletmeler (%)

Üretim Şekli	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Pazara	8	27	-	-	-
Siparişe	49	-	73	71	60
Pazar + Siparişe	44	73	27	29	60

Pazara ve siparişe göre üretim yapan işletmeler %44 oranındadır. Sektörlere göre dağılımda ise, gıda sektöründeki %73’ü, “diğer” kaleminde yer aldığı yerlerin %60’ı, metal eşyaların %29’u, orman ürünleri sanayisindeki %27’si bu türdedir. Üretim alanında elde edilen bir bulgu da, küçük ve orta sanayi işletmelerinin yan sanayi olarak çalışmakta oluşlarıdır. Anket kapsamına giren metal eşya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 3’ü yan sanayi olarak, büyük sanayi işletmelerine bağlı olarak çalışmaktadır.

Satış Alanı ve Satış Şekli: Bolu küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin pazar olarak nerelere yöneldiği ve satışları peşin veya kredili olarak nasıl yaptıkları hakkında sorulara verilen yanıtlar, Tablo 33 ve 34’te ele alınmıştır. Yönelinen pazarlara sektörel açıdan bakıldığında, içinde bulunulan bölgeye en bağımlı sektörler, %87’si ile metal ve %82’si ile gıda sanayidir. Bütün sektörler komşu şehirleri pazar olarak benimserken, en fazla “diğer” başlık altında yer alan sektörler %67 ile orman sanayi %43 ile komşu il ve bölgelerde satış yapmaktadır. Satış alanı içinde yer alan bölge en az bağımlı sektör, orman ürünleri sanayidir.

Tablo 33. Sektörlere Göre İşletmelerin Satış Alanları (%)

Satış Alanı	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Bulunulan İl ve Bölge	69	82	29	87	50
Komşu İller ve Bölgeler	31	18	43	27	67
Ülke Çapında	8	-	29	7	-
Dış Pazarlar	3	-	14	-	-

Ayrıca bu sektör, Bolu'da ihracat yapan tek sektördür ve bulunduğu ülkenin %29'u satış yapmaktadır. Az oranda da olsa metal eşya sanayi ülke genelinde satış yapmaktadır (%7'si).

Küçük işletmeler denince genellikle ürettiği ürünleri kendi bölgesinde satan işletmeler akla gelir. Ancak son yıllarda, Bolu gibi içine kapalı bir bölgedeki işletmeler de kendi bölgelerinin dışına çıkma çabası içindedir. Tablo 33'te böyle bir açılma çabası özellikle orman ürünleri ve metal eşya sanayiinde göze çarpmaktadır.

İşletme büyüklüğüyle hedeflenen pazarın büyüklüğü arasındaki yakın ilişki araştırma bulgularıyla da doğrulanmaktadır. İşletme büyüklüklerine göre satış yapılan alanların durumu Tablo 34'te görülmektedir.

En küçük işletmelerde daha çok bulunan bölge ve komşularla alışveriş yaparken, 5-9 kişi ve 10-24 kişi çalışanların küçük bir kısmı (sırasıyla %9 ve %14) ülke genelinde satış yapmaktadır. Araştırmada büyük kapsamına giren 25 ve daha fazla kişi çalıştırılan işletmeler ülke sınırlarını aşarak dış pazarlara yönelmiştir. 10-24 kişiyi çalıştıran orta işletmelerin yerel pazara en az bağımlı gruptur ve bu işletmelerin %43'ü içinde bulunan bölge ve komşu il ve bölgelerde eşit oranda satış yaptıklarını ifade etmektedirler.

Tablo 34. İşletme Büyüklüklerine Göre Satış Alanları (%)

İşletme Büyüklüğü (Çalışan Sayısı)	Bulunulan İl ve Bölge	Komşu İller ve Bölgeler	Ülke Çapında	Dış Pazarlar
1-4	79	29	-	-
5-9	82	18	9	-
10-24	43	43	14	-
25+	57	29	14	14

Satışların şekli ile ilgili olarak yöneltilen soruya alınan cevaplar ise Tablo 35'te toplanmıştır.

İşletmeler çoğunluğu satışlarını peşin + kredili olarak yapmaktadır (%59). Peşin satış yapanların oranı %26, kredili satış yapanların oranı ise %23 düzeyindedir.

Sektörlere bakıldığında ise gıda sektörü diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu sektörde işletmelerin satışlarını %55 oranında peşin ve kredili olarak yaparken, diğer sektörlerde de çoğunluk satışlarını peşin ve kredili olarak yapmaktadır. Kredili satışların oran olarak en çok yapıldığı sektör işletmelerin % 43'ü ile orman ürünleri sanayiidir.

Tablo 35. İşletmelerin Satış Şekli (%)

Satış Şekli	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Peşin	26	55	29	6	17
Kredili	23	18	43	27	
Peşin + Kredili	59	27	71	67	83

4.4.4. Karşılaşılan Sorunlar

Küçük ve orta sanayi işletmelerinin bir dizi sorunla karşı karşıya olduğu bilinmektedir. Bu sorunlar, işletmeden işletmeye, sektörden sektöre değişiklikler göstermektedir. Bu sorunlar çözülmedikçe küçük ve orta işletmelerden verimli, üretken çalışmaları ve büyümeleri beklenemez. Araştırma kapsamına giren işletmelerin sorunları arasındaki farklılıkları tespit etmek ve bunların tamamının nasıl değerlendirildiğini belirlemek amacıyla soru yöneltilmiştir.

İşletme yöneticilerinin sorunlarıyla ilgili verdikleri cevaplar Tablo 36'da verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere işletmelerden finansmandır. Bunların %69'u birinci sorun olarak finansmanı belirtmiştir. Bu sonuç bir ölçüde beklenen bir olgudur. Ancak ikinci ve üçüncü önemli sorunun personel ve bürokrasi olarak görülmesi ilgi çekicidir. İşsizliğin önemli boyutlarda olduğu ülkemizde uygun şekilde yetişmiş kalifiye eleman sıkıntısı çekilmesi düşündürücü bir gerçektir. Küçük ve orta sanayi, üçüncü sorun olarak bürokrasiyi göstermektedir. Bürokrasi konusunda özellikle sorun olan noktaların belirlenerek devletçe çözüm getirecek önlemlerin alınması gerekir. Dördüncü sorun olarak ise pazarlama konusu gösterilmiştir. Hammadde sağlanması ve üretim, sorun olarak en az işaret alan konulardır.

Tablo 36. Karşılaşılan Sorunlar

Sorunlar	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
1. Üretim	21	27	14	7	50
2. Finansman	69	45	57	93	67
3. Kişisel	44	27	29	67	33
4. Pazarlama	31	18	29	33	50
5. İş Yeri	21	18	14	20	33
6. Bürokrasi	38	55	43	33	17
7. Hammadde	20	27	14	13	17
8. Diğer (Enflasyon)	3	-	-	-	17
Cevap Yok	3	14	-	-	-

4.4.5. Kapasite Kullanımı ve Eksik Kapasite ile Çalışmaya Yol Açan Etmenler

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin temel sorunlarından biri de kapasite kullanımınıdır. İşletmeler çeşitli nedenlerle kurulu kapasitelerinden tam olarak yararlanamamaktadırlar. Büyük bir ihtimalle işletmeler kurulu kapasitelerini, kapasite güçlerini tam olarak bilmemektedirler. Buna bağlı olarak kapasitelerinin ne kadarını kullanabildikleri hakkında da fikir sahibi olmayan yöneticiler vardır. Bu kapsamda doğrudan bilgi sağlamak amacıyla yöneticilere üç soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar Tablo 37, 38, 39'da verilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi işletmelerin %21'i gibi yüksek bir oranda tam kapasitede çalışmaktadır. İlginç olan orman ürünleri sanayiinde işletmelerin tamamı tam kapasite çalıştığını beyan ederken metal eşya işletmelerinde tam kapasite kullandığını bildiren olmamıştır.

Tablo 37. Sektörlere Göre İşletmelerin Kapasite Kullanımları (%)

Kapasite	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Tam	21	27	43	-	33
Eksik	77	73	57	100	50
Cevap Yok	2	-	-	-	17

Eksik kapasite ile çalışan tesislerin kapasite kullanım miktarları 1987 ve 1988 yılları için verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, kapasite kullanım oranı özellikle 1988 yılında %40 ile %69 arasında yoğunlaşmıştır. 1987 yılında yüksek denebilecek düzeyde olan kapasite kullanım oranı, 1988 yılında azalma göstererek % 50-% 59 arasında yığılma görülmüştür.

Tablo 38. İşletmelerin 1987 Ve 1988 Yılı Kapasite Kullanım Oranları (%)

Kapasite Kullanım Oranı	1987	1988
-10	1	1
30-39	2	2
40-49	3	3
50-59	5	8
60-69	2	4
70-79	2	-
80+	2	1

Eksik kapasite ile çalışan işleme, bunun nedenleri hakkında yönlendirilen, toplanan cevaplar Tablo 39'da verilmiştir.

Toplu olarak bir değerlendirme yapıldığında atıl kapasiteye yol açan ve en önemli neden finansman eksikliğidir. İkinci önemli neden talep eksikliği ve daha sonra da işçilik sorunlarıdır.

Konu sektör bazında ele alındığı, farklı nedenlerin öne çıktığı görülmektedir. Gıda sektöründe eksik kapasite eksikliğinin en önemli nedeni talep eksikliğidir. İkinci etmen işçilik üçüncü sorun olarak hammadde ve devamında finans çoğu işletme tarafından beyan edilmiştir. Orman ürünlerinde kapasite sınırlamasının en önemli neden finans, ardından işçilik sorunlarıdır. Metal eşya sanayiinde eksik kapasite kullanımını en önemli neden %80 ile mali açıdan yetersizliktir. Daha sonra talep kesintisi ve işçilik gelmektedir. Diğer başlıklarda yer alan sektörlerde ise belli bir neden odaklaşmamış; hammadde, finans, talep eksikliği ve enerji sorunları eşit ağırlıkla kapasite kullanımını sıralayan etkenler olarak belirtilmiştir.

Tablo 39. Eksik Kapasite İle Çalışmaya Yol Açan Etmenler (%)

Etmenler	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Hammadde Yetersizliği	20	13	25	20	33
Finansal Yetersizlik	57	13	75	80	33
Talep Yetersizliği	40	75	-	33	33
Enerji Sorunları	10	-	-	13	33
İşçilik Sorunları	30	38	50	27	-
Arıza, Tamir-Bakım	10	-	-	20	-
Diğer: Aynı Konuda İşletme Sayısı Çok	3	13	-	-	-
Sipariş Farklılıkları	3	-	25	-	-
Cevap Veren İşletme Sayısı	30	8	4	15	3

4.4.6. Yatırımlar

1980 sonrasında yatırım yapmak, çeşitli nedenlerle zorlaşmıştır. Yatırım yapmak, işletmelerin kendilerini gelecekteki gelişmelere hazırlaması anlamındadır. Bu nedenle, yatırım yapamayan işletmelerin günü kurtarma telaşına düşmüş işletmeler olduğu söylenebilir. Küçük ve orta kapasitede sanayinin bu önemli konuda durumunun ortaya konulması amacıyla, yöneticilere üç soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar Tablo 40, 41, 42 ve 43'te özetlenmiştir.

Konuyla ilgili ilk soru, 1980'den sonra yatırım yapıp yapılmadığıdır. Tablo 40'ta da görüldüğü gibi, bütün sektörlerde yatırım yapan işletmeler, yapmayanlardan fazladır. İşletmeler toplamının yatırım durumuna baktığımızda, bunların % 72'si yatırım yaparken, % 26'sı yatırım yapmamıştır. Sektörler içinde yatırıma en çok ağırlık veren orman ürünleridir. Bu oranda yatırım yapanlar yüzde 86, yapmayanlar ise yüzde 14'tür. Gıda ve metal eşya sanayiinde bu oranlar %73 ve %27 olmuştur. Diğer liderlikte yer alan sektörlerdeki faaliyetlerin %50'sinin yatırım yaptığını belirtmiştir.

Tablo 40. 1980'Den Sonra Yatırım Yapılıp Yapılmadığı (%)

Yatırım Durumu	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Yatırım Yapan	72	73	86	73	50
Yatırım Yapmayan	26	27	14	27	33
Cevap Yok	2	-	-	-	17

Yatırım konusuna işletme büyüklükleri açısından yaklaştığımızda, aşağıdaki veriler ortaya çıkmıştır. (Tablo 41).

Tablo 41. İşletme Büyüklüklerine Göre Yatırımların Dağılımı (%)

İşletme Büyüklükleri (Çalışan Sayısı)	1-4 (%)	5-9 (%)	10-24 (%)	25+ (%)
Yatırım Yapan	64	82	57	86
Yatırım Yapmayan	29	18	43	14
Cevap Yok	7	-	-	17

Buna göre yatırıma en çok önem veren grup 25+ ve 5-9 kişi çalıştıran faaliyetlerdir. Sırasıyla bu içermesi %86'sı ve %82'si 1980'den sonra yatırım yapmıştır. 10-24 kişi çalıştıranların kayıtlarının saklanması, 1-4 kişi çalıştıranların de altında olması ilginç bir bulgudur. 10-24 kişiyi çalıştıran orta ölçekteki sanayinin diğer gruplarından daha az yatırım yapabilmenin bir bulgusu olarak, bu şehirde %100'ün finansman sorunuyla karşı karşıya olduğumuzu belirtebiliriz. Ekonomik açıdan önemli sorunlar olan bu yapıların fazladan bir yatırım yapmamaları doğaldır.

Yapılan yatırımın içeriği ve yıllarının belirlenmesi için yönlendirilenlerin saklanan kısımları Tablo 42'de verilmiştir. Soru kapsamına alınan dönemsel uzun yırtılmanın, 1980'lerin ilk yıllarında yapılan yatırımların unutulmasına yol açabileceği belirtildikten sonra, alınan cevaplara göre, yatırımların 1984'ten sonra hızlandırıldığı belirtildi. Ancak 1986'dan sonra yatırımların artmadığı ve durağanlaştığı görülüyor.

Tablo 42. Yatırımların Türü Ve Yapıldığı Yıllar (İşletme Sayısı)

Yıl	Kapasite, Verim Artırıcı Yatırımlar	Tamir, Bakım, Yenileme Türü Yatırımlar
1981	2	1
1982	4	1
1983	4	2
1984	7	3
1985	9	3
1986	11	2
1987	10	4
1988	11	6
1981-1988 Dönemi Yatırım Sayısı	58	23

Yatırımların türüne baktığımızda, büyük kısmının kapasite ve verimi artırıcı nitelikte yatırımlar olduğunu görüyoruz. Bu sonuçlar, yatırımlar hakkında ayrıntılı bilgiler içermemesine karşın, bir fikir verme açısından faydalı olabilir.

Araştırma döneminde yatırım yapılmadığını belirten 10 işletmeye, neden yatırım yapmadıkları şeklinde yöneltilen soruya alınan cevaplar Tablo 43'de yer verilmiştir. Kredi kullanamayan işletmeler, enflasyon nedeniyle öz kaynak oluşturamamaktadırlar. İkinci neden olarak özkaynak eksikliği, üçüncü neden olarak talep eksikliği belirtilmiştir. Bu verilerden şu sonucun çıkarılması mümkündür: Küçük ve orta düzeyde çalışanlar, kendi işlevsel sorunlarından çok, genel ekonomik durumun yarattığı zorluklarla uğraşmaktadır.

Tablo 43. Yatırım Yapmama Nedenleri

Nedenler	İşletme Sayısı	%
Kredi Pahalılığı	5	50
Özkaynak Yetersizliği	4	40
Talep Yetersizliği	3	30
Bilgi Noksanlığı	1	10

4.4.7. İhracat ve Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri

Son yıllarda uygulanan ekonomi politikaları, işletmeler açısından ihracatın önemini son derece artırmıştır. İhracat büyük işletmelerin tekelinde değildir.

Bu konuda küçük ve orta boy işletmelerin yaptıkları yanında, yapılabileceği bazı katkılar olmalıdır. Ancak ihracat yapabilmek için yeterli kapasiteye ve yeterli mali güce gerek vardır. Bunun için küçük ve orta düzeydeki işletmeleri belli alanlarda birleştirmek gerekli olabilir. Hâlen uygulanmakta olan ihracatı büyük işletmelerin tekeline sokulması modeli, küçük işletmelerin bu yeteneğine katkı yapamamış, tersine dış ticarete tüm desteklerin büyüklere yönlendirilmesi sonucu, küçük ve orta sanayi işletmeleri adeta ihracat yapmamaya itmiştir. Adeta, zorunlu kalmadıkça veya dış ticaret sermaye şirketlerinin ihracat limitlerini doldurabilmeleri için kapılarını çalmadıkça ihracatını düşünmemektedirler.

Araştırmada Bolu'da küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin sonucu ihracat yapmadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırma kapsamında sadece bir işletme ihracat şartlarında karşılıklı olarak anlaşma yapmasına rağmen prosedürlerin çok karmaşık olmasından dolayı süreç fiilen gerçekleştirilememiştir. Bolu'da orman ürünleri sanayiindeki bazı işletmelerin ihracat yaptığı bilinmektedir. Nitekim anket sonuçlarına göre orman ürünleri sanayisindeki 25'ten fazla çalışmanı olan bir firmanın ihracat yaptığı belirlenmiştir.

Neden ihracat yapılamadığı sorusuna alınan cevaplar Tablo 44'te verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı gibi ihracatın önündeki en önemli engel %42 ile "üretim" eksikliğidir. Arkasından %32 ile "finansman gücü" ve %29 ile "bilgi noksanlığı" gelmektedir.

Tablo 44. İhracat Yapmama Nedenleri (%)

Nedenler	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
İç Piyasa Elverişli	21	27	17	27	-
Üretim Yetersizliği	42	36	50	40	50
Finansman Gücü	32	-	33	53	33
Bilgi Noksanlığı	29	27	50	20	33
Rekabet Gücü	8	9	17	7	-
Diğer	8	-	17	-	17
Cevap Yok	8	18	-	7	17

Sektörlere göre nedenlerin gidişatına gelindiğinde; gıda sektörü için en önemli engel üretimin yetersiz oluşudur. %27 ile eşit ağırlıkla iç piyasanın uygun oluşu ve bilgi noksanlığı gelmektedir. Orman ürünleri sanayii ise üretim gecikmesi yanında bilgi noksanlığını ihracata engel olarak birinci sırada görmektedir. Metal eşya sanayi, ilk olarak kronik hale gelen finansman

sorunları ve üretim eksikliği nedeniyle ihracat yapamamakta olduğunu açıklamıştır. Diğer sektörlerde birinci engel olarak üretimde gecikme söz konusudur. Rekabet gücü konusunda bütün sektörlerin iyimserliğinin varlığı dikkat çekicidir. Bunun nedeni büyük bir ihtimalle ihracat koşullarını bilmemeleridir.

4.4.8. Teşviklerden Yararlanma

Eğer bir ekonomide teşvik uygulaması varsa, muhtemelen teşvik edilmesi gereken önemli bir alan küçük ve orta seçim sanayi olmalıdır. Bu işletmeler, kendi ülke çıkarları açısından üstünlük taşıdığı alanlarında daha etkili hale getirmek için teşvik etmek rasyonel bir uygulama olacaktır. Ancak teşvik edilecek konular çok iyi analiz edilmelidir. Bugün teşviklerin dağılımı ve kimlere verildiğine ilişkin veriler, gösterilenden en göze çarpanları, bunların belli bir büyüklüğe ulaşmış olmasıdır. Küçüklerin büyümesi, kendi kendine yeterli hale getirilmesi yerine, büyüklerin daha da büyümesi gibi bir tutum sergilenmektedir.

Bolu'da küçük ve orta sanayinin teşviklerinden faydalanıp faydalandığı, yararlandığıysa hangi türde teşviklerden yararlandığını öğrenebilmek için, yöneticilere iki soru yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre teşvik uygulamasından sadece bir küçük işletmeden yararlanılmıştır. Belirtilen teşvik teşvik üretime ilişkin olmuştur. 25'ten fazla çalışanı olan 7 işletmeden ikisi teşvik tedbirlerinden yararlanmıştır. Teşvik konuları ihracata ve yatırıma ilişkindir. Görüldüğü gibi işletme büyüklüğü arttıkça teşvikten yararlanma oranı da artmaktadır.

4.4.9. İşletmelerin Finansal Yapısı ile İlgili Bilgiler

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin en önemli probleminin finansman olduğu bu araştırma tarafından da ortaya konmuştur. Bu problemin daha ayrıntılı olarak ele alınması ve analiz edilmesi araştırmanın amaçlananlardan biridir. Aşağıda işletmelerin finansal özelliklerinin ortaya koymak için yöneltilen sorular ve alınan cevaplar yer almaktadır.

Finansman Sorunu Olan İşletmeler ve Sorunun Niteliği: Başlangıçta işletmelerin, finansman konusunda bir zorluklarının olup olmadığı sorulmuştur. Bu kişilerin verilerinin sonuçları Tablo 45'te verilmiştir.

Tablo 45. İşletmelerin Finans Gücü Olup Olmadığı (%)

	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Güçlük Var	72	45	43	100	83
Güçlük Yok	28	55	57	-	17

Tablodan da görülebileceği gibi, gıda ve orman ürünleri sanayisinde yer alan işletmelerin yarıdan fazlası finansman sorunu olmadığını belirtmiştir. Orman ürünleri sanayisinde, daha önce en önemli sorun olarak bulunan %57'nin finansman sorunu gösterilirken, bu sonucusu içinde %57'si ile ilgili sorunların olmadığı tarafta cevap vermiştir. Bu durum tutarsız bir tablo sergilemektedir.

Metal eşya sanayi, finansman sorununu en yoğun yaşayan sektördür. Bu sektördeki tamamı, finansman konusunda sorunları olduğunu belirtmiştir. Finansman konusunda sorunu olanların çoğunlukta olduğu bir başka grup da 'diğer' sektörlerdir. Bu sektörlerin %83'ü, finans konusunda sorunları olduğunu beyan etmektedir.

Finansman Sorununun Kaynakları: Finansman konusunda sorun olan işletmelere daha alt sorular yöneltilerek, bu ana sorunun kaynaklarının neler olduğu öğrenilmeye çalışılmış, elde edilen bilgiler Tablo 46'da yer almıştır. Finansman konusunda en çok sıkıntı çekilen sorun, kredilerin pahalılığıdır. İşletmelerin topluca değerlendirilmesinde, %71'lik oranla bu sorun önde gelirken, ikinci önemli sorun %36 ile yatırımlar, ardından %32 ile alacakların tahsilindeki sorunlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 46. İşletmelerin Finansman Sorununun Niteliği (%)

Sorunlar	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Kredi Bulamamak	11	-	-	7	40
Kredinin Pahalılığı	71	20	67	87	80
Özkaynak Yaratmamak	7	-	-	7	20
İşletme Sermayesi Artışı	18	20	33	13	20
Yatırımlar	36	20	33	33	60
Alacakların Tahsil Zorluğu	32	20	67	33	20
Diğerleri	7	20(1)	-	7(11)	-

(1) Piyasa Durgunluğu

(11) Enflasyon

Sektörlere göre ayrı ayrı bakıldığında gıda sanayi finansman sorunu olmadığını önceki sorulara verilen cevaplarda belirtmiştir. Sorunu olan 5 işletme sorun konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Kredi bulamama ve özkaynak oluşturamama dışında piyasanın durgunluğu belirtilmiştir. Orman ürünleri sanayinde, alacakların tahsilinde güçlükler ve kredilerin pahalılığı birinci derece önem taşıyan sorunlardır. Bu sorunları % 57'si belirterek, % 33 ile yatırımlar ve işletme sermayesi artışı ortaya çıkmıştır.

Metal eşya sanayiinin % 87'si kredilerin pahalı olmasından şikâyetçidir. Ardından yatırımlar ve alacakların tahsilindeki sorunlar ortaya çıkarken diğer sektöründe yine kredilerin pahalılığı önemli bir sorun olarak görülmektedir. İşletmelerin % 60'ı yatırım, % 40'ı ise kredi bulamamayı sorun olarak ikinci ve üçüncü sırada göstermişlerdir.

Kullanılan Finansal Kaynaklar: İşletmeler genel olarak, kredilerin pahalılığından şikâyetçi olduklarına göre, ihtiyaç duydukları finansman kaynaklarını nerelerden sağlamaktadırlar? Bu konuyu aydınlatmak amacıyla, işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken gerekli fon kaynaklarını nerelerden temin ettikleri sorusuna alınan cevaplar Tablo 46'da yer almaktadır.

Tablo 47. İşletmelerin Kullandıkları Finansal Kaynaklar (%)

Kaynaklar	Toplam (%)	Gıda (%)	Orman Ürünleri (%)	Metal Eşya (%)	Diğer (%)
Ticari Krediler	15	-	14	27	17
Ticari Banka Kredileri	46	18	57	53	67
Halk Bankası Kaynaklı Krediler	41	18	29	67	33
Akraba, Arkadaş ve Çevreden Sağlanan Krediler	41	55	14	47	33
Diğer (Özkaynaklar Yeterli)	3	9	-	-	-
Cevap Yok	21	27	29	7	33

Görüldüğü gibi, bilgilerin toplamı ele alınarak kullanılan en önemli fon kaynakları sırasıyla ticari banka kredileri, Halk Bankası kredileri ile akrabalar, arkadaşlar ve diğer çevreden sağlanan kredilerdir. Sektörler açısından gıda sanayiindeki işletmelerin yarısından çoğunun kullandığı en önemli fon kaynağı akraba, arkadaşlar ve diğer çevreden sağlanan kredilerdir. Orman ürünleri sanayisinde ise daha çok ticari banka kredileri kullanılmaktadır. Metal eşya sanayinde % 67 ile en çok Halk Bankası kaynaklı kredilerden faydalanılmaktadır. Arkasından %53 oranında ticari banka kredileri ve %47 oranında özel çevre kredilerinden faydalanılmaktadır.

Yapılan değerlendirmeye göre, büyüklük gruplarının finans kaynaklarının özelliklerine göre farklı özellikler görülmektedir (Tablo 48). Yapılan birçok araştırmada, küçük işletmelerin kredi kullanmadıkları ileri sürülmektedir. Bu araştırma bulguları da aynı yönde olmuştur. Yaptığımız gruplamada işletme büyüklüğü arttıkça, önde gelen finans kaynağı durumundaki akrabalık, arkadaş ve çevreden alınan krediler yerini ticari banka ve Halk Bankası kredilerine bırakmaktadır. Özel çevre kaynaklı krediler 1-4 çalışan gruptan % 64'ünce kullanılırken; 5-9, 10-24 ve 25+ çalışan gruplarında bu oranlar sırasıyla % 36, % 29 ve % 14 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan beklendiği gibi işletme büyüklüğü arttıkça daha çok banka kaynaklı krediler kullanılmaktadır.

Küçük ve orta değişiklik sanayinin kredi ihtiyaçlarının finansmanı için var olan Halk Bankası kaynaklarından en çok 10-24 çalışan olan işletmeler yararlanmaktadır. Bu gruptakilerin %71'i bu kaynaktan yararlanmaktadır. 1-4 çalışanlı işletmelerde ilk sırada akraba ve diğer çevreden sağlanan krediler, ikinci sırada Halk Bankası kaynaklı krediler gelmektedir. 10-24 kişinin çalıştığı işletmelerde fon kaynağı olarak en önde gelen ticari banka, ardından Halk Bankası kredileridir. 25'ten çok çalışan olan işletmeler ise bu soruya çoğunlukla cevap vermezken, cevap verenler eşit ağırlıkla ticari banka ve Halk Bankası kredilerini kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 48. İşletme Büyüklüklerine Göre Kullanılan Finansal Kaynaklar (%)

Kaynaklar	1-4	5-9	10-24	25+
Ticari Krediler	14	9	29	14
Ticari Banka Kredileri	43	36	86	29
Halk Bankası Kaynaklı Krediler	43	27	71	29
Akraba, Arkadaş ve Çevreden Sa	64	36	29	14
Diğer (Özkaynak)	7	-	-	-
Cevap Yok	14	9	14	57

Özetle, işletmeler büyüdükçe dar çevrelerini aşarak, ihtiyaç duydukları finansmanı banka kaynaklarından sağlamaya yönelmektedir.

Kredi Kullanımı: İşletmelerin kredi kullanmadaki tutumlarını değerlendirmek için, ayrı bir soru yönlendirilmiştir. Öncelikle, işletmelere kredi kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Alınan cevaplar Tablo 49 ve 50'de verilmiştir. Tablo 49'da da görüleceği gibi kredi kullananlarla, kullanmayanlar arasında fazla bir sayısal fark yoktur. İşletmelerin %49'u kredi kullanırken, %46'sı kredi kullanmamaktadır.

Gıda sektörü bilinen tutuculuğu ile %72 oranında kredi kullanmazken, diğer kaleminde yer alan sektörlerde %50'si kredi kullanmamaktadır. En çok kredi kullanan iki sektör, %73 ile metal eşya, %57 ile orman ürünleri sanayisidir.

Tablo 49. Sektörlere Göre Kredi Kullanma Ve Kullanmayan İşletmeler (%)

Sektörler	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Kredi Kullananlar	49	18	57	73	33
Kredi Kullanmayanlar	46	72	29	27	50
Cevap Yok	5	-	14	-	17

İşletme büyüklükleri itibariyle, kredi kullanımında farklılık olup olmadığı sorusuna Tablo 49'da yer alan bilgiler cevap oluşturmaktadır.

Tablo 49'da görüldüğü gibi, büyüklükler değiştikçe kredi kullanım eğilimleri de değişmektedir. Kredi kullananların çoğunluk gösterdiği tek grup, 10-24 kişi çalışan orta işletmelerdir. Daha önce sorulmuş olan, karşılaşılan sorunlara ilişkin soruya da işletmelerin tamamı finansman sorununu ilk sırada belirtmişlerdir. Bu iki bulgunun rastlantı sonucu ortaya çıkmadığı ortaya çıkmadığı anlaşılmıştır. Ancak aralarındaki etkileşimin yönü bilinmemektedir. Bu işletmeler ya kronikleşen finansman sorununu çözmek için kredi kullanmakta ya da kredi koşullarının ağırlığı açısından finansman çözümü içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Araştırmada elde edilmiş olan başka bir bulgu, bu iki olasılıktan ikincisinin daha ağır bastığını gösteriyor. Bu bulgu, 10-24 grubun ilk kurulma aşamasında yer almakta olup %57'sinin banka kredisini kullanmış olmalarıdır. Diğer gruplarda bu oran çok daha düşüktür.

1-4 ve 5-9 kişi çalışan işletmelerin kredi kullanmamaları normal karşılanırken, 25'ten fazla çalışan olan, yalnızca bu ölçümlerin dikkate alındığında "büyük işletme" olarak kabul edilen bu grup kredi kullanmadaki davranışı şaşırtıcıdır. Diğer sorularla birlikte bir değerlendirme yapılırsa, bu çalışma kalitesinde niteliksel özellikler bakış açısından küçük işletmelerden hiçbir farklılık göstermiyor. Sadece iş hacimleri ve çalıştırdıkları işçi sayıları yüksektir. Yapılar öz kaynağa dayalı olarak kurulmuş veya büyümüş olan bu faaliyetler, büyümenin gücünden habersiz bir çalışma içindedir.

Tablo 50. İşletme Büyüklüğüne Göre Kredi Kullanımı (%)

İşletme Büyüklükleri (Çalışan Sayısı)	1-4	5-9	10-24	25+
Kredi Kullananlar	43	36	86	43
Kredi Kullananlar	50	64	-	57
Cevap Yok	7	-	14	-

İşletme değerlerine göre, kredi kullanımında farklılık olup olmadığına dair soruya Tablo 49'da yer alan bilgilerin cevabı yer almaktadır.

Kredi kullanan işletmelerin aldıkları kredileri daha çok hangi alanlarda kullandıklarını öğrenmek amacıyla yöneltilen sorulara alınan cevaplar Tablo 51'de verilmiştir. Tablo 51'de en son alınan kredinin nereye yatırıldığı gösterilmiştir.

Kredilerin genel olarak en çok % 63 ile genel işletme harcamaları (ücret, kira, vergi vs.) için kullanıldığı görülmektedir. Kredi kullanımında ikinci alan ise %47 oranında üretim artırıcı yatırımlardır. Krediler %26 oranıyla stok finansmanı için kullanılmaktadır.

Görüldüğü üzere krediler daha çok kârlı, üretken alanlar dışında kullanılmaktadır. Bu durum işletmeler kredileri geri ödemede zorlanmalarına neden olabilecektir. Alınan kredilerin %16 oranında özel ihtiyaçlar için kullanılması da dikkat çekici başka bir bulgudur.

Tablo 51. İşletmelerin Kredileri Kullanıldığı Alanlar (%)

Kredi Kullanım Alanları	Genel Olarak Kredilerin Kullanıldığı Alanlar	Alınan En Son Kredinin Nereye Yatırıldığı
1. Üretimi Artırıcı Yatırımlar	47	32
2. Genel İşletme Harcamaları (ücret, kira, vergi vs.)	63	26
3. Stoklama Yapmak	26	21
4. Borç ve Kredi Ödemesi	21	16
5. İşletme Dışı Özel İhtiyaçlar	16	11
6. Diğer (Teminat)	-	11
7. Cevap Yok	5	32

En son kredinin nereye yatırıldığı sorusuna verilen cevaplar ise daha umut verici vericidir. Üretimi artırıcı yatırımlar, kredi kullanımında %32 ile ilk

sırada yer alırken, %26 ile genel harcamalar ikinci, %21 ile stoklama üçüncü sırada kullanım alanını oluşturmaktadır.

Kredi kullananlara, Halk Bankası'nın etkinliğinin araştırılması amacıyla, Halk Bankası'ndan kredi kullanıp kullanılmadığı sorulmuştur. Alınan cevaplardan, kredi kullanan işletmeler açısından Halk Bankası'nın önemli bir yerinin anlaşıldığı anlaşılmaktadır. Krediyi kullanan 19 kişinin 16'sı Halk Bankası'ndan kredi almaktadır. Özellikle 1-4 ve 25+ kişi çalıştıran faaliyetlerden kredi kullananların tamamı Halk Bankası kanalıyla kredi kullanmaktadır.

Kredi kullanmayan işletmelere de bir soru yöneltilerek, neden kredi kullanmadıkları öğrenilmeye çalışılmış, alınan cevaplar Tablo 52'de verilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi, kredi kullanmayan işletmelerin engel olarak gördüğü en önemli neden, haklı olarak %83 oranla kredi faizlerinin yüksekliği olmuştur. Daha sonra ise bazı sektörlerde kredi faizlerinin yüksekliği ile başa baş biçimde neden gösterilen faiz dışında diğer şartlar (teminat, ipotek vs.) %50 ile gelmektedir. Üçüncü neden olarak %39 ile geri ödeme güçlüğü görülmektedir.

Tablo 52. Kredi Kullanmama Nedenleri (%)

Nedenler	Oran (%)
Geri Ödeme Güçlüğü	39
Kredi Faizlerinin Yüksekliği	83
Faiz Dışında Diğer Şartların Ağırlığı	50
Kredi Almak İçin Gerekli Hazırlıkları Bilmiyoruz	17
Özkaynak Yetersizliği	11
Diğer	11

Kredi Faizlerinin Yüksekliği Karşısında İşletmelerin Tutumu: Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin finansman sorununun önemli boyutlarda olduğu daha önce ortaya konmuştu. Bu soruna çare olabilecek ucuz faizli, uzun vadeli kredilerin de sağlanması pek mümkün olmadığından, bu işletmeler sorunun çözümü için ne gibi önlemler almışlardır?

Tablo 53. Kredi Faizlerinin Yüksekliği Karşısında İşletmelerin Tutumu (%)

Tutumlar	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Öz kaynaklar Artırıldı	28	18	57	20	33
Üretim Kısıldı	38	9	43	53	17
Yatırımlar Ertelendi	33	18	14	53	33
Stoklar Azaltıldı	33	18	29	53	17
Personel Azaltıldı	13	9	-	27	-
Diğer	5	9*	-	7**	-
Cevap Yok	15	27	29	-	17

(*) *Büyüyemedik*

(**) *Fiyatlar Ayarlandı*

Bu konuda alınan yanıtlar Tablo 53'te yer almaktadır. İşletmeler kredi kullanamayınca, en çok üretimin kısıtlanması yolunu seçmişlerdir. Arkasından eşit ağırlıkta yatırımları durdurma ve stokları azaltma yoluna gitmişlerdir. Sektörler içinde, öz sermayeyi artıracak gibi olumlu ancak güç bir yolu seçen, orman ürünleri sanayisidir. Bu sanayinin % 57'si öz sermaye artışı ile finansman sorunlarını çözmüşlerdir.

Gıda ve diğer sektörler ise yatırımların kısılması ve öz sermayeyi artırma yolunu eşit ağırlıkta tercih etmiştir. Metal eşya sanayisi ise, elde edilen işlemlere göre ekonomik uygulamalara en hassas sektör durumundadır. Zira işletmelerin % 53'ü eşit oranda yatırımları erteleme, üretim kısma ve stokları azaltma eğilimi göstermektedir.

Yeniden Değerleme: İşletmelerin finansman konusunda davranışlarını belirlemeye yönelik olarak yeniden değerlendirme yapmadıkları sorulmuştur. Alınan sonuçlar Tablo 54'te verilmiştir. Değerlendirme işletme büyüklüklerine göre yapılarak bilinçlenmenin işletme büyüklüğüyle ilgisi test edilmek istenmiştir. Görüldüğü gibi, yeniden değerlendirme yapanların oranı, işletme büyüklüğü ile doğru orantılıdır.

Tablo 54. İşletmelerin Yeniden Değerleme Yapıp Yapmadıkları (%)

İşletme Büyüklüğü (Çalışan Sayısı)	1-4	5-9	10-24	25+
Yapanlar	43	57	71	71
Yapmayanlar	21	27	14	29
Cevap Yok	36	18	14	-

Bir başka bulgu ise, cevap vermeyenlerin sayısının küçük işletme grubunda çok oluşu yanında cevap vermeyenlerin sayısının işletmelerin büyümeleri ile birlikte azalmasıdır. Bunun anlamı, küçük işletmelerin bu konuda daha az bilgi sahibi olduğu, ancak bunların büyümeleriyle birlikte bilgilenenin arttığıdır.

Bütçeleme: Küçük ve orta ölçekli işletmelerin finans işlevine ne derece önem verdiklerini belirlemek amacıyla, gelecek dönemlerde nakit akımlarının miktarı ve yönü tespit etmek için herhangi bir plan-bütçe çalışması yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Alınan cevaplar Tablo 54 ve 55’te verilmiştir. Sağlıklı bir değerlendirmeye erişebilmek için veriler, önce sektörler sonra işletme büyüklükleri açısından ele alınmıştır.

Tablo 55. Sektörlere Göre Bütçeleme (%)

Sektör	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Bütçeleme Yapanlar	74	64	86	73	67
Bütçeleme Yapmayanlar	23	29	14	20	33
Cevap Yok	3	7	-	7	-

Kısaca “bütçeleme” diyebileceğimiz bu işleme en çok önem veren sektör orman ürünleri sanayisidir. Bu sektörde yer almakta olan işletmelerin % 86’sı bütçeleme yapmaktadır. Metal eşya sanayisinde bu oran % 73, diğer sektörlerde % 67, gıda sanayinde ise % 64’tür.

İşletme büyüklükleri hakkında bütçeleme yapıp yapılmadığı konusunda elde edilen bulgular Tablo 56’da yer almaktadır. Tablodan da görüldüğü gibi plan ve bütçe yapmada %86 oranıyla ilk sırada yer alan büyüklük grubu 10-24 işçi çalıştıran işletmelerdir.

Tablo 56: İşletme Büyüklükleri Açısından Bütçeleme (%)

İşletme Büyüklükleri (Çalışanlar)	1-4	5-9	10-24	25+
Bütçeleme Yapanlar	71	73	86	72
Bütçeleme Yapmayanlar	29	27	14	14
Cevap Yok	-	-	-	14

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansal Yapısı: Şimdiye kadar, bir yönüyle işletmelerin genel özellikleri ve kimliklerinin yanı sıra finansal davranışları da ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu araştırma ile işletmelerin finansal yapısının ayrıntılı bir analizinin de yapılması hedeflenmiştir. Ancak, araştırma öncesi yapılan ön çalışmalar ve küçük-orta ölçekli işletme yöneticileriyle yüz yüze görüşmeler sonrasında, finansal analiz için gereken bazı bilgilerin sağlanabilmesinin mümkün olamayacağı kanısına varılmıştır. Ayrıca, bu işletme yöneticilerinin, kendilerinden özellikle finansal bilgiler isteyen anketlere olumsuz tepki gösterdikleri de bilinen bir olgudur. Bu handikapı gidermek ve yine de küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal yapısını az da olsa ortaya çıkartabilmek amacıyla basit sorular hazırlanmıştır. Bu sorular fazla iddialı olmasa da, konuyla ilgili genel bir fikir verebilecektir.

Küçük ve orta ölçekli sanayiciye finansal yapı ile ilgili olarak yönlendirilen ilk soru, kişilerin “alacak/borç” dengesi hakkındadır. Elde edilen veriler Tablo 57 ve 58’de özetlenmiştir.

Tablo 57. İşletmelerde Alacak-Borç Dengesi (%)

Alacak-Borç Dengesi	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Alacaklardan Fazla	33	9	58	47	17
Alacaklar Borçlardan Az	23	27	14	20	33
Alacaklar Borçlara	31	55	14	27	33
Borç Yok	10	9	-	7	17
Cevap Yok	3	-	14	-	-

Tablo 57’de yer aldığı gibi, genel toplamda işletmelerin %33’ünün alacakları borçlarından fazladır. Sonra %31’le alacakların borçlara eşit olduğu, %23 oranında ise borçların alacaklardan fazla olduğu belirtilmiştir. İşletmelerin %10’u ise borçlarının olmadığını açıklamışlardır.

Sektörlere göre ayrı ayrı bakıldığında, alacak-borç dengesi en iyi olan sektör orman ürünleri sanayiidir. Bu sektördeki kişilerin %58’i alacaklarının

borçlarından fazla olduğunu belirtirken, ardından %47 ile metal eşya sanayi gelmektedir. Borçları alacaklarından en fazla olan sektör ise %33 ile diğer sektörlerindeki işletmelerdir. Gıda sektöründeki %55'i ise alacaklarının borçlarına eşit olduğunu beyan etmektedir.

Alacak-borç yapı işletme büyüklükleri perspektifinden ele alınarak Tablo 58'deki bulgular ortaya konulmuştur. Buna göre alacakları borçlarından en fazla olan grup %71 ile 25+ çalışan olan işletmelerdir. Arkasından %36 oranla 5-9 çalışanlı büyük işletme grubu oluşmaktadır. 1-4, 10-24 ve 25+ çalışanı olan işletmeler eşit oranlarla alacakların borçlarından az olduğunu (%29) bildirmiştir.

Tablo 58. İşletme Büyüklükleri Açısından Alacak-Borç Dengesi (%)

Alacak-Borç Dengesi	1-4	5-9	10-24	25+
Alacaklar Borçlardan Fazla	14	36	29	71
Alacaklar Borçlardan Az	29	9	29	29
Alacaklar Borçlara Eşit	50	20	14	-
Borç Yok	7	18	14	-

Bu bulgular, diğer bulgularla birleştirildiğinde, Bolu'daki küçük ve orta sanayi işletmelerinin kaynaklarını yetenek becerisine yeterince hâkim olamadıkları bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin pasif yapısını saptayabilmek için bir soru da borç-öz sermaye dengesine ayrılmıştır. Alınan cevaplar Tablo 59 ve 60'da verilmiştir.

Tablo 59'da işletmelerin %67'sinin borçları öz sermayesinden azdır. Sektörlere göre ise, borcun öz sermayesinden az olan işletme sayısı en fazla %86 ile orman sanayisindedir. Metal eşya sanayisinde ise borçları öz sermayesinden çok olanların oranı %7'dir. Diğer sektörlerde ise borcu öz sermayesinden çok olan hiçbir işletme yoktur. Metal eşya işletmelerinin finansman sorunlarının diğer işletmelere oranla daha fazla olduğu burada da ortaya çıkmıştır.

Tablo 59. İşletmelerin Borç-Öz Sermaye Dengesi (%)

Borç-Öz Sermaye Dengesi	Toplam	Yiyecek	Orman Ürünleri	Metal Eşya	Diğer
Borçlar Öz Sermayeden Fazla	3	-	-	7	-
Borçlar Öz Sermayeden Az	67	64	86	60	66
Borç ve Öz Sermaye Eşit	15	18	-	20	17
Cevap Yok	15	18	14	13	17

Borç-öz sermaye yapısı, işletme büyüklüğü açısından ele alındığında ortaya çıkan görüntü Tablo 60 ile ortaya konulmuştur. Buna göre borçların öz sermayeden en az olduğu iki grup 1-4 ve 25+'dir. 5-9 grubu ise %46 gibi yüksek bir oranla borçlarının öz sermayelerine eşit olduğunu vurgulamışlardır.

Tablo 60. İşletme Büyüklüklerine Göre İşletmelerin Borç-Öz Sermaye Dengesi (%)

Borç-Öz Sermaye Dengesi	1-4	5-9	10-24	25+
Borçlar Öz Sermayeden Fazla	-	-	14	-
Borçlar Öz Sermayeden Az	86	36	57	86
Borç ve Öz Sermaye Eşit	-	46	14	-
Cevap Yok	14	18	14	14

Bu sonuçlar genel olarak küçük ve orta işletmelerin kredi kullanmama davranışlarına uygun düşmektedir. Finansman sorunu yaşamalarına rağmen, işletmeler borçlanmaya gitmek yerine, kendi güçleri ile yetinmeye çalışmaktadırlar.

Son olarak, 1987 ve 1988 yıllarında kâr-zarar öğrenmek amacıyla bir soru yöneltilmiştir. Alınan cevaplara göre 1987'de işletmelerin %6'sı, 1988'de %14'ü yılı zararlı kapattıklarını ifade etmiştir. Sektörel açıdan ise gıda sanayinin diğerlerine göre zararlı çalışma oranı daha yüksektir.

Özet, Öneriler ve Sonuç

5.1. Özet

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin ekonomik, sosyal ve politik önemleri giderek daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak söz konusu işletmelerin karşı karşıya bulunduğu sorunların kapsamlı çözümü ve etkinliklerinin artırılması çabaları yoğunluk kazanmıştır.

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri, kuruluş aşamasında büyük yatırım sermayesi ve teknoloji gerektirmemeleri, esnek yapıları, emek yoğun özellikleri nedeniyle yarattıkları geniş istihdam olanakları ve daha birçok üstün yanlarıyla, ekonomideki etkinliklerinin artırılması yönünde desteklenmeyi hak etmektedirler. Ancak bundan daha önce yapılması gereken, sadece ülkemiz için değil, tüm ülkeler için önemli bir sorun olarak güncelliğini korumakta olan, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tanımlanması sorunun çözülmesidir. Bu doğrultuda yapılacak tanımların, üretici alt sektörler temelinde ayrıntılı ve kapsamlı olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri Türkiye ekonomisi ve sosyo-politik yaşam içinde son derece önemli bir yere sahiptir. Küçük ve orta verimin artırılmasında süregelen genişlemenin bugün ulaştığı nokta, 1985 yılı için imalat sanayinde toplam işletme sayıları %98,6'lık, toplam çalışan sayıları ise %45,5'lik paylardır. Ancak, küçük ve orta seçeneklerin önemleri oranında durum desteği gördüğü pek söylenemez. Devletin, özellikle bu işletmeleri, avantajları oldukları alanlarda ve ekonominin gelişme süreçlerine göre önem arz eden sektörlerde desteklemesi, ulusal çıkarlar için rasyonel bir uygulama olacaktır.

Sanayileşmiş küçük ve orta ölçekli işletmelerin güçleri ve özellikle Japonya'da bu işletmelerin gösterdiği başarılar gözler önündedir. Bu ülkelerde küçük ve orta değişiklik sanayi işletmeleri, ekonomik gelişme ve dinamizmin artırılmasında etkin olarak kullanılmaktadır. Ülkemiz de bu konuda, gecikmeden alınması gereken önlemler alınarak, küçük ve orta sanayiden en yüksek derecede yararlanmalıdır.

Teorik ve genel istatistikî bilgilere dayalı olarak sürdürülen çalışmalara yapılan uygulamayla pratik bir yön kazandırılmıştır. Bolu'da çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren toplam 200 işletmeye anket düzenlenmiştir. Alınan cevaplar, metal eşya, gıda ve orman ürünleri sanayinde yoğunlaşmıştır. Uygulama sonuçları ile ilgili değerlendirmeler, uygun görülen durumdaki sektörler, işletme büyüklüklerine ya da ikisi birlikte dikkate alınarak yapılmıştır.

Anketi yanıtlayan seçimler büyük çoğunluğun hukuken ferdi mülkiyet durumundadır. İşletme büyüklüğü arttıkça ferdi mülkiyet sayıları azalırken, adi ortaklık ve sermaye şirketlerinin sayısı artmaktadır. İşletmeyi kimin kurduğu sorusuna alınan cevaplarda, %82,5 oranında işletmeyi kendilerinin kurduğu bildirmiştir. Babadan devir ya da devren satın alanlar %5 oranlarındadır. İşletmelerin kuruluş yılları ise 1970 sonrasında yoğunlaşmış ve %80'i bu dönemde kurulmuştur.

İşletmelerin %79'u kurulma aşamasında gereken sermayeyi öz kaynaklardan sağlamıştır. İşletmelerin %33'ü banka kredilerinden, %28'i ise akraba ve diğer çevreden de yararlandığını belirtmiştir. Akraba ve diğer çevreden finansman sağlama, Bolu'da yaygın bir durumdur. Örneğin, ormanda ürünlerinde kuruluş sermayesinin bir kısmını bu kaynaktan sağlayanlar, banka kredisi kullananlardan çoktur. İşletme büyüklüğü açısından, öz kaynakları en fazla kullanan işletmeler 25+, banka kredisini en fazla kullanan işletmeler 10-24, akraba ve diğer çevreden en çok yararlanan işletmeler ise 5-9 çalışan olan işletmeler olarak belirlenmiştir.

Küçük işletmelerin ortaklık kurarak daha güçlü bir yapıya kavuşabilmesi, araştırma tarafından desteklenmektedir. 1-4 çalışanı olan işletmeler içinde ortaklık olanların oranı %7'dir. Aynı oran 5-9 grubu %18'e, 10-24 ve 25+ grubu işletmelerde %57'ye ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi büyümeyi ortaklık kurarak sağlamışlardır.

Anket kapsamına giren işletmelerin biri dışında sürekli olarak faaliyet göstermektedir. Hammaddelerin çoğu özel kesimden ve uzak bölgelerden karşılanmaktadır. Bulunulan bölge hammadde kaynaklarından en fazla faydalanan sektörler, orman ürünleri ve metal eşya sektörleridir. Yapılan üretim daha çok siparişe göre üretimdir ve siparişe göre üretim yapan

işletme oranı %49'dur. Arkasından %44 oranla pazar ve siparişe göre üretim gelmektedir. Pazara üretim yapan tek sektör ise gıda sanayidir.

Özellikle metal eşya ve orman ürünleri sanayinde az da olsa büyük sanayiye yan sanayi hizmeti veren küçük işletmeler vardır. Bu işletmelerin artması, Bolu sanayisinin hareketlenmesinde yararlı olacaktır.

İşletmeler satışlarını en çok peşin ve kredili olarak karma şekilde yapmaktadır. Satışlar daha çok bölgede gerçekleştirilmekte olup dış bölgelere en açık sektör orman ürünleri, büyüklük grubu ise 10-24 çalışanlı işletmelerdir.

İşletmelerin karşı karşıya kaldıkları en önemli sorun olarak finansman sorunu görülmektedir. Arkasından personelle ilgili sorunlar ve bürokratik sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Kapasite olarak işletmeler çoğunlukla eksik kapasite ile çalışmaktadır. Tam kapasite çalıştıklarını belirten işletme oranı %21'dir. Eksik kapasite ile çalışan işlemler genellikle %40-70 kapasite ile çalışmaktadır. Eksik kapasite ile çalışmaya yol açan en önemli neden olarak finansal yetersizlik gösterilmektedir. Daha sonra talep kesintisi ve işçilik sorunları gelmektedir.

Yatırımlar konusunda yeterli bilgi sağlanamamakla beraber, işletmelerin çoğunluğu 1980'den sonra üretimi artırıcı yatırımlar başta olmak üzere yatırım yapmıştır. Yatırım yapmayanlar, buna neden olarak ilk başta kredilerin pahalılığını göstermektedirler.

Bolu'da ihracat açısından şansı en fazla olan sektör orman ürünleri sanayidir. Araştırma bulguları da bu yöndedir. İşletmelerden sadece orman ürünleri sanayinde 25+ çalışan olan bir işletme ihracat yapmaktadır. İhracat yapmama nedeni olarak ilk önce üretim yetersizliği, ardından finansal yetersizlik gelmektedir.

Teşvikten yararlanan küçük işletme sayısının oldukça azdır. 25+ çalışanı olan işletmeler ise küçüklere oranla daha fazla teşvik görmektedir.

İşletmelerin özellikle finansal yapısıyla ilgili olarak elde edilen bilgiler aşağıda verilmiştir:

Finansman konusunda zorlukları olup olmadığı sorusuna, işletmelerin %72'si güçlükleri olduğu yolunda cevap vermişlerdir. Sektör olarak gıda sanayinde güçlüğü olmayanlar çoğunluktadır. Güçlüğün niteliği konusunda ilk sırada kredilerin pahalılığı, ikinci olarak yatırımlar, üçüncü olarak alacakların tahsilatındaki zorluklar belirtilmiştir.

İşletmeler, genellikle gerekli fonları ticari bankalardan, kendi çevrelerinden ve Halk Bankası kaynaklarından sağlamaktadır. Özel çevreden sağlanan fonlar küçük işletmelerce daha çok kullanılırken, bölgeler büyüdükçe banka kaynaklarına yönelmektedirler.

İşletmeler, kredi kullanıp kullanmadığını öğrenmek için sorulan soruya %49 oranında kredi kullandığını, %46'sı ise kullanmadığını belirtmiştir. En çok kredi kullanan sektör metal eşya sanayi, en az kullanan sektör ise gıda sanayidir. Krediler genellikle genel harcamaları için kullanılmaktadır. İkinci kullanım alanı ise yatırımlardır. Alınan son kredinin nerede kullanıldığı sorusuna, ilk önce yatırımlar, sonra genel işletme harcamaları kullanım alanı olarak gösterilmiştir. Bu bulgu, işletmelerin yatırıma yöneldiğine bir işaret olarak kabul edilebilir. Kredi kullanmayan işletmeler, kredi kullanmama nedeni olarak ilk sırada faizlerin yüksekliğini, ardından faiz dışı koşulların (teminat, ipotek vs.) ağırlığını göstermektedir.

Devamlı şikâyete konu olan kredi faizlerinin yüksekliğine karşılık işletmeler, öncelikle üretimi kısıttıklarını, sonra yatırımlarını ertelediklerini, stoklarını azalttıklarını ve öz sermayelerini artırma yoluna gittiklerini belirtmektedir.

İşletmelerin yeniden değerlendirme ve bütçeleme durumu hakkındaki sorulara çoğunlukla olumlu yanıt verilmiştir. Bu soruyu yanıtlamayanların çok oluşunun nedeni, yeniden değerlendirme konusundaki bilgi eksikliğidir.

Finansal yapı ile ilgili olarak yönlendirilen borç-alacak ve borç-öz sermaye durumlarında, verilen cevaplardan anlaşıldığına göre, küçük ve orta ölçekli işletmelerin borç kullanmaktan çekinmektedirler. Bunun sonucu olarak özellikle borçlanma oranı çok düşük tutulmaktadır. Büyük bir ihtimalle kredi faizlerinin düşmesi, bu işletmeleri atılım yapmaya yöneltecektir. Bolu'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmeleri özellikle özkaynaklara dayalı olarak çalışmayı kendilerine ilke olarak kabul etmektedir.

5.2. Öneriler

Araştırmamızın kapsamı Bolu ile sınırlı olmasına karşılık ülke genelinden soyutlanamaz. Elde edilen bulguların, araştırma kapsamı ve sınırları göz önünde bulundurulmasıyla geliştirilmesi de pekâlâ mümkündür.

Öncelikle, güncelliği hiç eksilmeyen küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin tanımlanması sorunu çözümlenmelidir. Bunun için alt sektörler temelinde, küçük ve orta sanayi işletmelerinin sınırlarını ayrıntılı ve değişimlere karşı esnek olabilen çerçeve tanımların, gecikmeden belirlenmesi zorunludur.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük sanayiye bağlı olarak yan sanayi hizmeti vermesi, bu işletmelerin ekonomide etkinliğini ve verimliliğini artırmaktadır. Bu alanda ikili ilişkileri düzenleyecek ve özendirilecek, dışarıda örnekleri görülen sağlam bir yan sanayi (bağlı sanayi) sisteminin kurulması devletçe desteklenmelidir.

Küçük ve orta sanayinin yanlış kuruluş yeri, teknoloji, ürün ve pazar seçiminden doğacak artı maliyetleri önleyecek ve bu faktörlerin optimal seçimini sağlayacak yönlendirici danışmanlık hizmetlerinin, merkezi bir örgüt çerçevesinde ele alınarak yaygınlaştırılması son derece yararlı olacaktır.

İşletmelerin karşılaştıkları en önemli sorun finansmandır. Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri bir genelleme yapılırsa, faaliyetlerini özkaynak imkânları çerçevesinde yürütmekte, öz kaynakların yetersiz kalması durumunda ise çoğunlukla örgütlenmemiş para piyasasına yönelmektedirler. İşletmelerin finansman sorunu iste burada başlamaktadır. Küçük ve orta işletmelerin genel olarak kredi kullanmadıkları söylenirse de dış kaynak ihtiyacı doğduğunda bu işletmeleri kredi kullanmaktan vazgeçirten en önemli neden kredi faizlerinin yüksek oluşudur. Kredi kullanan tüm birimlerin Halk Bankası'ndan yararlandığı göz önüne alındığında, bu yolun daha fazla işletmeye açılması bakımından ilgili banka desteklenmelidir. Devlet, adı geçen Banka veya diğer kaynaklardan, üretken olan küçük ve orta ölçekli işletmelere uygun koşullarda kredi desteği sağlamalıdır.

Küçük ve orta hücrelerinde önemli görülen diğer bir sorun da bürokrasi konusundadır. Bürokrasinin, ekonominin tabanını yönlendiren girişimciye karşı olumsuz tutumların ve mevzuat tikanıklıklarının giderilmesi zorunludur. Zaten birçok zorluk karşısında bulunan küçük ve orta sanayi işletmeleri, yardım eli bekledikleri kamudan en azından sorun çıkartmamasını haklı olarak beklemektedirler.

5.3. Sonuç

Ekonominin dış dünyanın açıldığı ve Avrupa Topluluğu'na üyeliğimizin gündemde olduğu bir dönemde, küçük ve orta ölçekli işletmelerimizin önlerindeki zorlukların kaldırılması ve rekabet güçlerinin artırılması gerekmektedir. Bununla bağlantılı olarak bilgi çağına giden dünyada, ülkemizin iyi bir yer bulabilmesi için tüm kesimlerin olduğu gibi küçük ve orta sanayi girişimcilerinin bilgilendirilmesi ve güçlendirilmesi zorunludur. Girişimciler, bilgilendirmelerinin yanı sıra, teknik konularda danışmanlık ve destek hizmetleri ile de desteklenmelidir. Doğal olarak bütün bu hizmetleri ülkenin bütününde organize edecek bir organizasyonun faaliyete geçirilmesine gerek vardır.

Bu aşamada küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerine yapılacak en iyi bir yardım, ekonomik ve politik istikrarın bütün yönleriyle ülkeye egemen kılınması ve geleceği görebilmelerinin sağlanmasıdır. Bundan sonra küçük ve orta seçenekler sanayi seçeneklerine güvenmek, gelecekte neler yapabileceklerini görmek için yeterlidir.

Kaynakça

KİTAPLAR

1. Akgüç, Öztin, *Mali Tablolara Analizi*, İ.Ü. İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayını, No: 45, İstanbul, 1985.
2. Akgüç, Öztin; Özötün, Erdoğan; Hazinedar, N. Osman; Kaya, Bilal, *Küçük ve Orta Boy Sanayi Kuruluşlarında Ekonomik ve Finansal Yönden Değerlendirmeler*, İSO Yayını, No: 1987/19, İstanbul, 1987.
3. Alpugan, Oktay, *Küçük İşletmeler Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi*, KTÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, No: 3, Trabzon, 1988.
4. Bauaback, M. Clifford; Lowyer, Kenneth, *Küçük Bir İşletmenin Nasıl Organize Edilip İşletileceği*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1979 (Ceylan, 1982, S.5'teki alıntı).
5. Baykal, Olcay; Pazarcık, Orhan; Gülmez, İlyas, *Küçük Sanayinin Yeri, Önemi ve Pazarlama Uygulamaları*, MPM Yayını, No: 328, Ankara, 1985.
6. Bolu Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, *1988 Yılı Bolu İli'nin Yıllık Ekonomik ve Ticari Durumu Raporu Hakkında*, Bolu, 1988.
7. Buldam, Ahmet; Afacan, Sabahattin; Baştan, Aydın, *Türkiye'de Küçük Sanayi Siteleri*, DPT Yayını, No: 1847, Ankara, 1982.
8. Ceyhan, Haluk; Kuyucu, Teoman; Akan, Murat, *AET'de Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler ve Türkiye*, İKV Yayını, No: 57, İstanbul, 1988.
9. Cohn, Theodore; Lindberg, A. Roy, *Küçük Firmalar İçin Hayatta Kalma Büyüme Yönetim Stratejileri*, New York, 1974 (Ceylan, 1982, S.5'teki alıntı).
10. Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Cep Yılı 1982*, DİE Yayını, No: 1020, Ankara, 1982.
11. Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980 - Bolu*, DİE Yayını, No: 990/42, Ankara, 1983.
12. Devlet İstatistik Enstitüsü, *1980 Sanayi ve İşyerleri Sayımı - Bolu*, DİE Yayını, No: 1018-7, Ankara, 1983.

13. Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1980*, DİE Yayını, No: 1072, Ankara, 1984.
14. Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı 12.10.1985 - Bolu*, DİE Yayını, No: 1237, Ankara, 1987.
15. Devlet Planlama Teşkilatı, *V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Esnaf, Sanatkâr Küçük Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu*, DPT Yayını, No: 1913, Ankara, 1983.
16. Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı, Beşinci Beş Yıl (1985-1989), 1989 Yılı Programı*, DPT Yayını, Ankara, 1987.
17. Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı, Altıncı Beş Yıl (1990-1994)*, Resmi Gazete, Yıl: 69, S: 20217, Ankara, 1989.
18. Güneysu, Alaettin, *İngiltere’de Küçük Sanayi Konusunda Durham Üniversitesi’nde Yapılan Araştırma ve İşletme Gezileri Hakkında Rapor*, DPT Yayını, Ankara, 1983.
19. Güneysu, Alaettin, *Küçük Sanayinin Kalkınmadaki Önemi ve Yaşama Sebepleri*, DPT Yayını, Ankara, 1985.
20. İstanbul Ticaret Odası, *Küçük İşletmelerin Finansman ve Yönetim Sorunları*, İTO Yayını, No: 1986-13, İstanbul, 1986.
21. Kalaycı, Yurdaer; Kesmen, Ekrem, *Bolu’nun Kalkınmada Öncelikli İller Arasına Alınması Gereğine İlişkin Rapor*, Bolu Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, No: 5, Bolu, 1988.
22. Kesmen, Ekrem, *Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Bolu 1986*, Bolu, 1986.
23. Koparal, Tunal, *Türkiye’nin Kalkınmasında Küçük Sanayinin Önemi ve Katkısı*, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi, Ankara, 1977.
24. Müftüoğlu, Tamer, *Sanayi İşletmelerinde Kuruluş Yeri Seçimi ve Ölçek Sorunu*, A.Ü. SBF Yayını, No: 530, Ankara, 1983.
25. Özalp, San, *Küçük İşletmeler*, Eskişehir İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayını, No: 90/49, Ankara, 1971.
26. Özötün, Erdoğan, *Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasulasının İller İtibarıyla Dağılımı 1979-1986*, İSO Yayını, No: 1988/8, İstanbul, 1988.
27. Özötün, Erdoğan, *Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasulası (İller İtibarıyla)*, DİE Yayını, Ankara 1980.
28. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, *Küçük Sanayi Yönlendirme Raporu, 2. Sanayi Şurası*, Ankara, 1987.
29. Staley, Eugene; Morse, Richard, *Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Modern Küçük Sanayi*, New York, 1965 (Alpugan, 1988, S.4’teki alıntı).
30. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, *Bolu İl Müdürlüğü, 1988 Yılı Tarım Sektörü Raporu*, Bolu, 1988.

31. Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, *Avrupa Topluluklarına Giriş Aşamasında Türk Küçük İşletmelerinin Durumu, Karşılaşacakları Sorunlar ve Çözüm Yolları*, TESK Yayını, No: 11, Ankara, 1988.
32. Ürer, Fatih, *Japanya'da Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Ekonomik ve Sosyal Politikalar ve Tedbirlerin Türkiye Bakışından Değerlendirilmesi*, DPT Yayını, No: 2085, Ankara, 1987.
33. Yüksel, Ali Sait, *Para Bulma ve Kredi İşleri - İşletme Finansmanı*, Bozok Matbaası, İstanbul, 1965.
34. Yüksel, Ali Sait, *Ortak Pazarda Küçük ve Orta İşletmelerin Sorunları*, DPT Yayını, No: 887, Ankara, 1970.
35. **MAKALELER**
36. Bac Alev, *Dünyadan Çeşitli Örneklerle Küçük İşletmelerin Kalkınmadaki Rolü*, Dünyada ve Türkiye'de Küçük İşletmelerin Kalkınmadaki Rolü Sempozyumu, (Ankara, 17-18 Ekim 1983).
37. Bağrıaçık Atilla, *Küçük İşletmelerin Başarısı Büyük Firmaları da Etkiler*, İSO Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 252 (Şubat 1987).
38. Ceylan Ali, *Küçük İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Yolları*, İstihdam Yaratıcı Girişimler, Teknolojik Yenilikler ve Bölgesel Gelişme Uluslararası Semineri, (Gaziantep, 22-24 Ekim 1985), Ankara, 1986.
39. *Ortak Pazar'da Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Rekabet Şansı*, Bursa Ekonomi Dergisi, Sayı: 39, (Aralık 1987).
40. *Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin AT'de Rekabet Şansı Nedir?*, Dış Ticarete Durum, Yıl: 3, Sayı: 14, (Ocak-Şubat 1989).
41. Eraydın Ayda, *Bölgesel Gelişmede Yeni Teknolojilerin Önemi*, İstihdam Yaratıcı Girişimler, Teknolojik Yenilikler ve Gelişme Bölgesel Uluslararası Semineri, (Gaziantep, 22-24 Ekim 1985), Ankara, 1986.
42. *Küçük Sanayinin Sermaye Sorunu*, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 115, (Temmuz 1988).
43. Ertuna Özer, *Küçük ve Orta Boy İşletmeler Kredi Bulmada Zorlanıyor*, İSO Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 253, (Mart 1987).
44. Günal Alev, *Esnaf ve Sanatkarların Sorunları ve Çözümleri*, II. Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri İçinde, DPT Yayını, No: 1781, Ankara, 1981.
45. İlkin Akın, *Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Sorunları*, İSO Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 252, (Şubat 1987).
46. Kazgan Gülten, *Türk İmalat Sanayinde Finansman Sorunu*, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 113, (Temmuz 1988).
47. Kılış Yıldırım, *Küçük Sanayici, Küçük Tacir ve Esnaf Kredi Sorunları*, II. Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri İçinde, DPT Yayını, No: 1781, Ankara, 1981.

48. Korum Uğur, *Sanayi ve Ölçek Ekonomileri*, MPM Verimlilik Dergisi, Sayı: 1980/1.
49. Kotar Erhan, *Küçük İşletmelerin Tanımı, Önemi, Muhasebe Sorunları ve Çözüm Yolları*, İstihdam Yaratıcı Girişimler, Teknolojik Yenilikler ve Bölgesel Gelişme Uluslararası Semineri, (Gaziantep, 22-24 Ekim 1985), Ankara, 1986.
50. Peker Nas Nesrin ve Oktar Suat, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Küçük İşletmeler*, İSO Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 254, (Nisan 1987).
51. Şarлак Halit, *Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansman Sorunu*, Para ve Sermaye Piyasası Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 113, (Temmuz 1988).
52. Şener Orhan, *İktisat Teorisi ve Küçük İşletmeler*, İSO Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 253, (Mart 1987).
53. TÜSİAD, *İş Hayatının Sorunları*, Görüş, Cilt: 16, Sayı: 1, (Ocak 1988).
54. Üsdiken Behlül ve Enbiyoğlu Hayati, *Büyük İşletmeler Desteğinde Küçük İşletmeler*, İÜ İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, (Kasım 1987).
55. Yalvaç Güler, *Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Teşebbüslerinin Ekonomimizdeki Yeri, Önemi ve İdamesi*, Küçük ve Orta Sanayi Teşebbüslerinin Sorunları, Çözüm Yolları ve Geliştirilmesi Semineri, MPM Yayını, Ankara, 1987.
56. Yüksel Ali Sait, *Küçük İşletmelerin Özellikle Finansal Sorunları*, İSO Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 253, (Mart 1987).

DİĞER KAYNAKLAR

1. *AET’de Küçük İşletmelerin Teşviki ve Türkiye’deki Durum*, İstanbul Ticaret Odası Gazetesi, Yıl: 32, Sayı: 1554, (31 Mart 1989).
2. Bölge - Bolu, Dünya Gazetesi, (17 Kasım 1989).
3. *Peloponez Paparesant, Munys Carrtntst* (27 Ocak 1999).
4. *1973 İl Yıllığı, Cumburiyet’in 50. Yılında Bolu*, Bolu, 1973.
5. Mortan Kenan, *Bolu Ticaret ve Sanayi Odası’nın Düzenlediği Bolu Ekonomisi ve Öneriler Semineri Konuşması*, Bolu, (16 Haziran 1988)
6. Öcalır Mazan, *Sanayimizi Vır Edenlerin Yaşama Savaşı, Küçük Güzeldir*, Güneş Gazetesi
7. Yurt Ansiklopedisi, *Türkiye, il il Dünü, Bugünü, Yarını*, C:2, 5.27,(10 Hayis 1982) İstanbul 1982

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri: Finansal Sorunları, Çözüm Önerileri

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Demir

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-625-5958-03-7

9 786255 958037